

Rakennushistoriaselvitys

Lahden kaupungin kortteli XXI, tontit 103–106

Jorma J. Latva / Arkkitehdit Oy Latva ja Vaara

Rakennushistoriaselvitys

Lahden kaupungin
kortteli XXI,
tontit 103–106

Arkkitehdit Oy Latva ja Vaara

Lahden kaupungin korttelin XXI tonttien 103–106 rakennushistoriaselvitys

Tilaaja

Lahden Tilakeskus, projektipäällikkö Sari Honkanen

Tekijät

Arkkitehdit Oy Latva ja Vaara

Tekstit ja kuvavalinnat: arkkitehti Jorma Latva

Havainnepiirustukset: arkkitehti Veera Romanova

Taitto: graafinen suunnittelija Marjo-Riitta Hautala / Ampersand Design Oy

Valokuvat

Arkistokuvat: kuvälähteet ilmoitettu kuvateksteissä

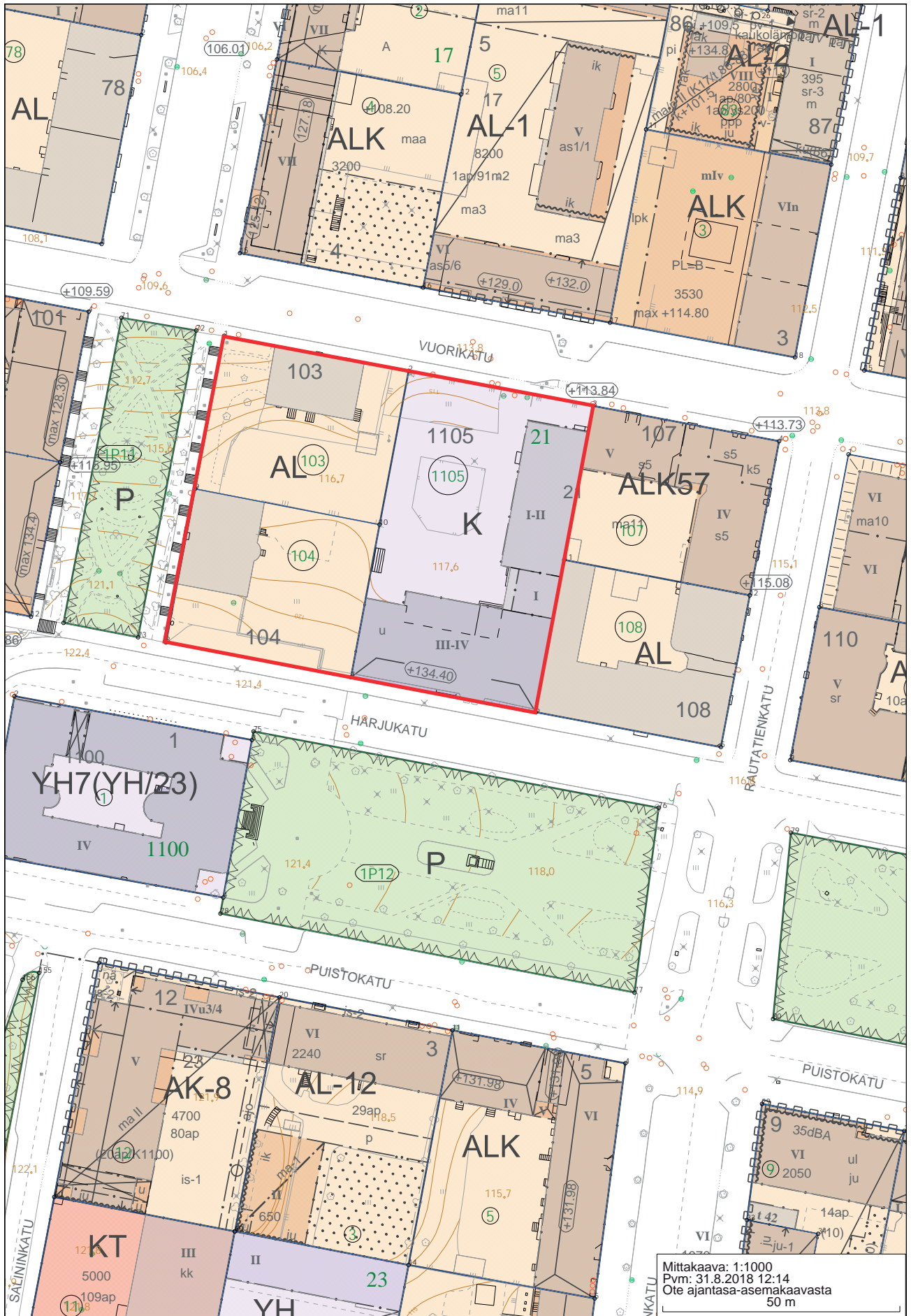
Uudet kuvat 2019–2020: Jorma Latva

Kohdetiedot

Tonttinumero:	Tontti 103	Tontti 104	Tontti 1105
Osoite:	Vuorikatu 27 / Mariankatu 13	Mariankatu 11 / Harjukatu 34	Vuorikatu 29 / Harjukatu 36
Kiinteistötunnus:	398-1-21-103-1	398-1-21-104-1	398-1-21-1105-1
Asemakaava vahvistettu:	1.3.1924	1.3.1924	25.2.1956
Tontin pinta-ala:	1 301 m ²	1 302 m ²	2 603 m ²
Kiinteistön bruttoala:	560 brm ²	1 220 brm ²	3 475 brm ²
Tilavuus:	2 000 ram ³	4 100 ram ³	16 182 ram ³

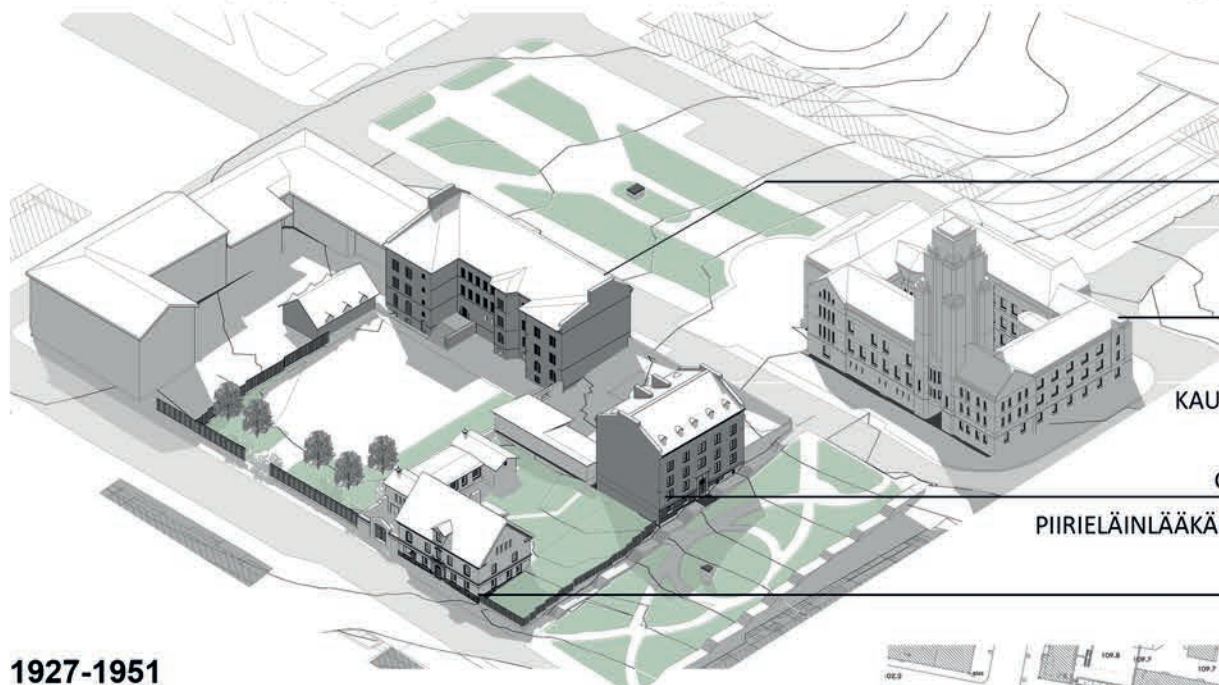
Kiinteistöjen omistus ja hallinnointi

Lahden kaupunki / Lahden Tilakeskus

Mittakaava: 1:1000
 Pvm: 31.8.2018 12:14
 Ote ajantasaa-asekaavasta
 50 m

LAHDEN KAUPUNGIN KORTTELIN XXI TONTTIEN 103-106 RAKENNUSVAIHEET

LAHDEN
SUOMALAINEN
TYTTÖKOULU
1923
ELIEL SAARINEN

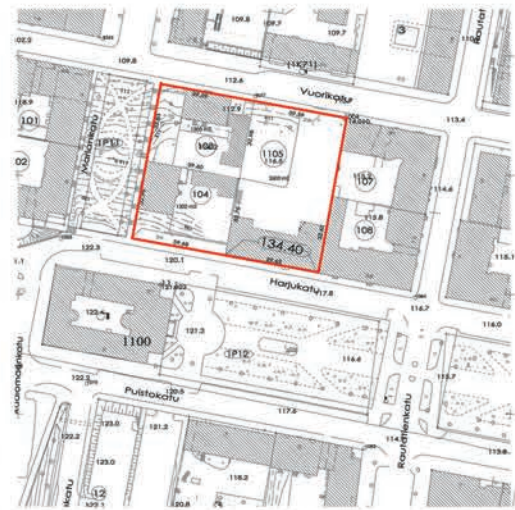
KAUPUNGINTALO
1912
ELIEL SAARINEN

KAUPUNGININSINÖÖRI
JANHUSEN TALO
1927
GEORG WIGSTRÖM

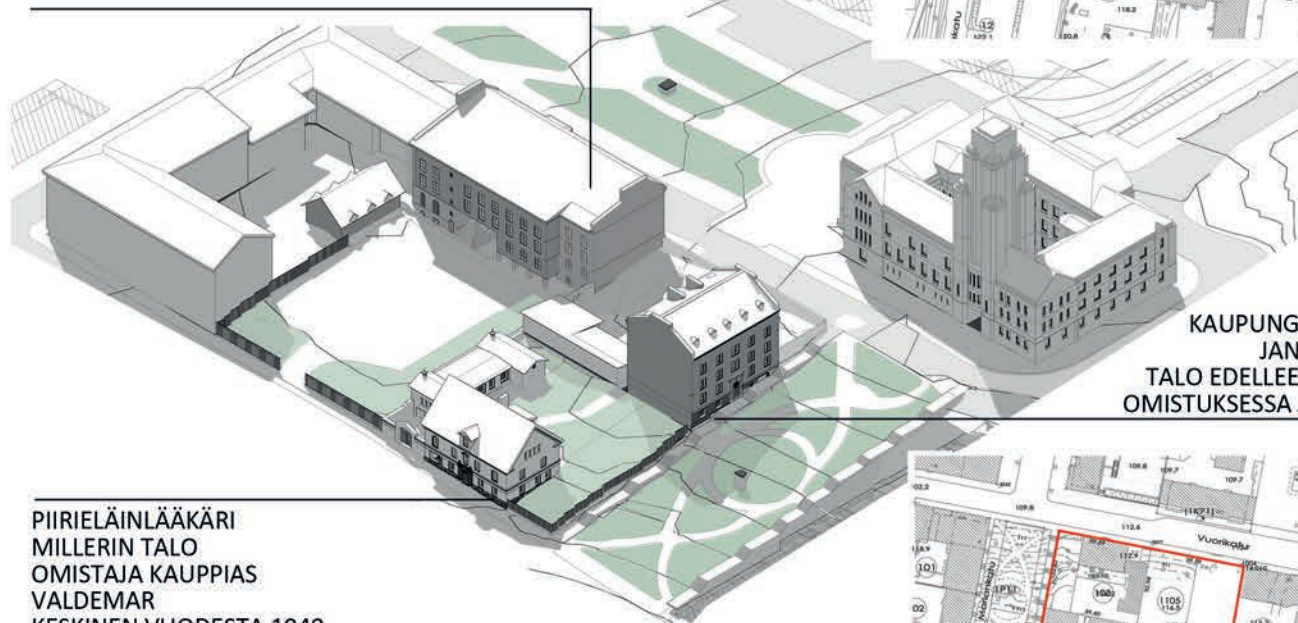
PIIRIELÄINLÄÄKÄRI MILLERIN TALO
1926
RUNAR EKLUND

1927-1951

KAUPUNGIN HALLINTOA VARTEN VARATUILE KORTTELIN 21 TONTEILLE 103-106 SUUNNITELTIIN VIELÄ 1919 NS. TOISEN KAUPUNGINTALON RAKENTAMISTA MM. KAUPPAKOULUA JA KIRJASTOA VARTEN. VAROJEN PUUTTEESSA TILATARVE RATKAISTIIN MUUALLA. VUONNA 1920 MYYTIIN TONTIT 103 JA 104. VUODEN 1921 LOPULLA PÄÄTETTIIN TONTIT 105 JA 106 LAHJOITTA A TYTTÖKOULUN TALO-OSAKEYHTIÖLLE KOULURAKENNUSTA VARTEN. VUODEN 1927 LOPUSSA TONTEILLE OLI TOTEUTETTU PÄÄOSA NYKYISISTÄ RAKENNUKSISTA. RAKENNUSJÄRJESTYKSEN MÄÄRÄYSTEN MUKAISESTI RAKENTAMATTOMAT TONTTIEN OSAT OLI AIDATTU UMPIAIDALLA TAI ISTUTUKSILLA JA SÄLEAIDALLA.

LAHDEN TYTTÖLYSEON LAAJENNUKSET
ULLAKKOTILOJEN KÄYTTÖNOTTO 1949 / UNTO OJONEN
LAJENNUSOSA 1.-3. KERROKSEEN 1952 / IRMA KOLSI

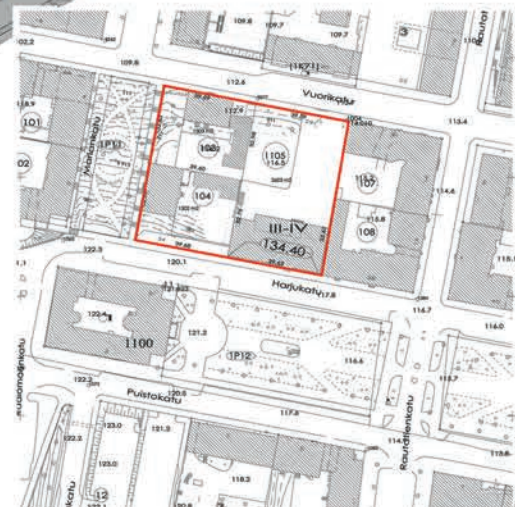

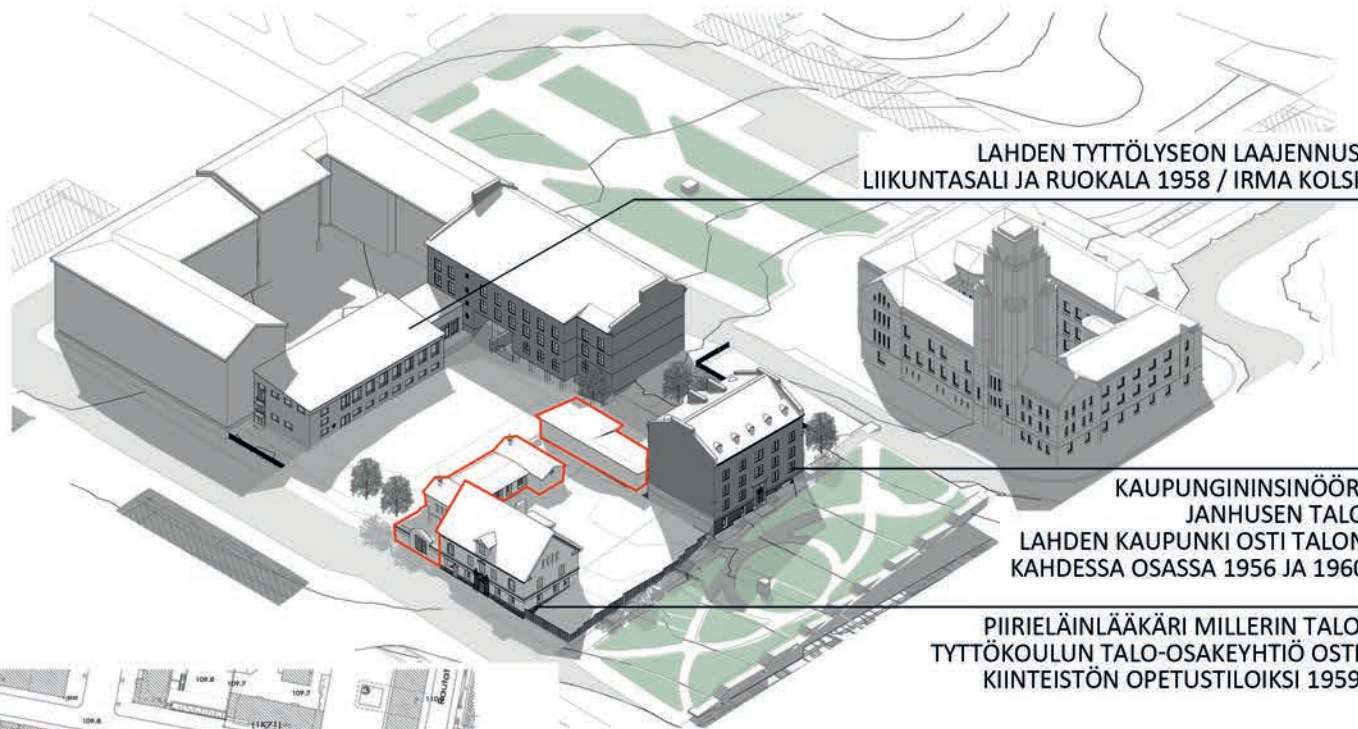
KAUPUNGININSINÖÖRI
JANHUSEN TALO
TALO EDELLEEN JANHUSEN
OMISTUKSESSA JA KÄYTÖSSÄ

PIIRIELÄINLÄÄKÄRI
MILLERIN TALO
OMISTAJA KAUPPIAS
VALDEMAR
KESKINEN VUODESTA 1949

1952-1957

TYTTÖKOULUN OPPILASMÄÄRÄ OLI YLI KOLMINKERTAISTUNUT 201:STÄ 632:EEEN VUONNA 1950, JOTEN TILAN PUUTE OLI MELKOINEN NOIN 300 OPPILAALLE SUUNNITELUSSA KOULUTALOSSA. ARKKITEHTI CAROLUS LINDBERG OLI 1938 SUUNNITELLUT LAAJENNUSOSAN KOULUTONTIN LÄNSIRAJALLE, MUTTA SOTIEN VUOKSI SITÄ EI OLLUT MAHDOLLISUUTTA TOTEUTTAA. SUURELTA OSIN TALKOOTÖILLÄ JA ERILAISILLA KERÄYKSILLÄ RAHOITETUT LAAJENNUKSET OLIVAT 1950-LUVUN TAITTEESSA AINOA MAHDOLLISUUS.

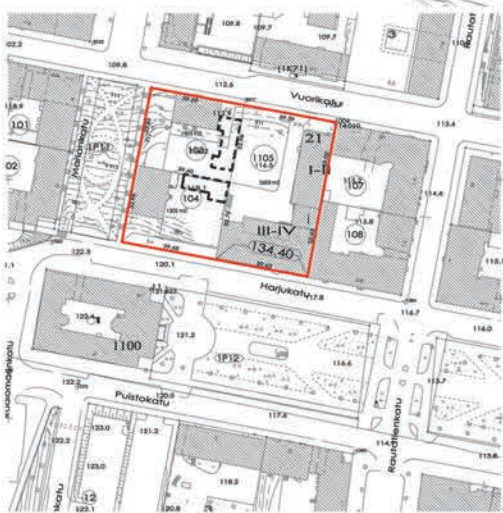

LAHDEN TYTTÖLYSEON LAAJENNUS
LIIKUNTASALI JA RUOKALA 1958 / IRMA KOLSI

KAUPUNGININSINÖÖRI
JANHUSEN TALO
LAHDEN KAUPUNKI OSTI TALON
KAHDESSA OSASSA 1956 JA 1960

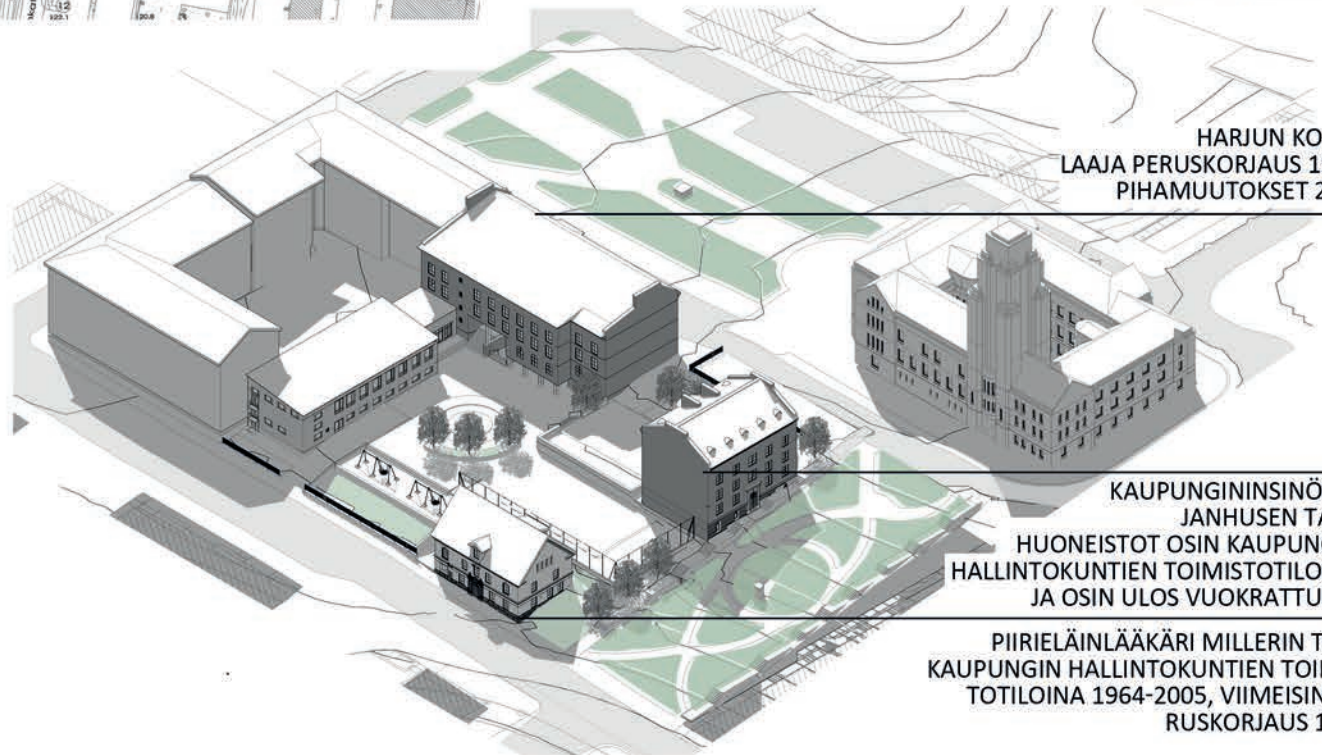
PIIRIELÄINLÄÄKÄRI MILLERIN TALO
TYTTÖKOULUN TALO-OSAKEYHTIÖ OSTI
KIINTEISTÖN OPETUSTILOIKSI 1959

1958-1965

TONTIT 105 JA 106 YHDISTETTIIN KAAVAMUUTOKSELLA TONTIKSI 105A VUONNA 1956, JOTTA UUDEN LAAJENNUSOSAN RAKENTAMISELLE SAATIIN ASEMAKAAVALLINEN VALMIUS. LIIKUNTASALISIIPPI RAKENNETTIIN 1958, MUTTA 800 OPPILAAN KOULU EI SEN MYÖTÄ SAANUT UUSIA LUOKKATILOJA.

MILLERIN TALO OSTETTIIN TÄSTÄ SYYSTÄ 1959 HELPOTTAMAAN OPETUSTILATARVETTA. VUONNA 1962 ALKOIVAT JÄRJESTELYT, JOIDEN SEURAUKSENA LAHDEN TYTTÖLYSEO MUUTTI SYKSYLLÄ 1964 PAAVOLAAN VALMISTUNEeseen UUDISRAKENNUKSEEN JA VANHA KOULURAKENNUS KUNNOSTETTIIN HARJUN KANSAKOULUN JA HARJUKADUN ERITYSKOULUN TILOIKSI. NE SIIRTYIVÄT KIINTEISTÖÖN LAHDEN KARTANON ENTISESTÄ PÄÄRAKENNUKSESTA, JOKA PERUSKORJATTIIN SITTEN HISTORIALLISEN MUSEON KÄYTTÖÖN.

HARJUN KOULU
LAAJA PERUSKORJAUS 1992,
PIHAMUUTOKSET 2011

KAUPUNGININSINÖÖRI
JANHUSEN TALO
HUONEISTOT OSIN KAUPUNGIN
HALLINTOKUNTIEN TOIMISTOTILOINA
JA OSIN ULOS VUOKRATTUINA

PIIRIELÄINLÄÄKÄRI MILLERIN TALO
KAUPUNGIN HALLINTOKUNTIEN TOIMIS-
TITILAINA 1964-2005, VIIMEISIN PE-
RUSKORJAUS 1978

1965-2020

NYKYTILANTEEN KANNALTA RATKAIKSEVIN MUUTOS TONTEILLA TEHTIIN 1965, KUN KANSAKOULUN PIHAA PITI OPETUSHALLITUKSEN VAATIMUKSESTA LAAJENTAA. TÄMÄ TOTEUTETTIIN PURKAMALLA MOLEMPIEN ASUINTALOJEN PIHARAKENNUKSET JA TASAAMALLA PIHAT LEIKKI- JA PALLOKENTIKSI. TÄMÄ SITOI ENTISTEN ASUINRAKENNUSTEN KÄYTÖN KOULUSTA RIIPPUVAKSI, VAIKKA ITSE RAKENNUKSIIN EI KOULUTILOJA OLE SIOJITETTUKAAN.

Sisältö

Lahden kortteli XXI / Tontit 103–106

1 Tonttien ja ympäristön muotoutuminen ennen vuotta 1922

1.1 Lahden kauppalan perustaminen	13
1.2 Lahden kauppalan ensimmäinen asemakaava, tontit ja ensimmäiset rakennukset	13
1.3 Laajennuskaavat 1882, 1896, 1901, 1905 ja 1911	15
1.4 Korttelin XXI tonttien rakentaminen ennen 1920-lukua	17
1.5 Marianpuiston ja Harjupuiston rakentaminen	19
1.6 Kaupungintalon ja Kaupungintalon puiston rakentaminen	21

2 Toteutetut rakennukset ja niiden tausta

2.1 Tonttien 103–106 omistukset 1897–1927	27
2.2 Tyttökoulut Suomessa 1800-luvulla sekä rinnakkaiskoulujärjestelmän kehittyminen	29
2.3 Lahden Suomalaisen Tyttökoulun perustaminen 1908	29
2.4 Lahden Suomalaisen Tyttökoulun toiminta ennen vuotta 1922	31
2.5 Uuden koulutalon rakennushankkeen käynnistyminen ja valmistelu 1921–1922	31
2.6 Koulutalon suunnittelu ja rakentaminen 1922–1923	35
2.7 Uuden koulutalon alkuperäiset tilat ja julkisivut vuonna 1923	37
2.8 Lahden kaupungin uusi rakennusjärjestys 1924	41
2.9 Piirieläinlääkäri Millerin asuin- ja vastaanottorakennus 1926	45
2.10 Kaupungininsinööri Janhusen asuinrakennus 1927	49
2.11 Alkuperäisten 1920-luvun rakennusten teknisiä ominaisuuksia	52
2.12 Korttelin XXI tonteille 103–106 suunnitellut arkkitehdit	53

3 Korttelin XXI muutokset vuoteen 2019

3.1	Tyttökoulun toiminta 1923–1954 ja ensimmäiset laajennukset	59
3.2	Juhlasalilaajennus 1955–1958 ja koulun toiminta vuoteen 1964	62
3.3	Harjun koulun muutostyöt 1964	67
3.4	Harjun koulun toiminta vuodesta 1965	71
3.5	Millerin talon vaiheet 1926–1963	77
3.6	Millerin talo kaupungin omistuksessa vuodesta 1964	79
3.7	Janhusen talo vuoden 1927 jälkeen	85

4 Kortteli ja sen rakennukset osana rakennettua kulttuuriympäristöä

4.1	Alkuperäisen koulurakennuksen kaupunkikuvallisia piirteitä	89
4.2	Koulurakennuksen ominaispiirteitä	91
4.3	Koulurakennuksen korjaukset, muutokset ja laajennusosat 1948–2017	97
4.4	Millerin talon ominaispiirteitä	103
4.5	Janhusen talon ominaispiirteitä	107
4.6	Korttelin XXI erityisiä piirteitä	111
4.7	Näkökulmia korttelin XXI seuraavaan kehitysvaiheeseen	115

Esipuhe

Lahdessa 24.7.2020 / Jorma J. Latva, arkkitehti SAFA

Tämä selvitys on tehty Lahden kaupungin omistamille tonteille 103, 104 ja 1105 laadittavan asemakaavamuutoksen taustatiedoiksi. Tontit sijaitsevat Keski-Lahden kaupunginosan korttelissa 21, jota rajaavat etelässä Harjukatu ja Kaupungintalon puisto, pohjoisessa Vuorikatu ja lännessä Marianpuisto. Korttelin itäpään tontit 107 ja 108 ovat yksityisessä omistuksessa. Tarkasteltavalla alueella on kolme rakennusta, joiden piha-alueet on pääosin yhdistetty toisiinsa muodostamaan tontilla 1105 sijaitsevan Harjun koulun välituntipihan. Muilla tonteilla olevat rakennukset eivät ole liittyneet koulun toimintaan, vaan palvelleet kaupungin muita hallintokuntia.

Toteutetut rakennukset ovat valmistuneet tärkeimmiltä osiltaan vain viiden vuoden kuluessa 1923–27, joten niitä voi tarkastella tyylillisesti ja rakennusteknisesti verrattain yhtenäisenä kokonaisuutena. Lisäksi kaikki rakennukset ovat helsinkiläisten arkkitehtien suunnittelema, joten ne liittyvät lahtelaisittain poikkeuk-

sellisen kiinteästi rakentamisajankohtansa arkkitehtuurin valtavirtaan. Rakennustyyppinä kolmikko kuitenkin poikkeaa merkittävästi toisistaan, mikä on tarkastelun kannalta kiinnostavaa, mutta muutoskaavoituksen kannalta haastavaa. Jatkosuunnittelua ei helpota se, että tontit ovat jyrkässä pohjoisrinteessä, jossa korttelia rajaavien katujen korkeusero on enimmillään 12 m.

Tarkastelualueen rakennukset ovat aikanaan valmistuneet jo valmiiksi rakennettuun kehukseen: ympäröivät kadut, puistot, itäpään tontit ja Kaupungintalo olivat valmistuneet jo 10–20 vuotta aikaisemmin. Samoin kaupungin keskusta-alue oli 1920-lukuun mennessä lähes täyteen rakennettu: alkuperäisestä kaupala-alueesta vain tarkasteltavat tontit sekä alatorin kaksi tonttia olivat vielä tyhjillään. Valmis ympäristö on vaikuttanut olennaisesti tarkasteltavan alueen uudisrakennusten suunnitteluratkaisuihin, joten käyn selvityksessä lyhyesti läpi myös tonttien asemaa silloisessa kaupunki-

rakenteessa sekä niiden välittömän lähiympäristön muotoutumista.

Arkkitehti **Eliei Saarisen** suunnitteleman Lahden Suomalaisen Tyttökoulun eli nykyisen Harjun koulun eri rakennusvaiheista on saatavissa hyvin tietoa erilaisista lähteistä. Lisäksi Saarisen omien tekstien kautta on ollut mahdollista lähestyä hänen ajatteluaan, joten koulun rakennushistoria painottuu tässä selvityksessä hallitsevaksi verrattuna alueen kahteen muuhun rakennukseen. Koulun sijoituspaikan ja tilaohjelman kannalta olen pitänyt välttämättömänä taustoittaa myös tyttökoulun syntyhistoriaa valaisemaan sen asemaa nuoren kaupungin koulukentässä.

Arkkitehti **Runar Eklundin** suunnitteleman piirieläinlääkäri Millerin talosta ei ole paljonkaan kohdekohtaista lähdeaineistoa. Sitä on tässä lähestytty, paitsi Eklundin muun tuotannon, myös ajankohdan yleisten tyyli-ihanteiden sekä rakennuksen valmistusajankohtaan ajoittuvan uuden rakennusjärjestyksen

kautta. Samaan aikaan, kun keskustatonteille kaavoitettiin korkeaa umpikorttelirakennetta, toteutettiin tälle tontille suuri yhden perheen talo, jolla on kokonsa takia ns. huvilan ominaisuuksia. Mittakaavaltaan se on rakentamisajankohdan tyyppilisiin puurakennuksiin verrattava, mutta rakennustavaltaan suurten kivitalojen tyyppiä. Eräällä tavalla se symboloi siten rakennustapojen muutosta koko kaupungissa, vaikka on sijoituspaikkansa huomioon ottaen rakennustyyppinä täysin uniikki.

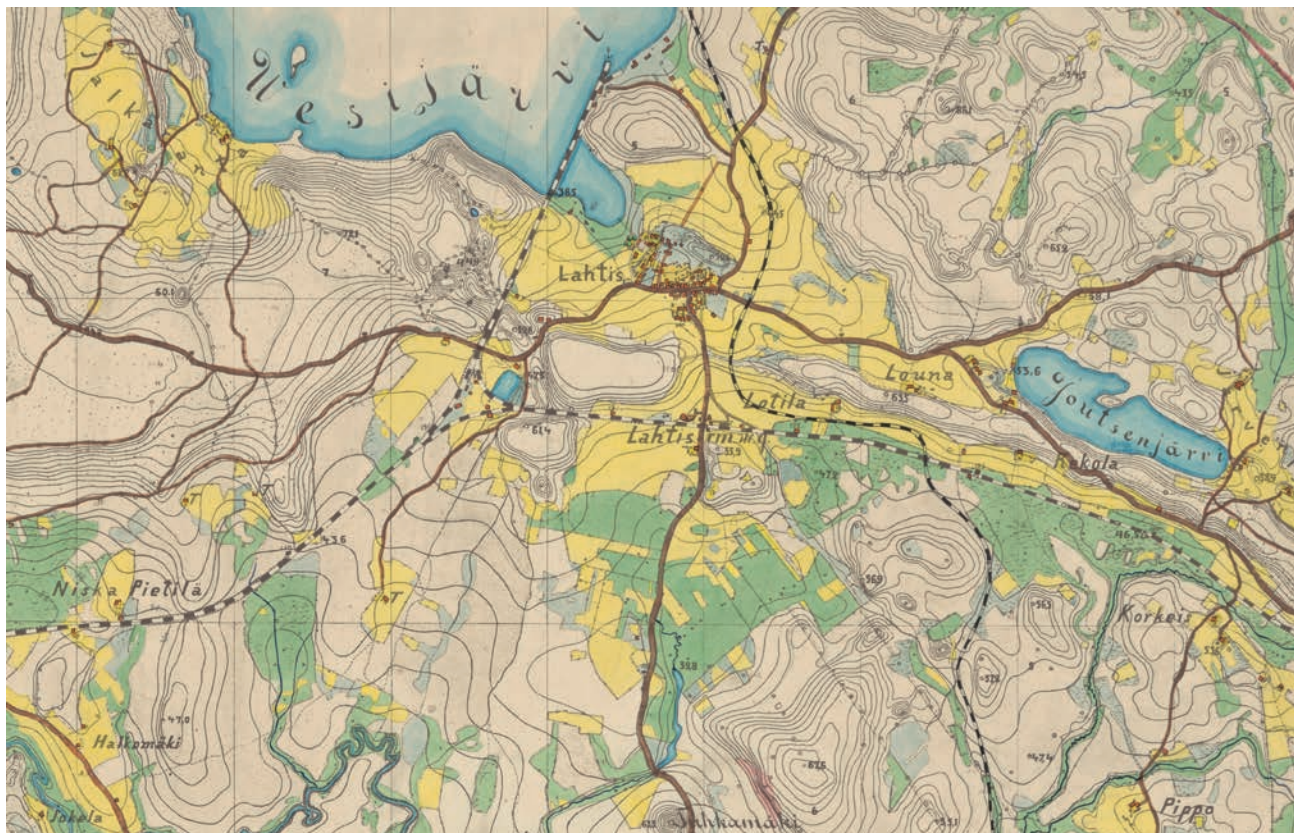
Arkkitehti **Georg Wigströmin** suunnitteleman Janhusen talon rakentamisesta tai myöhemmistä muutoksista ei ole juurikaan dokumentteja edes 1960-luvun jälkeen, jolloin rakennukset siirtyivät kaupungin omistukseen. Samoin saatavissa olevat suunnittelijatiedot ovat niukat, joten tämän rakennuksen tarkastelu on väistämättä ulkokohtaisempaa ja keskittyy vertailemaan toteutusta rakennusajan yleisiin historia-tietoihin. Tämän talon erikoisuus on sen sijoituspaikka jyrkässä

rinteessä. Siihen lienevät vaikuttaneet ajatukset tontin myöhemmästä täydennysrakentamisesta, mutta siihen mahdollisesti liittyneet piirustusluonnokset eivät ole säilyneet.

Selvitys jakaantuu neljään osaan. Aluksi käyn läpi korttelin ja sen ympäristön kaavoitus- ja muotoutumishistoriaa ennen 1920-lukua, jolloin tarkasteltavat tontit rakennettiin. Toisessa osassa tarkastelen vuosina 1922–27 toteutettuja kolmea rakennusta sekä toiminnallisesta että arkkitehtonisesta näkökulmasta. Kappaleet seuraavat toisiaan pääosin kronologisessa järjestyksessä, mistä johtuu, että olen sijoittanut esimerkiksi uuden rakennusjärjestyksen käsittelemisen tyttökoulun toteutusvaiheen jälkeen: kaupungin rakentamismääräykset tähtäsivät nimenomaan sellaisten yksityisten rakennushankkeiden ohjaamiseen, jota **Millerin** ja **Janhusen** talot edustavat. Kolmannessa osassa käyn läpi rakennusten muutoshistoriaa niiden valmistamisen jälkeen. Viimeiseen osaan olen kirjannut omia näkemyk-

siäni korttelin merkityksestä kaupunkikuvassa osana rakennettua kulttuuriympäristöä sekä rakennusten ominaispiirteitä ja säilyneisyyttä. Lisäksi esitän selvityksen myötä syntyneitä ajatuksiani täydennysrakentamisen mahdollisuuksista ja rajoituksista.

Selvitystyö on tehty lokakuun 2019 ja helmikuun 2020 välisenä aikana. Työn on tilannut projektipäällikkö **Sari Honkanen** Lahden Tilakeskuksesta. Lähteiden kokoamiseen olen saanut arvokkaita neuvoja Lahden kaupungin museon tutkija **Riitta Niskaselta**. Asemakaavamuutokseen liittyvää aineistoa ja kysymyksenasetteluja on toimittanut arkkitehti **Marja Mustakallio**. Millerin taloa koskevia kauppakirjoja ja ennen julkaisemattomia valokuvia sain käyttööni **Pertti Hammarilta**, jolle kiitokset. Julkaisun on heinäkuussa 2020 taittanut graafinen suunnittelija **Marjo-Riitta Hautala** / Ampersand Design Oy.

KUVA 1 ▲

Hollolan pitäjä ja Lahden kylä 1875
pääradan valmistumisen jälkeen.
Karttaan on piirretty myös suunnitteilla
ollut Loviisan rata.

Kansallisarkisto, Digitaaliarkisto,
digi.narc.fi

KUVA 2 ►

Lahden kaupungin ja kauppalan
suunnitellut alueet 1877.

Kansallisarkisto, Digitaaliarkisto,
digi.narc.fi

1

Tonttien ja ympäristön muotoutuminen ennen vuotta 1922

Lahden kortteli XXI / Tontit 103–106

1.1 Lahden kauppalan perustaminen

Venäjän keisarikunnan rahoituksella toteutetun Riihimäen-Pietarin radan rakennustyöt alkoivat talvella 1868. Riihimäen-Lahden välinen rataosuus ja pistoraide Lahden satamaan avattiin marraskuun alussa 1869 ja koko matka Pietariin syyskuussa 1870. Vaikka Lahden kylätaajama sijaitsi Salpausselän harjun takana uuden radan ja aseman pohjoispuolella, tiivistyi kylä ratatyön seurauksena entisestään. Sen ytimenä oli edelleen perinteinen raikkokylä, vaikka Isojaon myötä tilojen maita oli yhdistetty. Tavallaan Isojako oli tältä osin edelleen kesken.

Salpausselän kartoitus tulevaa kaupunkia varten aloitettiin kesällä 1870. Isojako aiottiin saattaa loppuun asemakaavoituksen yhteydessä, kun osa tiloista määriteltiin lunastettaviksi. Hanke kuitenkin lykkääntyi taloudellisen laman myötä ja uusi katselamus järjestettiin vasta 1876. Tulevaksi kaava-alueeksi määriteltiin

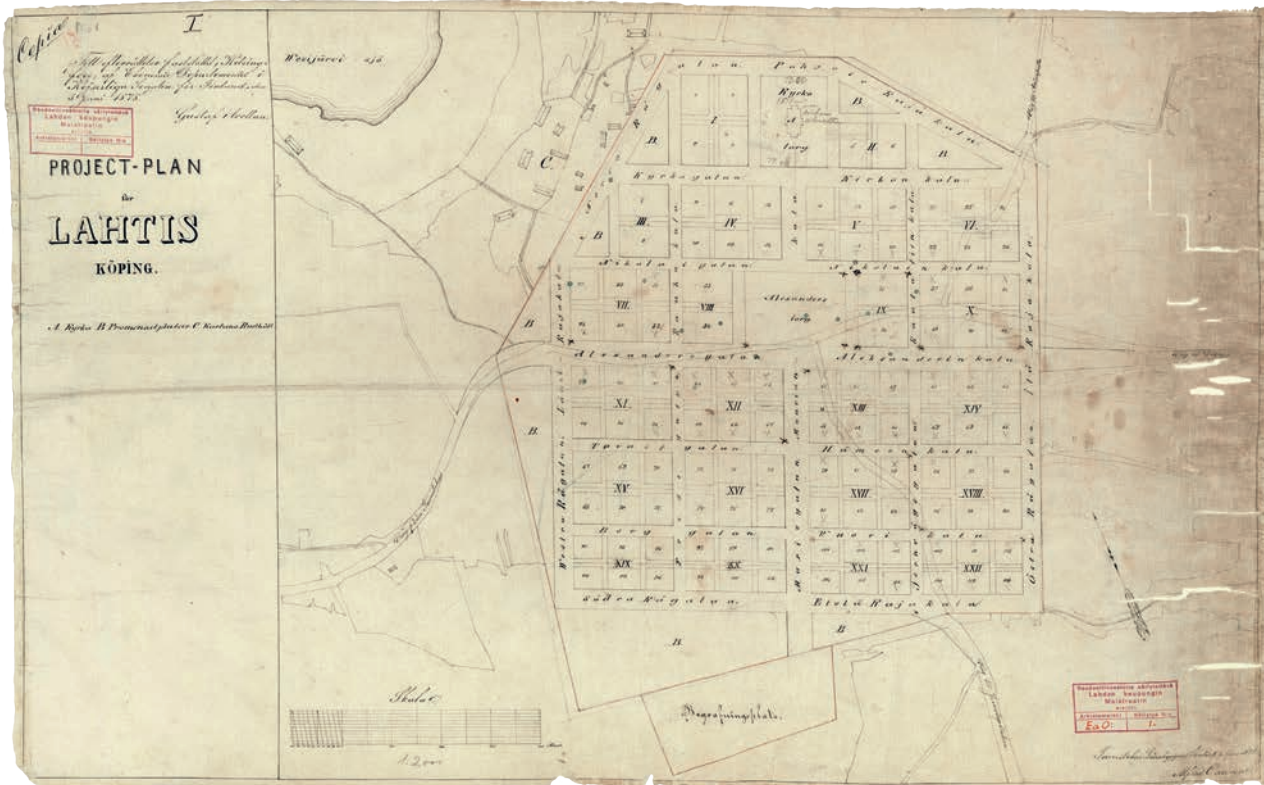
keväällä 1877 August Fellmanin ehdotuksen mukaan yhteensä 192 ha tilojen maita niin, että Fellmanin omistaman Kartanon maat jäivät sen ulkopuolelle. Hanke oli vielä kesken, kun Lahden ryhmäkylä paloi 19.6.1877. Palosta säästyivät vain 6 tilan rakennukset kylän länsipäässä, kun kylän itäpään 13 kantatilan rakennukset paloivat.

Koska uuden taajaman rakentamista jouduttiin onnettomuuden seurauksena kiirehtimään, tehtiin Lahden kauppalan perustamisesta periaatepäätös Suomen Senaatissa jo heinäkuussa 1877 ja Hämeen läänin kuvernöörin aloitteesta sitä varten lunastettiin noin 43 ha maa-alue, joka oli vain noin 22,5 % kaupungille kaavoitettavaksi suunnitellusta alueesta. Keisari-suuriruhtinaan hyväksyntä kauppalan perustamiselle saatiin marraskuussa 1877 ja sen asemakaavalle vahvistus 5.6.1878, jonka jälkeen kauppalan maapohja lunastettiin valtiolle ja alueella sijainneet rakennukset määrättiin siirrettäviksi.

Hallinnollisesti Lahden kauppala jäi Hollolan kunnan osaksi. Siellä asui 1870- ja 80-luvuilla hieman yli 200 asukasta ja asujaimiston vaihtuvuus oli suurta: asukkaiksi on tänä aikana kirjattu 507 henkilöä, joista vain 160 Hollolassa syntyneitä. Lisäksi elinkeinovaupuden myötä kauppalan alueen ulkopuolelle sijoittui teollisuutta ja asutusta niin, että esimerkiksi vuonna 1901 kauppalan asukasluku oli 805 henkilöä, kun esikaupungeissa asui yhteensä yli 1 700 ihmistä. Kasvu oli kuitenkin vuosisadan vaihteessa voimakasta, sillä vähän ennen Lahden kaupungiksituloa 1905 kauppalan rajojen sisällä asui jo 1 250 henkilöä ja esikaupungeissa noin 3 000.

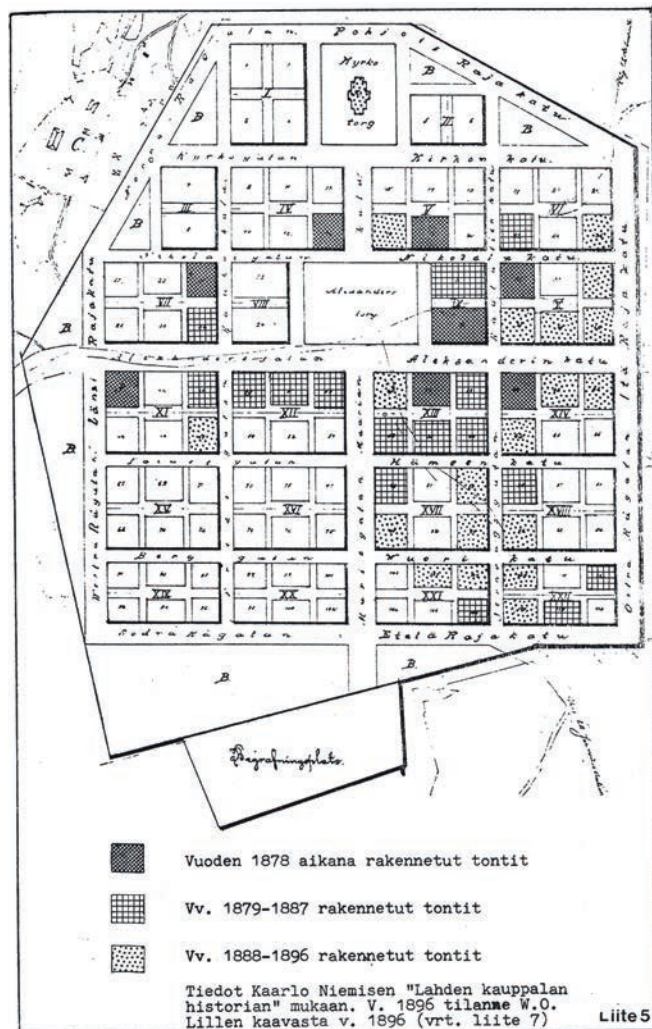
1.2 Lahden kauppalan ensimmäinen asemakaava, tontit ja ensimmäiset rakennukset

Kauppalan kaavoittajiksi määrättiin Tukholman taideakatemiasta valmistunut Hämeenlinnan lääninarkkitehti Alfred Caween

KUVA 3 ▲
 Alfred Caweenin laatima Lahden kauppalan asemakaava 1878.
 Lahti.fi.

KUVA 4 ►
 Lahden kauppalan rakennetut tontit 1896 mennessä.
 Kirjasta Kaupunkirakenteen kehitys Lahdessa vv. 1878-1938.

(1836–1912), joka sai kaavatyön valmiiksi maaliskuussa 1878. Kaavan ytimenä oli kaksi risteävää pääkatua. Lännessä itään joltava Aleksanterinkatu noudatteli Viipurin ja Turun maantien vanhaa linjausta. Toinen pääkatu eli Mariankatu linjattiin lunastusalueen keskelle ja poikittain Aleksanterinkatuun nähden. Kauppatori sijoitettiin pääkatujen risteyskohtaan Aleksanterinkadun pohjoispuolelle. Kaavaihanteena oli korttelien symmetrinen sijoittuminen päätilojen eli torin ja kirkon ympärille. Tämä toteutuikin torin itä-, länsi- ja eteläpuolelle paalutetuissa 16 korttelissa VII–XXII. Sen sijaan kirkon ympärille sijoitetuista 6 korttelista kolme poikkeaa mitoitukseltaan kaikista muista, koska lunastettu kaava-alue rajautui epäsymmetrisesti.

Kauppalan koko mittakaava suunniteltiin kaupunkeja pienemmäksi ja sen kadut ovat kapeampia kuin kaupunkien rakennusjärjestyksessä vuodelta 1856 määrättiin. Pääkatujen leveys on 50 kyynärää eli n. 29,7 m (1 kyynärä on noin 0,594 m). Ne on todennäköisesti ajateltu ajan tavan mukaan puurivistöillä rajattaviksi, vaikka puistokatuja ei ole kaavassa eriteltykään. Katuhierarkiassa toiseksi tärkeimmät ja mahdollisesti myös istutuksin rajattaviksi tarkoitetut Kirkkokatu ja Rajakadut ovat 40 kyynärää eli n. 23,76 m leveitä ja muut kadut 25 kyynärää eli n. 14,85 m.

Rakennuskortteleita on yhteensä 22 ja niitä on viisi eri tyyppiä. Yleisin tyyppi (13 kpl) on mitoitetaan 200 x 150 kyynärää eli noin 118,8 x 89,1 m. Wuorikadun ja Etelä-Rajakadun eli nykyisen Harjukadun korttelien koko on 200 x 90 kyynärää eli 118,8 x 53,46 m. Korttelit on yleensä jaettu kuudeksi tontiksi, joiden rakennusalueetta rajoittavat korttelin sisällä tonttien rajoille osoitetut

palokujat. Niiden leveydet ovat pituussuunnassa 14–18 kyynärää eli noin 8,32–10,7 m ja poikittaissuunnassa 10 kyynärää eli 5,94 m.

Rakentamisesta annettiin määräyksiä Lahden kauppalan ohjesäännön II luvussa, jossa määriteltiin mm. käytettävät rakennusmateriaalit ja rakennusten sallitut korkeudet. Kaupunkien rakennusjärjestyksestä poiketen kauppalassa sallittiin 2-kerroksisten puurakennusten rakentaminen, kunhan niiden kateaine ei ollut tulenarkaa. Kauppalassa, jossa suurin osa tonteista oli pitkiä aikoja kokonaan rakentamatta, määräys katutilan rajaamisesta vähintään 3 kyynärää eli noin 1,8 m korkeilla aidoilla oli merkittävä, koska se koski myös kokonaan rakentamattomia tontteja.

Asemakaava vahvistettiin Keisarillisen Senaatin talousosastossa 5.6.1878, minkä jälkeen aloitettiin katujen, torien ja tonttien viitoitus ja paalutus. Työ suoritettiin läänin varamaanmittari Heneliuksen johdolla niin, että ensimmäinen tonttihuutokauppa voitiin järjestää 24.7.1878. Tilaisuudessa myytiin tai varattiin 41 tonttia kaikkiaan 114:sta kaavoitetusta eli noin 36 %. Kallein tontti n:o 55 Aleksanterin- ja Mariankadun kulmassa maksoi 3010 mk ja halvin tontti n:o 105 korttelissa XXI Wuorikadun varrella 300 mk: tontin ostajana oli ajuri Mikko Ukkola.

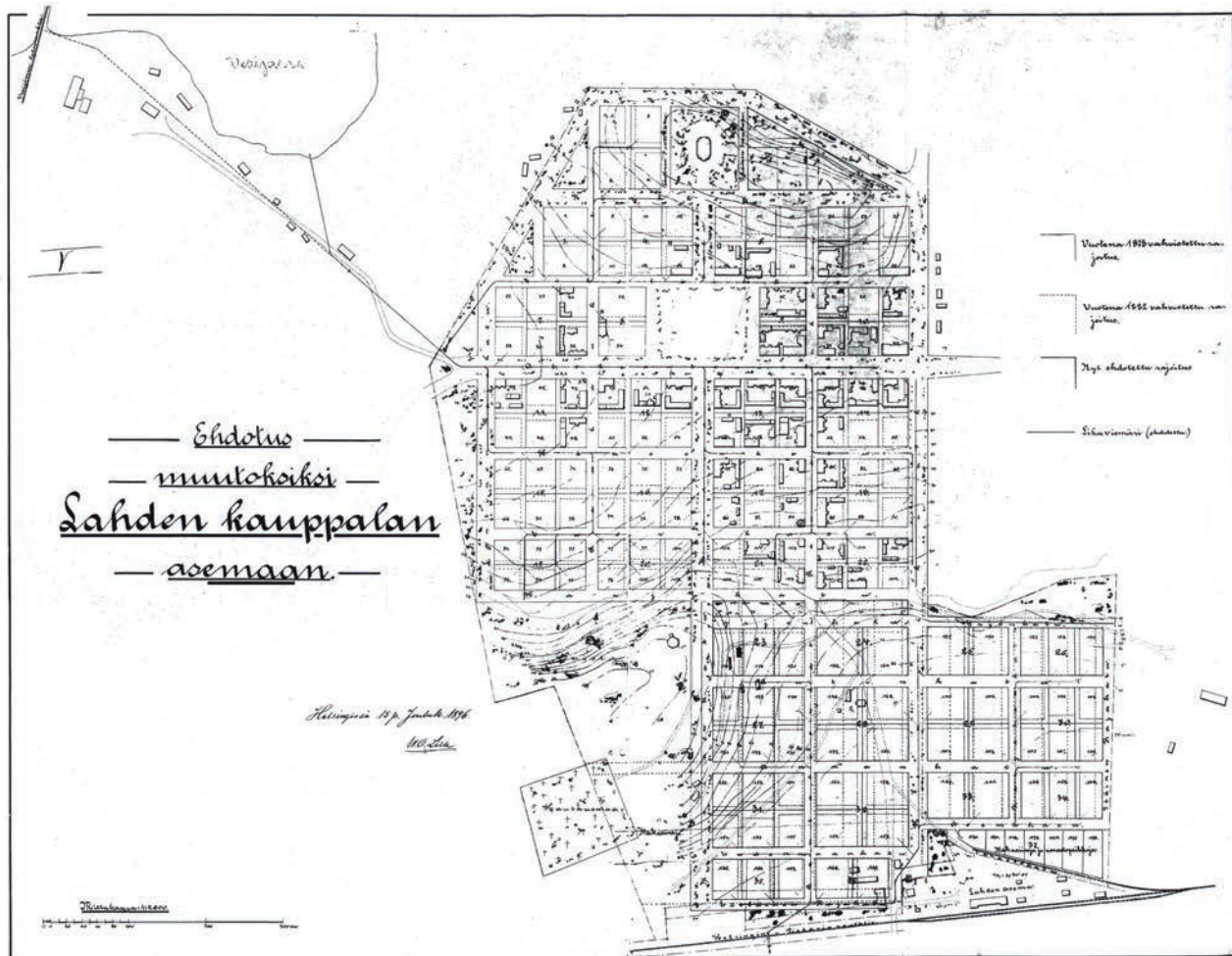
Kauppalan rakentuminen oli alkuvuosina hidasta. Vuoteen 1887 mennessä eli ensimmäisellä 10-vuotiskaudella kaavoitetuista tonteista rakennettiin vain noin viidesosa. Ensimmäiset rakennukset sijoittuivat pääasiassa Aleksanterinkadun varteen ja torin ympärille. Huomattavaa on, että yhtään uutta rakennusta ei tiettävästi tehty viisivuotis-

kaudella 1883–1887. Seuraavalla 10-vuotiskaudella rakennettujen tonttien määrä lähes kaksinkertaistui ja uusia taloja nousi pääasiassa Rautatienkadun, Aleksanterinkadun itäpäähän ja Itä-Rajakadun eli nykyisen Vesijärvenkadun varteen siten, että vuonna 1896 rakennettuna oli yhteensä 43 tonttia. Tiesyhteys rautatieasemalle loi alueen itäosalle kaupallista vetovoimaa.

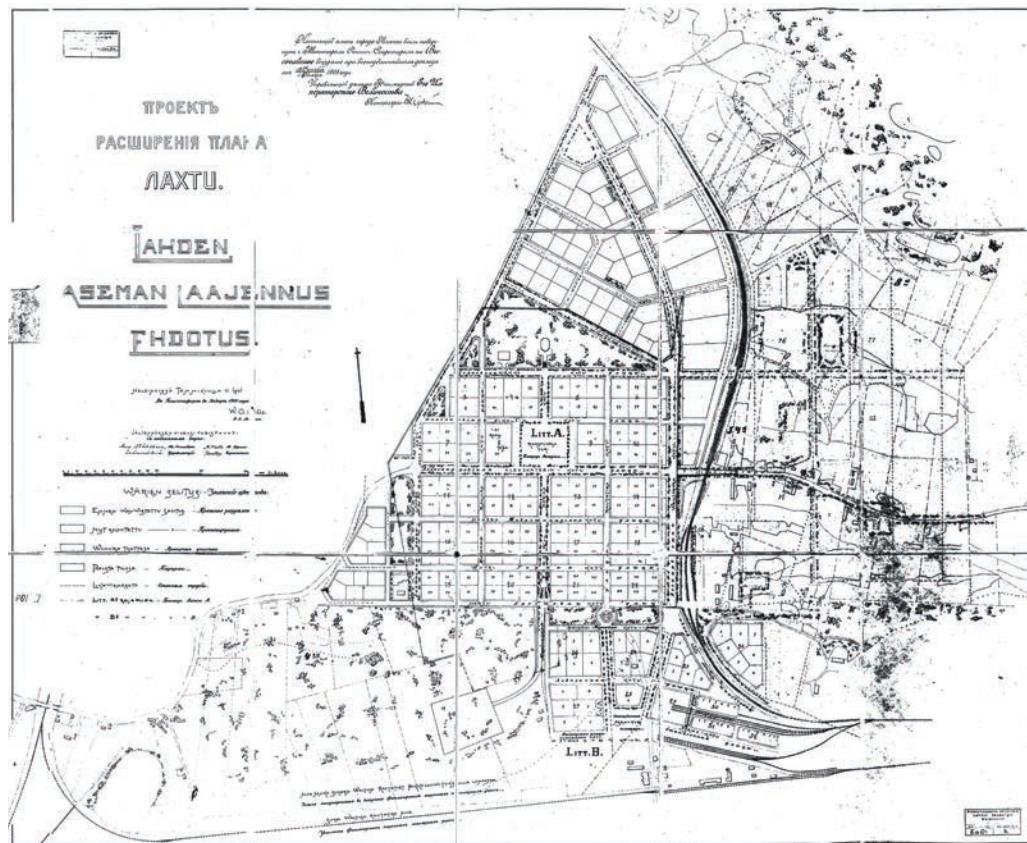
1.3 Laajennuskaavat 1882, 1896, 1901, 1905 ja 1911

Rautatiehallituksesta lähetettiin Senaatille jo keväällä 1878 aloite, jossa esitettiin huoli siitä, että kauppalan ja aseman väliselle, useille eri tilanomistajille kuuluvalla alueella muodostuisi esikaupunki, ”jonka asukkaat käyttäisivät hyväkseen kaupungin palveluja välttämättä rasituksia ja velvollisuuksia, joita kaupunki asukkaalleen asettaa” ja ”Rautatieliikenne laatunsa vuoksi juuri tarjoaa erikoisen suotuisan maaperän niiden turmiota tuottavien elinkeinojen kukoistamiselle, joiden tyyssijoiksi tällaiset esikaupungit ovat osoittautuneet.” Niinpä Senaatti määräsi 4.6.1879 pakollunastettavaksi kauppalan eteläpuoliselta alueelta maata rautatiehen asti. Alueelle laadittiin myös asemakaava, vaikka siihen ei ollut rakentamisen kannalta painetta. Alfred Caweenin laajennettu asemakaava valmistui syyskuussa 1881 ja vahvistettiin 16.1.1882. Epäsäännöllisesti rajatulle alueelle kaavoitettiin 14 uutta korttelia kauppalan katuverkon jatkeeksi. Laajennuskaavaan on lisäksi merkitty suurempien katujen varsille suunnitellut puuistutukset.

Uutta laajennuskaavaa ei toteutettu miltään osin, koska siihen jouduttiin maastollisista syistä tekemään katurakentamisen yhteydessä muutoksia, joiden

KUVA 5 ▲
 W.O. Lillen laajennuskaava 1896, jossa näkyvät siihen mennessä toteutetut rakennukset.
 Kirjasta Kaupunki-
 rakenteen kehitys
 Lahdessa vv. 1878–1938

KUVA 6 ►
 W.O. Lillen vuonna 1901 laatima ja 1905 vahvistettu Lahden kaupungin asemakaava.
 Kirjasta Kaupunki-
 rakenteen kehitys
 Lahdessa vv. 1878–1938

pohjalta laadittiin tarkistettu asemakaava 15.12.1896. Tällöin katujen rakentaminen oli vielä kesken ja alueen halki kulkemaan suunniteltu Vesijärven-Loviisan ratalinjaus tekemättä. Tässä insinööri W.O. Lillen laatimassa kaavassa on esitetty vanhan ja uuden kaava-alueen väliin korttelien XXI ja XXII kohdalle esplanadi, jota reunustavat Harjukatu (entinen Etelä Rajakatu) ja Yrjönkatu (nykyinen Puistokatu). Harjun päälle muodostettu puisto lienee muistuma kauppalan alkuperäiseen asemakaavaan osoitetuista promenadeista, joita ei oltu vielä toteutettu. Lisäksi puistojen rakentaminen oli ajan hengen mukaista: vaikka rautatiehen liittyneen Asemapuiston istutuksia oli tehty jo 1880-luvulla, käynnistyi puistorakentaminen kauppalassa vasta 1895, jolloin aloitettiin Kirkkopuiston muokkaus.

Vuoden 1896 asemakaavakartta on kiinnostava myös siksi, että sitä varten oli dokumentoitu kauppalan alueen siihen mennessä valmistunut rakennuskanta. Pääkatuina erottuvat selvästi Aleksanterinkatu ja Rautatienkatu, joiden varressa on runsaasti suuriakin rakennuksia. Tyhjiä tontteja on vielä paljon ja laajennusalueella on vain muutama pieni rakennusryhmä. Korttelissa XXI ovat rakennettuina tontit 105, 107 ja 108. Uutena taa-jamahygienisenä elementtinä kaavaan on merkitty suunniteltu likaviemäriverkosto.

Ennen rakentamisen aloittamista laajennusalueen asemakaavaa muutettiin kuitenkin vielä kertaalleen, koska edellä mainittu Loviisan radan linjaus muutti merkittävästi laajennusalueen maankäyttöä. Arkkitehti **Selim Lindqvist** ja insinööri W.O. Lille saivat syyskuussa 1899 tehtäväkseen laatia jälleen uuden asemakaavan, jossa uusi rata-alue on

otettu huomioon. Kaava valmistui joulukuussa 1899 ja vahvistettiin Senaatissa 14.10.1901. Tämä asemakaavakartta ei ole säilynyt, mutta tammikuussa 1901 on päivätty W.O. Lillen allekirjoittama uusi asemakaava, jossa on kaupunkihanketta varten esitetty suunnitelma kaupungin tulevien laajennustarpeiden järjestelyistä. Se vahvistettiin 19.1.1905. Vahvistamisen jälkeen kaupungininsinööri Kaarlo Tavast kirjasi kaavan toteutuksen aikana tehdyt yksittäiset muutokset elokuussa 1909 laadittuun päivityskarttaan, joka vahvistettiin helmikuussa 1911.

Lillen kaavakartassa esitetyt ratkaisut vanhojen alueiden muutoksista noudattanevat vuoden 1899 asemakaavaa, jota on korttelien ja katujen sijainnin ja mittojen osalta tarkennettu toteutuksen mukaiseksi. Asemakaavassa viheralueiden ja puistojen rooli esteettisenä kaupunkirakenteellisena elementtinä on aiemmista asemakaavoista poikkeava. Ehkä tästä syystä puistot on muotoiltu asemakaavaan paikoin hyvinkin tarkasti.

Korttelin XXI ympäristön kannalta merkittävä on Mariankadun eteläpään jyrkkään rinteeseen osoitettu puistoalue, jonka rakentamisesta oli jo aiemmin tehty päätös. Vanhan ja uuden kaava-alueen saumakohtassa harjun laella olevaa esplanadia on muotoiltu aiempaa tarkemmin ja siinä idullaan nykyiseltä Radiomäeltä sairaalanmäen puistokäytävän kautta nykyiselle Ursanmäelle ulottuva lähes 2 km pitkä vihervyöhyke.

1.4 Korttelin XXI tonttien rakentaminen ennen 1920-lukua

Kuten edellä todettiin, keskitettiin Lahden kauppalan tonttien

kysyntä aluksi Aleksanterinkadun ja Rautatienkadun varsilla sijaitseviin kortteleihin. Niinpä korttelin XXI tontit 105, 107 ja 108 myytiin jo kauppalan tonttien ensimmäisessä huutokaupassa 24.7.1878. Lisäksi kauppala lunasti omiin tarkoituksiinsa tontin 106. Mahdollisesti sitä jo tässä vaiheessa ajateltiin vapaapalokunnan sijoituspaikaksi, koska harjun laella sijaitsevalta tontilta oli hyvä näkymä kauppalan alueen yli. Lisäksi tämän korttelin tontit olivat alueen halvimmat.

Tontin 105 (Vuorikatu 29) osti ajuri Mikko Ukkola ja rakensi sille asuintalon ulkorakennuksineen. Tontti myytiin kuitenkin takaisin kauppalalle jo 1897, kun sillä sijainnut rakennus oli mahdollisesti tuhoutunut. Tontin käytöstä sen jälkeen vuoteen 1922 mennessä tai siellä olleiden rakennusten purkamisajankohdasta ei ole tietoa. Tässä vaiheessa neljän tontin 103–106 muodostamaa aluetta pidettiin kunnallisessa omistuksessa tulevien tarpeiden varalta. Kaupunginostotalon jälkeen 1908 luovutettiin tontti 106 Lahden VPK:lle, joka jo käytti tontin edustalla olevaa aluetta harjoituskenttään. VPK:n talon suunnittelusta järjestettiin samana vuonna suunnittelukilpailu, jonka voitti arkkitehti-toimisto Jung & Fabritius.

Rautatienkadun (Rautatienkatu 14) ja Vuorikadun (Vuorikatu 31) kulmassa sijaitseva tontti 107 oli alusta lähtien vilkkaamman kaupankäynnin ja spekuloinnin kohteena. Sen osti ja rakennutti ensimmäisenä kauppias Sergei Dunajeff, joka myi kiinteistön kauppias Paavo Kahelinille 1886 ja tämä seuraavana vuonna edelleen kaupanpalvelija Juho Lundgrenille. Tämän jälkeen kiinteistöllä ehti olla vielä neljä omistajaa ennen kuin se siirtyi 5.7.1905 makkaratehtailija Herman

KUVA 7 ▲

Lahden VPK harjoituskentällään nykyisessä Kaupungintalon puistossa elokuussa 1904.

Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto

KUVA 8 ►

Tontille 107 vuonna 1910 valmistunut asuin-liiketalo ja oikealla vuonna 1955 valmistunut laajennus.

Amanda Simola

KUVA 9 ►

Tontille 108 vuonna 1906 valmistunut rakennus, jota laajennettiin Rautatienkadun suunnassa 1910 ja korotettiin kerroksella 1990.

Amanda Simola

Drachmanin ja talonomistaja Johan Seppälän yhteisomistukseen. Nämä muuttivat vanhan leivintuvan makkaratehtaaksi sekä rakensivat uuden asuin- ja piharakennuksen tontin lounaiskulmaan 1907.

Nykyisen kivirakennuksen perustajaurakoi eli gryndasi kiinteistön 9. omistaja rakennusmestari Albert Koivisto, jolle tontti siirtyi 1.3.1910. Rakennuksen suunnitelti arkkitehti Uno Alanco ja se saatiin mahdollisesti valmiiksi vielä vuoden 1910 aikana, vaikka rakennuslupa 4-kerroksiselle kivitallolle saatiin vasta 7.8.1911, kun kiinteistö oli jo vaihtanut omistajaa. Sen osti 13.5.1911 tehtailija Johan Nordberg, joka myi sen seuraavana vuonna edelleen talonomistaja Onni Rekolalle. Tämän konkurssin seurauksena kiinteistö siirtyi 27.6.1914 pidetyssä pakkohuutokaupassa talonomistaja William Mattilalle, joka myi sen seuraavana vuonna yritykselleen T:mi W. Mattila ja Kumpp. sekä 25.7.1917 edelleen liikemies Wladimir Knjäseffille. Kiinteistö Oy Rautatienkatu 14 perustettiin 3.3.1919 ja muutettiin asunto-osakeyhtiöksi 1952, kun kiinteistöä ryhdyttiin laajentamaan. Vuorikadun varteen toteutettu uudisrakennus valmistui 1955 ja sen suunnitteli Unto Ojonen.

Toisen Rautatienkadun (Rautatienkatu 12) varteen sijoittuvan tontin 108 alkuvaiheen omistushistoria on sekin värikäs. Ensimmäisessä huutokaupassa sen lunasti ja rakennutti opettaja Karl Hyvönen. Asuin- ja piharakennukset valmistuivat 1880, jolloin tontin osti kelloseppä Robert Ojanen. Seuraava omistaja oli kauppias Juho Salo, joka osti kiinteistön 29.1.1891 ja myi sen edelleen 13.2.1892 talollisen leski Maria Järvelälle. Tämän jälkeen omistajaksi tuli 27.3.1897 ajuri Antti Ukkola, ehkä Mikko Ukkolan poika, joka oli myynyt tontin 105

takaisin kauppalalle pari viikkoa aikaisemmin. Lahden tultua kaupungiksi kiinteistön osti 14.4.1906 liikemies Juho Ahola. Hän teetti arkkitehdeilla Emil Werner von Essen ja Kauno S. Kallio piirustukset kivitalloon, jonka toteutti rakennusmestari Emanuel Ikäläinen. Uudisrakennus sijoittui Harjukadun (Harjukatu 38) varteen, jolloin osa vanhasta puutalosta sekä piharakennukset säilyivät. Sekä kivitallot että uusi piharakennus valmistuivat vielä vuoden 1906 aikana. Asuinliiketalossa toimi alkuvaiheessa mm. elokuvateatteri sekä talon 2. kerroksessa tohtori G.A. von Zweybergin lapsenpäästölaitos kesäkuusta 1907 vuoteen 1911.

Ahola myi kiinteistön edelleen 1.4.1908 maanviljelijä Kalle Mynttiselle, joka rakennusmestari K. Forstadiuksen kanssa rakennutti laajennusosan Rautatienkadun varrelle vuonna 1910, jolloin valmistui myös viereisen tontin 107 asuinliiketalon. Kiinteistön seuraavaksi omistajaksi tuli 1916 ravintoloitsija Hjalmar Sarlin, joka perusti lapsenpäästölaitoksen tiloihin Lahden Seurahuoneen. Osakeyhtiö Rautatienkatu 12 perustettiin 1937 ja 10. omistajaksi tuli luovutuskirjalla 21.12.1961 rouva Aune Lindroos. Vuonna 1989 kiinteistön osti Haka-Rakentajat Oy, joka korotti rakennusta kerroksella sekä peruskorjasi rakennuksen vanhat huoneistot. Muutokset suunnitelti arkkitehti Pauli Lindström ja työt valmistuivat 1990.

1.5 Marianpuiston ja Harjupuiston rakentaminen

Mariankadun eteläpää alkuperäisellä asemakaava-alueella oli jyrkkä ja kivinen rinne. Kadun rakentamisen sijaan se päätettiin jo 1894 istuttaa puistoksi, mutta vaikean maaston takia kallis työ jäi toteuttamatta. Lisäksi han-

ketta myös vastustettiin, koska ajoyhteydet Mariankadun länsipuolen tonteille 101 ja 102 sulkeutuivat. Asiaan palattiin elokuussa 1905, kun kauppalanhallitus, ilmeisesti kaupungiksitulon kunniaksi, järjesti Marianpuistoksi nimetyn alueen rakentamisesta suunnittelukilpailun. Kilpailuaikaa neljälle osallistujalle annettiin vain kolme päivää ja sen voitti entinen kauppalan puutarhuri Karl Lundberg. Hän sai vastuulle myös puiston toteuttamisen ja työ aloitettiin välittömästi. Maanraivaus tehtiin syksyn aikana ja nurmetus sekä istutukset viimeisteltiin keväällä 1906. Marianpuisto rakennettiin tuolloin pääosin nykyiseen muotoonsa: sen polkuverkosto ja siperianlehtikuuset ovat alkuperäisiä. Puiston istutuksia uudistettiin puutarhuri Arvo Toivolan johdolla 1967, jolloin sinne sijoitettiin myös kuvanveistäjä Veikko Leppäsen muotoilema Eetu Salinin muistopatsas. Viimeksi puistoa on kunnostettu ja osin uudistettu vuonna 2005.

Vanhan kauppala-alueen ja rautatieasemalle ulottuvan laajennusalueen väliin vuosien 1896 ja 1901 asemakaavoissa muotoiltu esplanadi odotti sekin toteuttamistaan 1905. Tuolloin vahvistetussa asemakaavassa Rautatienkatu ja sen keskelle sijoitettu istutettu liikenneympyrä jakoivat puiston kahteen osaan. Kauppalanvaltuusto päätti kuitenkin 1905, että ympyrää eikä alueiden kaarevaa muotoilua toteuteta, vaan että puistoaleiden reunat toteutetaan suoraikulmaisina ja Rautatienkatu kivettään. Esplanadista muodostettiin siten kaksi erillistä puistoa, joista itäisemmän eli Harjupuiston rakentamisesta järjestettiin suunnittelukilpailu pian Marianpuiston kilpailun jälkeen syys-lokuussa 1905.

Tällä kertaa kilpailukutsu julistettiin Lahden Lehdessä ja

KUVA 10 ▲

Näkymä Marianpuistosta
keskustan suuntaan 1907.

*Lahden kaupunginmuseon
kuva-arkisto*

KUVA 11 ►

Näkymä Harjupuistosta
itään 1910-luvulla.

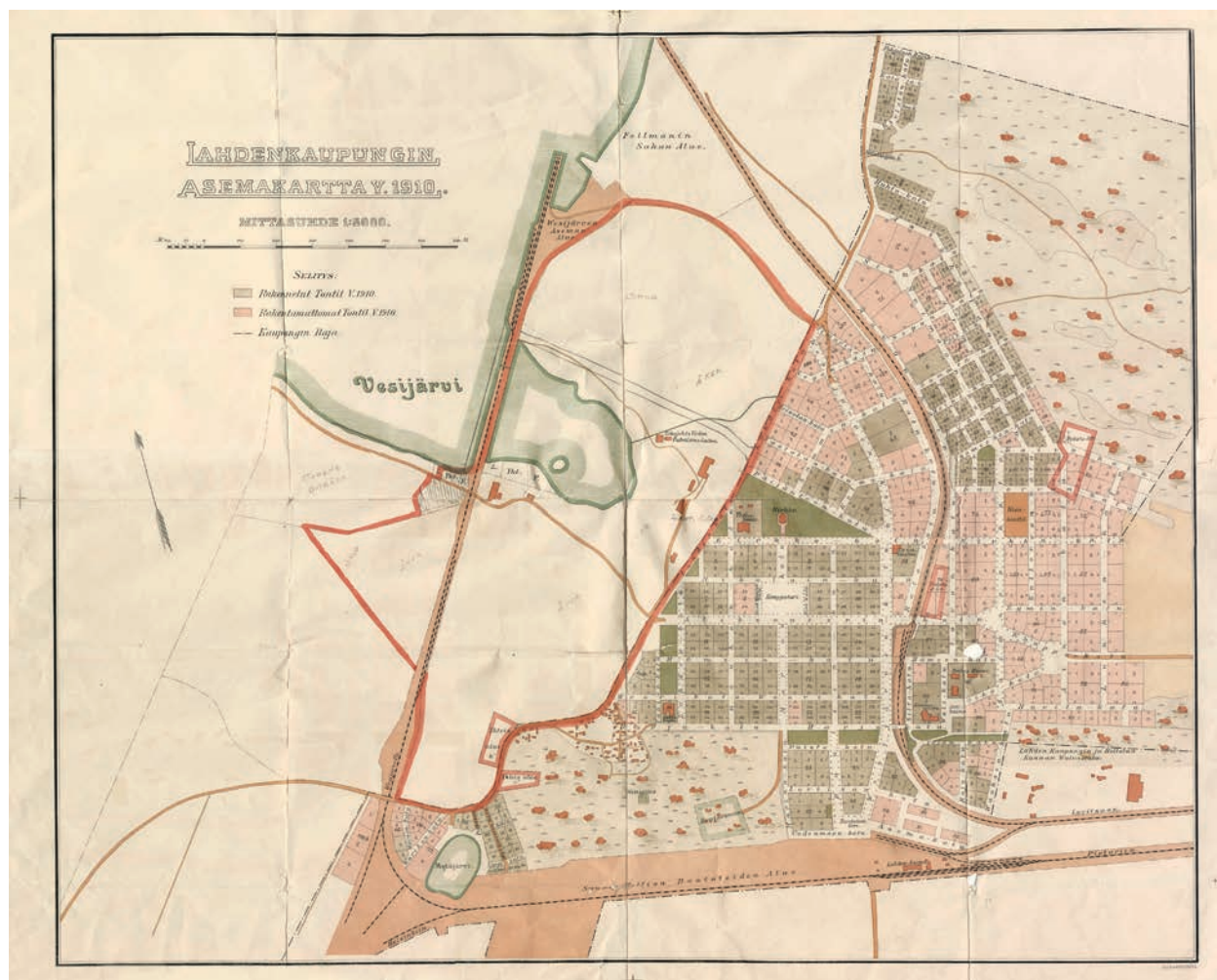
*Lahden kaupunginmuseon
kuva-arkisto*

KUVA 12 ►

Harjupuiston kunnostusta
1910-luvulla.

*Lahden kaupunginmuseon
kuva-arkisto*

KUVA 13 ▲

Lahten kaupungin asemakaavakartta 1910, johon rakentamattomat tontit on merkitty vaaleanpunaisella.

Lahten karttapalvelu

ehdotusten tekemiseen annettiin aikaa kokonainen viikko. Karl Lundberg voitti tämänkin kilpailun kahdella ehdotuksellaan, jotka saivat 1. ja 2. palkinnon. Marianpuiston tapaan myös Harjupuiston rakentaminen aloitettiin vielä talvea vasten 1905 ja se valmistui keväällä 1906. Huomattavaa on, että vuoden 1905 budjetista puistorakentaminen vei lähes kymmenyksen, vaikka tiedossa oli, että kaupunkioikeuksien myötä odotettavissa on mittava kunnallistekniikan ja kunnallisten laitosten rakentamistarve.

Esplanadin läntinen puolisko odotti rakentamista pidempään. Aholan talon valmistuessa paikalla oli kaivamaton ja puuton hiekkakumpare, jonka näkymää rumentavasta ilmeestä talon tuolloinen omistaja valitti kaupunginvaltuustolle 1909. Samaan aikaan oli kuitenkin vireillä rakennushankkeita Aholan talon länsipuolella, johon suunniteltiin toisaalta VPK-talon rakentamista tontille 106 ja toisaalta etsittiin vaihtoehtoja sijoituspaikkaa uudelle kaupungintalolle, jolle alkuperäisessä asemakaavassa oli varattu torin länsipäässä olevat tontit eli nykyinen Alatori. Vahvistettavana olleessa kaupungin asemakaavassa elokuulta 1909 ei kaupungintalon sijoitukseen otettu mitään kantaa. Vireillä oli merkittäviä kunnallisteknisiä investointeja, kuten sähkölaitos, vesi- ja viemäriverkostot ja -lai-

tokset sekä kaupunginsairaala, joiden. takia koko kaupungintalohanke raatihuoneen tapaisena hallintorakennuksena oli 1909 jätetty pois kaupungin investointilistalta.

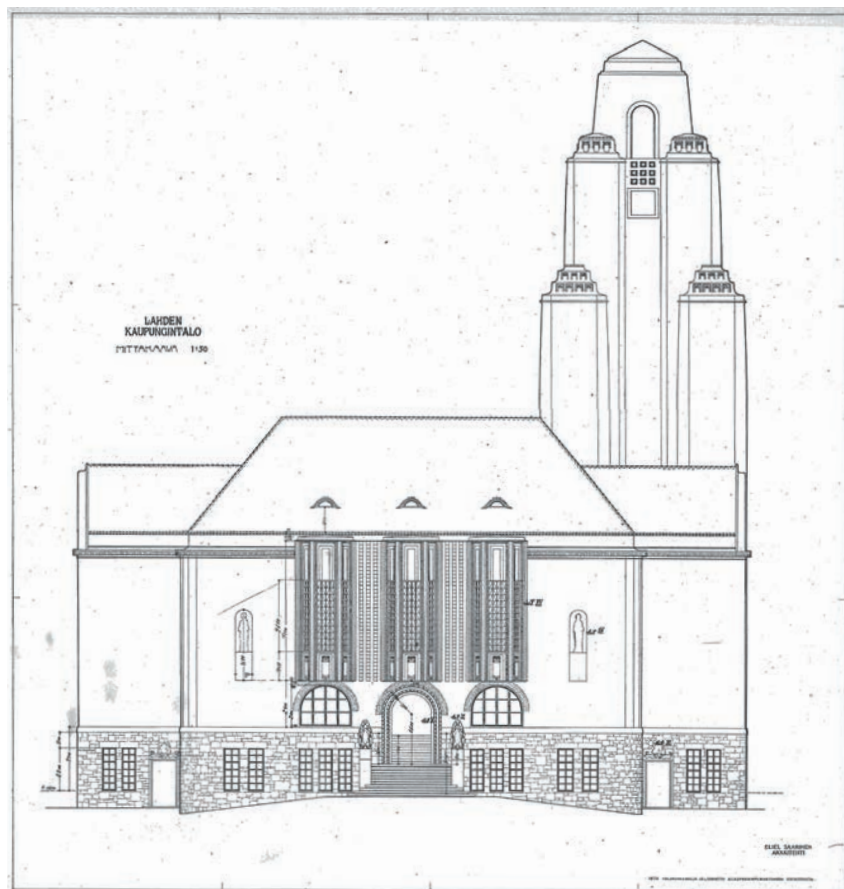
1.6 Kaupungintalon ja Kaupungintalon puiston rakentaminen

Vuosien 1909 ja 1910 aikana kaupungintalohanke eteni hallintorakennuksen sijaan toisessa suunnassa. Asianmukaisten tilojen järjestäminen palo- ja poliisitoimelle nostettiin aktiivisesti keskusteluun, kun vuonna 1898 perustettu palotoimikunta, jonka tehtävänä oli kaupungin palotoimikunnan järjestäminen, pyrki vaikuttamaan pysyvän kunnallisen palokunnan perustamiseksi Lahteen. Sopimus VPK:n

KUVA 14 ►

Kaupungintalon julkisivu puistoon 1912.

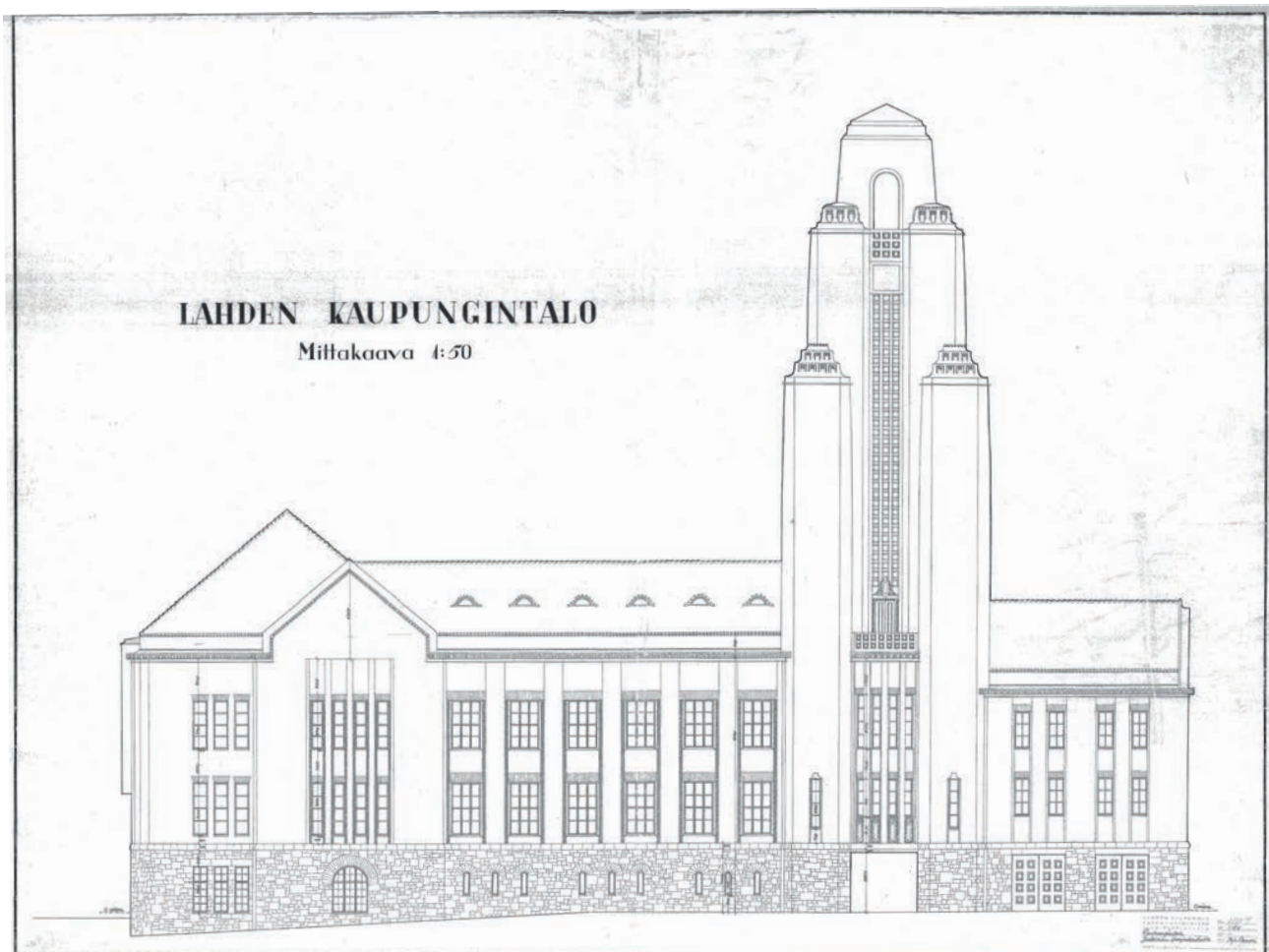
Lahden Tilakeskuksen arkisto

KUVA 15 ▼

Kaupungintalon julkisivu Harjukadulle 1912.

Lahden Tilakeskuksen arkisto

kanssa oli päättymässä ja se lie-
nee vaikuttanut siihen, että eril-
lisen, tontille 106 sijoittuneen
VPK-talon suunnittelukilpailu,
joka oli ratkaisu joulukuussa
1908, ei johtanut toteutukseen.
Samaan aikaan 1908–09 järjeste-
tyn Joensuun kaupungintalon
suunnittelukilpailun ohjelma ja
tulokset saattoivat vaikuttaa sii-
hen, että myös Lahden kaupun-
gintaloa alettiin kaavilla laa-
jempana kokonaisuutena, johon
sisältyisivät hallinnon eli val-
tuuston, rahatoimikamarin,
maistraatin ja raastuvanoikeu-
den lisäksi tilat pysyväälle palo-
kunnalle, VPK:lle ja poliisille.

Uudisrakennushankkeen koko
ja kustannus aiheuttivat vielä
pohdintaa ja liikkeelle päästiin
aktiivisesti vasta vuoden 1910
lopulla. Näkyvänä käynnistäjänä
toimi palotoimikunta, joka esitti
kaupunginvaltuustolle 7.10.1910
kunnallisen palolaitoksen pe-
rustamista ja paloaseman raken-
tamista. Pian tämän jälkeen VPK
ilmoitti valtuustolle kirjeellä
27.10. luopuvansa oman talonsa
rakentamisesta sekä sitä varten
varatusta tontista 106 ja lahjoit-
tavansa rakennusta varten
keräämänsä rahat kaupungin-
taloprojektiin. Valtuuston aset-
tama valiokunta antoi sen jäl-
keen jo 5.11.1910 lausunnon,
jossa esitettiin kaupungintalon,
palo- ja poliisiaseman sekä kau-
punginvankilan sijoittamista
samaan rakennukseen ja työn
käynnistämistä pikimmiten.
Lisäksi valiokunta esitti, että
kaupungintalo sijoitettaisiin
*”Mariankadun varrella olevasta
puistosta erotettavalle tontille,
jota varten Valtuusto anoisi kau-
pungin asemakaavan muutosta”*.
Kaupunginvaltuusto asetti kort-
telin XXI tonttien 103–106 sekä
torin varren korttelin VIII tont-
tien 33 ja 34 myymisen uudis-
rakentamisen ehdoksi, mutta
jostakin syystä niin ei kuiten-
kaan tehty.

Asian kiirehtimiseksi valiokunta
pyysi valtuustoa varten vielä
uusia lausuntoja marraskuussa
1910. Kaupunkien yleisen palo-
apuyhtiön toimeenpaneva johtaja
M.A. Waenerberg sekä Helsingin
palomestari Gösta Wasenius
puolsivat valiokunnan esittämää
ratkaisua 19.11. päivätyssä kir-
jeessään. Arkkitehti Armas Lind-
gren antoi lausunnon asiasta
22.11. Hän oli toiminut Onni Tar-
janteen kanssa VPK-talon palkin-
tolautakunnassa ja tunsin siten
sekä kaupungintalokysymyksen
taustaa että ympäristön, johon
taloa oli suunniteltu. Lisäksi hän
oli yhdessä Herman Geselliuksen
kanssa voittanut toisen palkinnon
vuonna 1908 järjestetyssä valtio-
päivätalon kilpailussa, joten
monumentaalirakennusten sijoit-
taminen kaupunkikuvaan oli
kysymyksenasetteluna hänelle
tuttua. Todennäköisesti Lindgren
on ollut jo ennen lausuntoaan
vaikuttamassa valiokunnan sijoi-
tuspaiikkaehdotukseen. Saman-
sisältöinen keskustelu oli käyty
myös Joensuun kaupungintalon
sijoituksesta jo 1908: sielläkin
kaupungintalon sijoituspaikka
muutettiin torin varrelta puis-
toon.

Lindgrenin lausunnossa esite-
tään mm. seuraavaa: *”Jos kadut
laaditaan n.s. ruutusysteemin
mukaan siten että ne kohtisuoraan
leikkaavat toisiaan, jättäen väliinsä
suorakaiteen tahi neliön muotoisia
rakennuskortteja, on vaara aina
tarjolla, että kaikki persoonallinen
leima ja luonne katoaa. Kulkija
vaeltaa katuja saamatta silmäänsä
minkäänlaista määräpistettä, joka
hänen huomiotaan pitäisi vireillä
ja kiinnittäisi – edessään on taval-
lisesti kadun loppumaton tyhjyys...
Arvokkaan arkkitehtuurin monu-
mentaalista, katsojaa ylentävää ja
jalostavaa vaikutusta on tällaisessa
kaupunginkaavassa vaikea saavut-
taa, taikka oikeastaan sanoen sitä
tuskin voi muulla tavalla saavuttaa-
kaan, kuin sopivilla keinoin ja sopi-*

*valla paikalla katkaisemalla tällai-
sen loputtoman kadun tyhjiään häi-
pyvän perspektiivin rakentamalla
sen päähän tahi huippukohtaan
monumentaalirakennus.”* Marian-
kadun sekä Puisto- ja Harjukatu-
jen leikkauskohdan kaupunkiku-
vallista edullisuutta hän puolusti
seuraavasti: *”Tähän rakennettu
rakennus tulee kauniisti näkymään
ainakin neljältä taholta, mutta sitä
paitsi luultavasti paikan korkeus-
suhteisiin nähden sen torni tulee
melkein joka taholle näkymään
kattojen yli ja siten täysin dominee-
raamaan kaupunkia.”*

Kaupungintalon toteutus käyn-
nistettiin saman tien, sillä raken-
nustoimikunta aloitti työnsä jo
24.11.1910 ja 1.12.1910 Lahden
Sanomat tiesi kertoa, että arkki-
tehdit Jung & Fabritius, Armas
Lindgren, Selim Lindqvist, Eliel
Saarinen ja Lars Sonck oli kut-
suttu osallistumaan Lahden kau-
pungintalon suunnittelukilpai-
luun. Kilpailuohjelma painotti
taloudellisuutta ja julkisivuista
mainitaan, että *”pääfasadissa
voidaan säästävästi ja tarkoituksen-
mukaisesti käyttää tiiltä ja graniit-
tia, muutoin rapataan”*. Paloasema
toivottiin sijoitettavaksi Marian-
kadun puolelle.

Kilpailuehdotuksia saatiin neljä.
Lindgren ja Sonck eivät osallis-
tuneet. Kilpailu ratkaistiin
14.3.1911 ja sen voitti Eliel Saari-
sen ehdotus. Lopulliset piirustukset
hyväksyttiin jo 9.6. ja rakenta-
minen alkoi saman tien. Saarisen
esityksestä julkisivuja ei rapattu,
vaan ne muurattiin puhtaaksi
punatiilestä ja koko pohjakerros
verhottiin graniittilaatoilla. Julki-
sivutiilien laatu ja saatavuus oli
edelliseen vuosikymmeneen ver-
rattuna parantunut ja rappaa-
mattomia tiiliverhouksia suositiin
yleisesti. Julkisten rakennus-
ten osalta esimerkiksi rakenteilla
ollut Tukholman kaupungintalo
lienee toiminut vaikutteena,
olivathan Ragnar Östberg ja

KUVA 16 ▲

Kaupungintalon puisto
1930-luvulla.

*Lahden kaupunginmuseon
kuva-arkisto*

KUVA 17 ►

Marianpuisto 1950-luvulla.

*Lahden kaupunginmuseon
kuva-arkisto*

KUVA 18 ▲

Kaupungintalon pääsisäänkäynti puiston suunnasta 2017.

Aada Taipale

Saarinen hyviä tuttavikiäkin. Lisäksi Lahden kaupungintalon julkisivutiilet tilattiin Helsingborgista Ruotsista.

Kaupungintalo otettiin käyttöön 1.6.1912, mutta lopullisesti se valmistui vasta vuoden lopussa. Kiinnostavaa on, että kaupungintalon ympäristön tärkeät kaupunkikuvalliset elementit eli Mariankadun akseli kirkkoineen ja puistoineen sekä Harjupuiston esplanadi oli ideoitu, kaavoitettu ja pääosin toteutettukin vuosia ennen kaupungintalon sijoitus-

paikan päättämistä. Puistosommitelman viimeisen osan eli esplanadin läntisen puoliskon rakentaminen aloitettiin kaupungintalon rakennustöiden yhteydessä, kun sekä rakennuksen että puiston kohdalta jouduttiin leikkaamaan ja siirtämään pois runsaasti kivistä ja hiekkaista maata. Talonrakennustöiden ollessa vasta perustuvaiheessa aloitettiin puiston tasaus heinäkuussa 1911 ja tämä työ kesti vuoden loppuun asti.

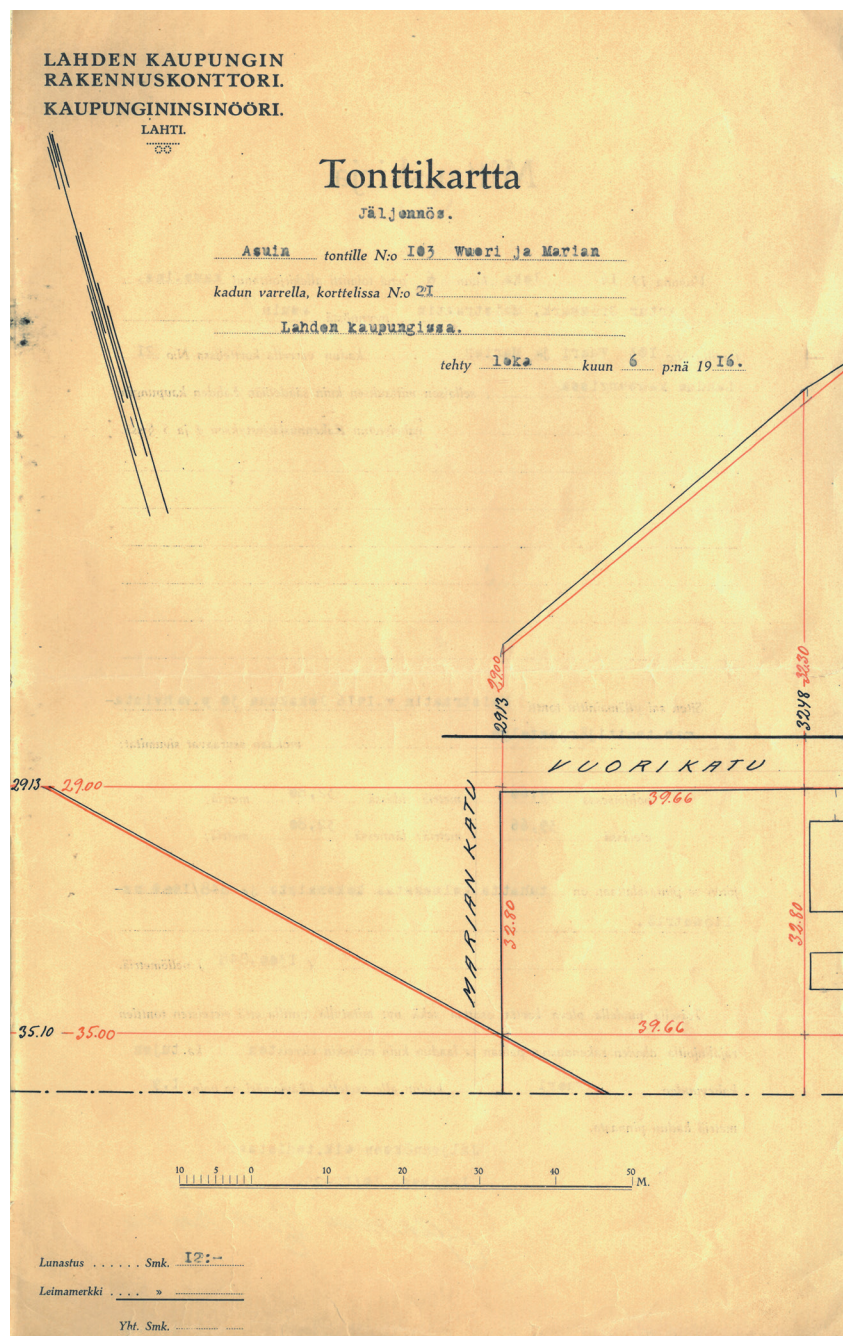
Kaupunginpuutarhuri Johan Laurila ehti tehdä ennen kuolemaansa paikalle puistosuunnitelman 1912, mutta kaupungininsinööri Kaarlo Tawast päätti pyytää suunnitelman myös Saariselta. Sen saaminen kuitenkin kesti lokakuuhun asti ja voitiin toteuttaa vasta vuosien 1913 ja 1914 aikana. Lopullinen jäsentely perustui pääosin Saarisen suunnitelmaan, mutta sitä muokattiin

Laurilan ehdotuksen mukaisesti mm. puistoa reunustavien puurivien ja niiden välissä olevan väylän osalta, jotta Kaupungintalon puisto muodostaisi yhtenäisemmän kokonaisuuden Harjupuiston kanssa.

Toukokuussa 1921 Kaupungintalon eteen keskelle puistoa sijoitettiin sisällissodassa kuolleiden valkoisten muistoksi Puolusta isänmaatasi -niminen sankaripatsas, jonka on veistänyt Viktor Jansson. Kaupungintalon pääsisäänkäynnin edusta muutettiin nykyiseen muotoonsa rakennuksen peruskorjauksen jälkeen 1985. Samassa yhteydessä tehtiin muutoksia myös sekä Kaupungintalon että Harjupuiston istutuksiin ja puustoon, joten nykyinen puistokokonaisuus on yhdistelmä eri aikakausilta periytyviä aiheita ja elementtejä.

KUVA 19 ►

Tontin 103 tonttikartta 1916.
Pertti Hammarin arkisto

KUVA 20 ►

Marianpuiston länsireuna
1900-luvun alussa.
Kirjasta Ihanuuden tähden

Toteutetut rakennukset ja niiden tausta

Lahden kortteli XXI / Tontit 103–106

2.1 Tonttien 103–106 omistukset 1897–1927

Kun tontti 105 oli ostettu takaisin kauppalalle 13.3.1897, muodostivat tontit 103–106 yhtenäisen tyhjän korttelialueen, jota pidettiin vapaana mahdollisia julkisia rakennushankkeita varten. Tietävästi alue oli esillä yhtenä vaihtoehtona, kun vuosisadan vaihteessa pohdittiin kauppalan kansakoulutalon sijoituspaikkaa. Vuosina 1909–1910 tontille 106 suunniteltiin VPK-taloa, jonka tarvitsemat tilat päätettiin sitten toteuttaa kaupungintaloon. Vielä vuonna 1919 kaavailtiin alueelle toista kaupungintaloa, johon olisi sijoitettu rahatoimikamari, poliisilaitos, kauppakoulu, kirjasto ja Lahden Säästöpankki. Varojen puutteessa tilantarve ratkaistiin kuitenkin sijoittamalla osa em. toiminnoista olemassa olevaan rakennukseen: syyskuussa 1919 kaupunki osti Hämeenkadun varrelta entisen Hotelli Lahden talon, jonne sijoitettiin aluksi kirjaston lukusali, kauppakoulu ja käsityöläiskoulu sekä keskuskeittola varattomia kansakoululaisia

varten. Vuonna 1921 talossa aloitti toimintansa vastaperustettu Lahden lyseo.

Kaupungin periaatteena oli, että vain keskusta-alueen tontit myytiin ja muut alueet vuokrattiin määräajaksi, jotta maankäytön ja kaavoituksen tulevaisuuden muutokset olisivat mahdollisia. Kaupungin alkuvuosien vilkas rakentaminen ylikuumeni muutamassa vuodessa ja tonttien myynti- ja vuokrausmarkkinat hiljenivät vuoden 1912 jälkeen: vuosikymmenen 1911–1920 aikana kaupunki myi vain 17 ja vuokrasi 47 tonttia, kun pelkästään vuonna 1910 niitä oli myyty 8 ja vuokrattu 29. Samaan aikaan uusia asuntoja rakennettiin vain vähän toista sataa, mikä oli vain noin 3,5 % vuonna 1920 valmiina olleista asunnoista. Niinpä korttelin XXI tyhjat tontit pysyivät tyhjillään eikä myyntipainetta ollut. Tulevaan käyttöön kuitenkin varauduttiin: tontin 103 mitauskirja on päivätty 6.10.1916 eikä ole tiedossa, että sitä olisi aikaisemmin tarkasti maastoon merkitty. Todennäköisesti tuol-

loin on tehty myös muiden tonttien 104–106 mittaukset.

Marianpuiston länsipuolen tontit 101 ja 102 oli lohkottu ja myyty jo kauppala-ajan viimeisinä vuosina, mutta itäpuolen tontit 103 ja 104 pysyivät tyhjillään vuoteen 1920, jolloin Pyörä- ja Puuteollisuus Oy:n omistajat isännöitsijä Emil Törmänen ja toimitusjohtaja Antti Juho Hillo (1882–1957) sekä vaimonsa Ella Törmänen ja Sanna Hillo ostivat molemmat puiston vieressä olevat rakennuspaikat. Huomatakoon, että tyttökoulun talon rakentamisesta naapuritonteille ei tuolloin ollut vielä päätöstä. Hillolla ja Törmäsellä on ollut kiinnostava yhteys Eliel Saariseen, joka suunnitteli Pyörä- ja Puuteollisuus Oy:lle paviljonkirakennuksen Helsinkiin vuoden 1920 Suomen Messuille. Paviljonki pystytettiin vielä uudelleen 1921 Lahdessa pidettyyn maatalousnäyttelyyn. Saارينen teki suunnitelmat myös tonttien 103 ja 104 rakennuksista, mutta hanke raukesi varojen puutteessa.

Tonttien uudet omistajat toimivat 1920- ja 1930-luvuilla näkyvästi eri rooleissa Lahden kaupungissa. Hillon ja Törmäsen omistama Pyörä- ja Puuteollisuus Oy oli perustettu 1917 ja vuonna 1925 he perustivat Fennia Faneriosakeyhtiön, jonka johdossa toimivat kymmenisen vuotta, Törmänen isännöitsijänä ja Hillo toimitusjohtajana. Juho Hillo otti aktiivisesti osaa myös Lahden kaupungin kehittämiseen: hän oli kaupunginvaltuuston jäsen vuodesta 1920 kuolemaansa asti sekä kaupunginhallituksen jäsen 1932-33. Tämän selvityksen kannalta on huomion arvoista, että hän oli merkittävässä roolissa Tyttökoulun Talo Oy:n osakkaana ja rakennustoimikunnan jäsenenä. Rouva Sanna Hillo toimi samaan aikaan Lahden Suomalaisen Tyttökoulun kannatusyhdistyksen johtokunnassa.

Mainittakoon lisäksi, että Hillo osallistui aktiivisesti Lahden Suojeluskunnan toimintaan ja oli sitä kautta rakennuttamassa ampumarataa nykyisen urheilukeskuksen alueelle 1920. Kun aluetta alettiin kehittää hiihtostadioniksi, toimi Hillo 1922 perustetun Lahden Hiihtoseuran ensimmäisenä puheenjohtajana vuoteen 1928. Lisäksi hän toimi Suomen Voimistelun ja Urheiluliiton (SVUL) hiihtojaostossa ja 1931 perustetun Suomen Hiihtoliiton ensimmäisenä puheenjohtajana sekä kansainvälisen hiihtoliiton johtokunnassa vuodesta 1932. Kaikissa näissä tehtävissä Hillo oli kiinteässä yhteistyössä mm. kaupungininsinööri Jalmari Janhusen ja pormestari Otto Lyytikäisen kanssa.

Tonttikaupat tehtiin 29.3.1920 ja tuona vuonna nämä olivat ainoat kaupungin omistamat rakennuspaikat, jotka myytiin. Hillon ja Törmäsen aikomuksista ostamiensa tonttien suhteen ei ole tietoa. Voi arvata, että paikan

sijainti kaupungintalon läheisyydessä vaikutti uutta nousukautta odotellessa houkuttevalta, kun toisen kaupungintalon rakentamisesta oli edellisenä vuonna luovuttu. Lahdessa vallitsi ankara asuntopula, mutta asuntotuotanto käynnistyi hitaasti 1920-luvun alussa. Poikkeuksellista on, että Lahdessa tuolloin rakennetut asunnot olivat keskimäärin suurempia kuin muissa kaupungeissa, joten keskustan kerrostalon edustusasunnoilla on ollut kysyntää. Niitä rakennettiin varakkaammalle väelle, joita olivat esimerkiksi kaupungin johtavat virkamiehet. Heidän määränsä kolminkertaistui vuodesta 1906 vuoteen 1920. Vanhalla keskusta-alueella sallittiin tiivis rakentaminen eikä vapaita eli edullisesti hankittavia rakennuspaikkoja juuri ollut, joten tuotto-odotuksilla lienee spekuloitu. Tämä selittäisi näiden hankalasti rakennettavien, jyrkässä rinteessä sijaitsevien tonttien ostamisen: tällä kohdalla Harju- ja Vuorikatujen korkeusero on suurimmillaan eli noin 12 m ja rinteeseen keskimääräinen jyrkkyys on noin 1:5.

Tonteille ei Hillon ja Törmäsen toimesta kuitenkaan rakennettu. Ehkä tämä johtui noin 40-vuotiaiden liikemiesten ruuhkavuosista, suhdannenousun viipymisestä Lahdessa tai uusien liiketoimien vaatimista rahoitusjärjestelyistä. Ensimmäisen tontin 103 myynti voi liittyä helmikuussa 1925 perustetun Fennia Faneriosakeyhtiön vaneritehtaan käynnistämiseen liittyviin taloudellisiin järjestelyihin tai kaupungin painostukseen: rakennuslautakunta kehotti saman vuoden elokuussa maistraattia ryhtymään toimiin näiden kahden tontin rakentamiseksi. Toinen tontti 104 myytiin 1927 rakentamisen korkeasuhdanteen aikana: uusia asuntoja valmistui tuona vuonna 187 ja seuraavana vuonna peräti 275 eli

kahden vuoden kuluessa valmistui yli puolet koko vilkkaan vuosikymmenen aikana rakennetuista asunnoista. Lisäksi rakennettiin runsaasti liikehuoneistoja, teollisuus- ja julkisia rakennuksia sekä niiden laajennuksia. Tähän vaikutti Lahden kaupungin väkiluvun voimakas kasvu: kaupunkialueella oli asukkaita vuonna 1920 noin 7 000, 1925 vajaat 9 000 ja vuonna 1930 melkein 11 000. Väestön määrä lisääntyi siis vuosittain noin 400:lla.

Korttelin XXI keskellä olevia tontteja 105 ja 106 ei myyty eikä rakennettu kaupungin toimesta. Kunnallishallinnon toimintojen lisätilatarpeen ratkettua Hotelli Lahden ostamisen myötä syksyllä 1919, jäivät tontit vielä pariaksi vuodeksi odottamaan sopivaa käyttötarkoitusta. Kun yksityisen, mutta kunnan avustusta saavan Lahden Suomalaisen Tyttökoulun tilaongelma oli pakko ratkaista vuonna 1921 samaan aikaan, kun valtiollisen poikalyseon toiminta käynnistyi, nähtiin sekä kaupungin rahatoimikamarissa että valtuustossa hyväksi suostua perustettavan Tyttökoulun Talo Oy:n anomukseen saada tontti 105 lahjoituksena koulun uudisrakennuksen toteuttamista varten. Kaupunginvaltuusto päätti 28.12.1921 luovuttaa anotun tontin sekä yllättäen myös viereisen tontin 106 uutta koulurakennusta varten. Hanke oli kaupungin kehittämisen kannalta monessa mielessä merkittävä, koska kuten rakennusmestari Albin Koiviston totesi: *"Naapuripitäjissään tunnetaan Lahti myöskin nimellä koulu-kaupunki."* Koulutalon toteuttamista voitiin yksityisestä rahoituspohjastaan huolimatta monin tavoin rinnastaa kaupungin omaan julkiseen rakentamiseen, joten sen taustatekijöitä tarkastellaan seuraavissa kappaleissa tarkemmin.

2.2 Tyttökoulut Suomessa 1800-luvulla sekä rinnakkaiskoulujärjestelmän kehittyminen

Oppikoulujen perustamiseen liittyi Suomessa kaksi erityiskysymystä: tyttöjen koulutus ja kieli- ja politiikka. Ensimmäisenä Pohjoismaana Suomeen oli perustettu valtion tyttökouluja heti vuoden 1843 koulujärjestyksen antamisen jälkeen. Koulujen opetusohjelmassa painotettiin vieraita kieliä, käsitöitä ja musiikkia. Valtion koulujen rinnalle perustettiin myös yksityisiä tyttökouluja, joiden opetusohjelmat mukailivat valtion koulujen ohjelmaa. Koulut olivat aluksi kaksiluokkaisia ja vuodesta 1885 viisiluokkaisia lyseoiden keskikoulua vastaavia oppilaitoksia. Lukiota tytöt kävivät erillisissä jatko-opistoissa, kunnes oppilaitoksista vuoden 1915 jälkeen saatiin muodostaa yhtenäisiä 9-vuotisia tyttökouluja. Oppikouluopetusta annettiin aluksi ainoastaan ruotsin kielellä, kunnes ensimmäinen suomenkielinen yläalkeiskoulu aloitti toimintansa Jyväskylässä 1858. Pian tämän jälkeen puhjennut kielikiista hidasti suomenkielisen koulutuksen kehittämistä, koska valtio ei suostunut perustamaan uusia vastaavia oppikouluja. Suomenkielistä opetusta annettiin pitkään pääasiassa vain yksityisissä oppikouluissa.

Kouluylhallituksen suhtautuminen muuttui vasta 1880-luvulla, jolloin maahan levisi Yhdysvalloista peräisin oleva poikien ja tyttöjen yhteiskasvatusaate. Suomenkieliset yksityiset yhteiskoulut kehittyivät oppikoulujen valtamuodoksi maaseudulla sekä pienissä kaupungeissa ja kauppaloissa, kuten Lahdessa 1890-luvulla, jolloin Suomeen perustettiin kymmenkunta yksityistä yhteiskoulua pääasiassa virkamiehien ja varakkaan porvariston aloitteellisuudesta.

Valtion lyseot ja tyttökoulut sijaitsivat pääasiassa suurissa kaupungeissa.

Uudistusten lopputuloksena 1900-luvun vaihteeseen mennessä maahan oli kehittynyt rinnakkaiskoulujärjestelmä. Kunkin ikäluokan oppilaista osa kävi kokonaan kuntien järjestämän 6-vuotisen kansakoulun, osa siirtyi neljän vuoden jälkeen 8-vuotiseen valtion tai yksityisen kannatusyhdistyksen ylläpitämään oppikouluun. Sen käyminen oli vapaaehtoista ja oppilaita valkotiin pääsykokeiden avulla. Rinnakkaiskoulujärjestelmästä luovuttiin vasta 1970-luvulla siirtäessä peruskoulun myötä yhteiskoulujärjestelmään.

Oppikoulu- ja erityisesti lukio-opetuksen tähtäin oli yliopistossa, joten kansakoulun jälkeen muille sektoreille tähtäävät nuoret voivat jatkaa opintojaan erilaisissa kunnallisissa tai yksityisissä ammatti- ja teollisuuskouluissa. Myös oppikoulun päättäminen viiden keskikouluvuoden jälkeen oli yleistä. Oppivelvollisuuslain tultua voimaan 1921 oppikoulun rinnalle kehitettiin vielä kansakoulun kaksivuotinen jatko-opetus eli kansalaiskoulu. Lahdessa tämä koulutus käynnistettiin vasta syksyllä 1931, aluksi ilta-kouluna. Kansalaiskoulun opetus jaettiin neljäksi painotusalueeksi eli yleis-, kauppa-, käsityö- ja kotitalouslinjoiksi.

2.3 Lahden Suomalaisen Tyttökoulun perustaminen 1908

Lahden kauppala esikaupunkeineen kasvoi 1890-luvulta alkaen voimakkaasti. Talouskeskuksen kehittäminen edellytti väestön koulutuksen tehokkaampaa järjestämistä. Vuonna 1871 perustetun Lahden kylän kansakoulun rinnalle perustettiin Kauppalan

kansakoulu 1894. Kaikki lapset eivät kuitenkaan käyneet kansakoulua vielä 1910, kun eduskunta hyväksyi oppivelvollisuuslain. Se ei astunut voimaan, koska keisari jätti lain vahvistamatta. Koulunkäyntiin kuitenkin rohkaistiin: yleisenä tavoitteena oli lopulta kaikkien 7-13 vuotiaiden lasten kouluttaminen, mikä toteutui oppivelvollisuuslain astuessa lopulta voimaan 1921.

Nuorena Lahden kaupungissa kansakoulun jälkeisiä jatko-opintomahdollisuuksia tarjosivat 1891 perustettu kansanopisto ja 1894 perustettu alempi käsityöläiskoulu, jotka olivat molemmat yksityisiä oppilaitoksia. Yksityishenkilöiden eli lahtelaisten liike- ja maanmiehen, tehtailijoiden, kauppi- ja käsityöläisten toimesta perustettiin myös Lahden kauppalan ensimmäinen oppikoulu eli Lahden Yhteiskoulu vuonna 1896. Kasvavassa taajamassa koulutukselle oli kuitenkin paljon kysyntää: vuonna 1908 Lahden Yhteiskoulu oli maan toiseksi suurin ja oppilaita oli 353, joista tyttöjä 195 eli 55 %.

Keskustelu siitä, oliko kasvatuksellisesti perustellumpaa järjestää jatko-opintoja erikseen tytöille ja pojille vai yhteisissä oppilaitoksissa, kävi Lahdessa vilkkaana 1900-luvun taitteessa. Uutta yhteiskoulua ei haluttu perustaa, vaan tavoitteena oli sekä tyttö- että poikakoulun perustaminen. Poikalyseon perustamista Lahden anottiin valtiolta, mutta yksityisesti perustettava tyttökoulua pidettiin kaupungin kannalta ensisijaisena. Kuten yhteiskoulun matematiikan lehtori, maisteri Niklas Anttila toteaa Lahti Lehdessä 5.3.1908 julkaisutussa kokouskutsussaan: ”Kaupungillekin on eduksi, että siitä varttuu n.s. koulukaupunki, siksi tilanahtaus kouluissa ei saisi olla esteenä sen oppilaitoksiin pyrkivien vastaanottamiseksi... Vaikka emme

KUVA 21 ►

Lahden Yhteiskoulun talo.
*Selvityksestä Lahden kulttuuri-
 historiallisesti arvokkaista kohteista*

KUVA 22 ►

Tyttökoulun ensimmäinen
 toimitalo Loviisankatu 4:ssä.
*Kirjasta Lahden Yksityinen
 Tyttölyseo 1908–1958*

KUVA 23 ▼

Lahden lyseon ensimmäinen
 koulutalo.
Kirjasta Lahden lyseo 1921–1971

tahdokaan asettua yhteiskoulumuotoa vastustamaan ja sen kasvatuspillisiä etuja kieltämään, tahdomme kuitenkin mainita, että vielääkään ei ole voitu kumota sitä tosiseikkaa, että tyttöjen ja poikien kehitys kulkee siinä määrin eri asteissa, että sama opetussuunnitelma voi usein käydä toiselle arveluttavan rasittavaksi samalla kun toinen sen ilman rasitusta suorittaa. Tämä seikka on kai yksi niitä, jotka puhuvat tyttökoulun perustamisen puolesta.”

Lahden Suomalaisen Tyttökoulun perustamisesta keskusteltiin Hotelli Lahdessa 6.3.1908 ja tilaisuuteen osallistui vastavalitun pormestari Otto Lyytikäisen lisäksi paljon kaupunginvaltuutettuja, vaikka kyseessä oli yksityisen kannatusyhdistyksen kautta organisoitava kouluhanke. Koulun säännöt hyväksyttiin perustavassa kokouksessa 6.4.1908. Johtokunta valittiin 20.5. ja samalla hyväksyttiin koulun lukusuunnitelma. Koulutiloiksi vuokrattiin 4 huoneen ja keittiön huoneisto vastavalmistuneesta Suomen Evangelis-Lutterilaisen Yhdistyksen rukoushuoneen talosta Loviisankatu 4:stä. Kesän 1908 aikana rekrytoitiin vakituinen opettaja ja kaksi tuntiopettajaa sekä oppilaita niin, että koulutyö saattoi alkaa 1.9.1908, vaikka koulun toimilupa vahvistettiin vasta keväällä 1909. Aloittavalle luokalle oli ilmoittautunut 23 oppilasta. Toiminta vakiintui alkuvaikeuksien jälkeen niin, että lukukaudella 1912–1913 täydeksi 5-luokkaiseksi kouluksi laajentuneessa oppilaitoksessa opiskeli yhteensä 92 oppilasta, joista 1/3 lahtelaisia.

2.4 Lahden Suomalaisen Tyttökoulun toiminta ennen vuotta 1922

Tyttökoulun alimmalle luokalle tultiin aluksi 9–13-vuotiaana ja

suoritettuna piti olla vähintään ylempään kansakoulun II luokan oppimäärä. Vanhemman tai hollon piti ilmoittautumisen yhteydessä lisäksi varmistaa oppilaan nuhteettomuus ja terveys: ”Siihen nähden on katsottava, että sisäänotettava oppilas ei ole pahanilkinen ja että hänessä ei ole sellaista näön, kuulon tai puheenvoiman vikaa, joka tekee hänet kykenemättömäksi opetusta nauttimaan eikä myöskään semmoista tautia tai paha tapaa, jonka tähden toisten parissa oleminen saattaa näille tulla jollakin tavalla vahingolliseksi. Sisäänkirjoitusta anottaessa on ehdottomasti jätettävä papintodistus lapsen syntymäpaikasta, iästä ja maineesta sekä hänen vanhempainsa nimestä ja säädystä, kuin myös siitä, että hän on ollut isossa rokossa tai rokotettu.” Oppilaiden säätyjako kirjattiin vuosikertomuksiin viimeisen kerran luvuonna 1919–1920, jolloin koulussa oli 119 oppilasta.

Lahden Suomalaisen Tyttökoulun lukusuunnitelma poikkesi aluksi muista tyttökouluista siten, että siihen oli lisätty käsityön ja kirjapidon opetusta. Lukuvuonna 1913–1914 opetussuunnitelma yhtenäistettiin valtion koulujen kanssa, koska aiottiin anoa koulun valtiollistamista. Yksityisten oppikoulujen taloudellinen asema ei ollut yleensä vakaa, joten ne pyrkivät ajoittain valtion kouluiksi. Valtion koulujen lukukausimaksut olivat alhaisempia kuin yksityisten, mikä teki oppikoulun käynnin mahdolliseksi myös vähävaraisemmalle väestölle. Tyttökoulu sai valtion tukea vuoden 1913 alusta lähtien, mutta se ja kaupungin avustus yhdessäkään eivät kattaneet koulun kuluja.

Lukuvuonna 1915–1916 koulussa aloitti VI luokka, joka sai lisäopetusta äidinkielessä, ruotsinkielessä, luonnontieteissä, maantiedossa sekä uutuuksena myös talousopetuksessa eli ruuan-

laitossa, leipomisessa ym. Koulun johto perusteli opetuksen laajentamista seuraavasti: ”...oppimäärä voidaan perusteellisemmin läpikäydä tuottamatta liian pitkien kotitehtävien kautta oppilaille liikarastitusta, johon nykyisten tyttökoulujen suuret oppimäärät niille varattuine suhteellisesti liian pienine tuntimäärineen näyttäivät helposti johtavan. Mainittakoon tämän lisäksi, että nykyisin, jolloin koulunkäynti useimmin alkaa 10-11 vuoden iässä, on oppilas V-luokkaisen koulun käytyään 15-16 vuotiaana liian nuori heti antautuakseen jollekin käytännöllisen elämän eri aloista, joten hän kaikinpuolisesti edistykseen ja kehitykseen hyvin joutaa vielä vuoden käymään oppikoulua, antautuakseen sitten myöhemmin alalle, johon luontaiset taipumukset näyttäivät viittaavan.”

Samoihin aikoihin, kun tyttökoulu sai toimilupansa, tehtiin kaupungin yleisessä kokouksessa aloite koulutalon rakentamisesta tai tontin luovuttamisesta valtion poikalypseota varten. Koulun perustamista anottiin senaatilta 1911, mutta hanke ei edennyt valtion hallinnossa ja lopulta marraskuussa 1914 saatiin kielteinen päätös. Suomen itsenäistymisen jälkeen Lahden Yhteiskoulun kannatusyhdistys teki 1919 kaupunginhallitukselle uuden aloitteen poikalypseon aikaansaamisesta kaupunkiin. Asiaa tiedusteltiin kouluhallitukselta ja tällä kertaa asia eteni valtioneuvoston, joka julkaisi asetuksen 8-luokkaisen Lahden lyseon perustamisesta 21.5.1921, 13 vuotta tyttökoulun perustamisen jälkeen.

2.5 Uuden koulutalon rakennushankkeen käynnistyminen ja valmistelu 1921–1922

Tyttökoulu etsi uutta kouluhuoneistoa jo 1910-luvun alussa, kun Loviisankadun kiinteistö myytiin

KUVA 24 ▲

Osa Lahden kaupungin laajennetusta asemakaavasta 1924.

Lahden karttapalvelu

KUVA 25 ▼

Kaupungintalo ja vastavalmistunut Tyttökoulu 1920-luvun alussa.

Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto

Lahti. Kaupungintalo ja Tyttökoulu.

talonomistaja ja puuseppä **Kalle Heinämäelle** kesäkuussa 1912. Edullisimmaksi ratkaisuksi tässä vaiheessa osoittautui kuitenkin lisätilojen eli seurakuntasalin ja sen takana olevan keittiön vuokraaminen koulun juhla- ja voimistelusaliksi. Yksityiskoulun alkuvuosien toimintaa varten otetut lainat saatiin maksettua lukuvuoden 1916–1917 aikana. Varoja alettiin sen jälkeen kerätä uuden koulurakennuksen rakennusrahastoon, koska kouluhuoneiston 5-vuotinen vuokrasopimus oli päättymässä keväällä 1917. Kertyneiden varojen vähäisyydestä johtuen vuokrasopimusta päätettiin kuitenkin vielä tuolloinkin jatkaa, vaikka asuinhuoneistoista muokatut luokkatilat olivat matalia, talvella kylmiä ja etelään avautuvina keväällä ja syksyllä niin kuumia, että tunteja pidettiin aika ajoin ulkosalla.

Syyskuussa 1918 kiinteistö vaihtoi jälleen omistajaa, kun se myytiin liikemiehille Juho Andersson, Jalmari Heikkilä ja Oskari Lähteenmäki, joista Andersson jäi kiinteistön ainoaksi omistajaksi helmikuussa 1919. Tämä myi sen saman vuoden lokakuun alussa edelleen tehtailija Harald Borupille. Koulun vuosikertomukseen lukuvuodelta 1919–1920 on tehty seuraava kirjaus: *”Huolimatta siitä, että kaupunki suurien ostojen kautta on saanut lisärakennuksia, on koulumme edelleen saanut jäädä vaille vakinaista asuin-sijaa, joutuen kärsimään kaikki ne vaikeudet ja ikävyydet, jotka kädestä käteen kulkevan keinottelutalon vuokralaisen osaksi nykyisin lankeavat.”* Yksityiskoulun hankalasta tilakysymyksestä julkaistiin 4.11.1919 seuraava sanomalehtikirjoitus: *”Milloin tulee tyttökoulun vuoro? Kaupunkimme on järjestänyt täkäläiselle yhteiskoululle aikoinaan kaupungin puolesta kunnossa pidettävän oma koulutalon, kauppakoulua on avustettu siinä määrin, että se on otettu kaupungin*

huostaan, samoin on tuettu lastentarhaa, ja molemmille näille suunnitellaan kaupungin puolesta huoneustoa, samoin kuin sille uudelle oppilaitokselle, lyseolle, jota kaupungin hallinnon taholta nykyisin tänne puuhataan.”

Viimeinen piste tyttökoulun uudisrakennushankkeen käynnistämiseksi oli Loviisankadun kiinteistön myynti Osakeyhtiö Metsäkoneelle kesäkuussa 1921. Yhtiö perusti koulun juhlasalin alle konetehtaan ja purki prosessin tieltä kantavia pilareita niin, että juhlasalia ei enää uskallettu käyttää kokoontumistilana. Pian yritys halusi muuttaa myös juhlasalin tuotantotiloiksi sekä ottaa asunnot henkilökuntansa käyttöön, joten se irtisanoi koulun vuokrasopimuksen 1.6.1922 alkaen. Pakon edessä koulutalohanke konkretisoitui nyt toden teolla ja hanketta valmistelemaan perustettiin rakennustoimikunta 29.9.1921. Perustettavan kiinteistöyhtiön yhtiösopimus allekirjoitettiin 10.11. Osakkaiksi merkittiin tuolloin pankijohtajat O.V. Levander, J. Partanen ja Antti Hiltunen, pankin kamreeri Eljas Mikkilä, pormestari Otto Lyytikäinen, tehtailija Mikko Nupponen, kauppias Emil Boman, kauppakoulun johtaja Jalmari Sulonen sekä tyttökoulun johtajar Hellä Zinck. Valtioneuvosto hyväksyi Tyttökoulun Talo Osakeyhtiön yhtiöjärjestyksen 23.11.1921, mutta yhtiötä ei vielä voitu osakepääoman puuttuessa perustaa.

Rakennustoimikuntaan kuuluneet Levander, Boman ja Nupponen yrittivät marras-joulukuussa 1921 kerätä myyntikirjeillä tarvittavaa osakepääomaa, mutta kokoon saatiin vain noin puolet tavoitellusta summasta. Raha-toimikamarille eli kaupungin hallitusta vastaavalle toimielmelle tehtiin 13.12.1921 anomus osakkeiden merkitsemisestä sekä Vuorikadun varrella olevan

tontin 105 luovuttamisesta koulurakennusta varten. Valtuuston pöytäkirjaan 28.12.1921 on merkitty seuraavaa: *”Anomuksessa sanottiin, että Lahden Suomalainen Tyttökoulu, joka siihen asti oli toiminut sangen sopimattomassa ja ahtaassa huoneustossa, oli nyt kireän huoneustopulan aikana joutunut sellaiseen tilanteeseen, että koulun toiminta uhkaa käydä mahdollottomaksi, ellei koululle saada hankituksi omaa taloa. Tämän vuoksi ja kun Lahden tyttökoulu tulee valtion tyttökoulun tapaan lähitulevaisuudessa laajennettavaksi ainakin kuusiluokkaiseksi, ja voipi tulla tarpeelliseksi laajentaa koulua vieläkin useampiluokkaiseksi ja kun koulun johtokunta piti tarpeellisena että tyttöjen opetuksessa yhä enemmän pannaan painoa myös käytännöllisen elämän vaatimuksille m.m. talousopetukselle, mikä asettaa erikoisia vaatimuksia koulun huoneustolle, ovat koulun jatkuvaa toimintaa kannattavat henkilöt päättäneet muodostaa Tyttökoulun talo-osakeyhtiö nimisen osakeyhtiön aluksi 600,000 mkan suuruisella pääomalla. Kun tällainen oppilaitos on yleishyödyllinen ja koulun varat eivät salli maksaa niin suurta vuokraa, jotta voitaisiin saada taloon sijoitetulle pääomalle riittävää korkoa, pyysivät anojat, että kaupunki lahjoittaisi osakeyhtiölle tavallisilla ehdoilla tällaiseen tarkoitukseen sopivan rakennusalueen, joksi he puolestaan ehdottivat tontin N:o 105 korttelissa 21. Ja kun suunnittelun osakepääoman 600,000 mkan hankkiminen käynee erittäin vaikeaksi ja sekään ei riittänen rakennuskustannuksiin, pyysivät anojat vielä, että kaupunki merkitsisi osakkeita yhtiössä noin 200,000 markalla, käyttäen tähän tarkoitukseen 50,000 mkaa neljän vuoden aikana.”*

Kaupunki ei osakkeita merkinnyt, mutta luovutti sen sijaan koulun rakentamista varten anottun tontin 105 lisäksi VPK:lle

KUVA 26 ▲

Rahatoimikamarin puheenjohtaja
Emil Boman.

Kirjasta Lahden historia

KUVA 27 ▲

Pankinjohtaja Otto Veikko Levander.

Kirjasta Lahden historia

KUVA 28 ▲

Pormestari Otto Lyttikäinen.

Kirjasta Lahden historia

KUVA 29 ▲

Tehtailija Mikko Nupponen.

Kirjasta Lahden historia

KUVA 30 ▲

Kauppakoulun johtaja Jalmari Sulonen.

Kirjasta Lahden historia

KUVA 31 ▲

Rakennusmestari Albin Koivisto.

Kirjasta Lahden historia

KUVA 32 ►

Tyttökoulu harjakaisten kunniaksi
koristeltuna 7.10.1922.

*Lahden Suomalaisen Tyttökoulun
vuosikertomus*

aikanaan varatun tontin 106. Ei ole dokumentoitua tietoa siitä, miksi valtuusto päätti pyytämättä lahjoittaa tyttökoululle ylimääräisen tontin. Valtuuston kokouspöytäkirjaan on 2.2.1922 tehty seuraava kirjaus rahatoimikamarin kirjeestä: *”Edellisen kuun 3 p:ltä N:o 5, jossa kamari kirjoitti, että koska tyttökoulua varten oikeastaan oli anottu ainoastaan toista sille lahjoitetuista tonteista eli tonttia N:o 105 ja esitys tontin N:o 106 lahjoittamisesta tuli esille vasta valtuuston kokouksessa edellisen joulukuun 28 p:nä ja ilman valmistelua... pitää varmistaa, että tonteille todella rakennetaan koulutalo ja että taloa sellaisena vastaisuudessa ylläpidetään kuin myöskin että kaupunki siinä tapauksessa että lahjoituksen tarkoitus vastaisuudessa tulisi lahjan saajan puolesta rikoiksi, on oikeutettu saamaan lunastuksen puheenalaisista tonteista.”*

Eräs selitys ylimääräisen tontin luovuttamiselle voi löytyä Lahden Kartanon alueen asemakaavoitusta ja kaupungin rakennusjärjestyksen uusimista varten käynnistetystä suunnittelutyöstä, jossa tyttökoulun tuleva suunnittelija Eliel Saarinen oli aktiivisessa roolissa. Lokakuussa 1919 oli perustettu komitea, jonka tehtävänä oli asemakaavan hankkiminen kaupunkiin liitettävälle suurelle liitosalueelle. Hankkeeseen pyydettiin asiantuntijoiksi Helsingin asemakaava-arkkitehti Birger Brunila ja Eliel Saarinen, joka oli kaupungintalon suunnittelijana kaupungissa jo ennestään tuttu ja julkaissut 1910-luvun aikana merkittäviä asemakaava-suunnitelmia. Yleinen arkkitehtikilpailu Kartanon alueen asemakaavan laatimisesta järjestettiin keväällä 1921. Kilpailun perusteella kaavoitustehtävä annettiin arkkitehti Carolus Lindbergille 19.11.1921, vaikka tuomaristo, mm. Saarinen totesi, ettei mikään ehdotus sellaisenaan ollut valmis toteutettavaksi.

Niinpä Saarista pyydettiin jatkamaan neuvonantajana asemakaavan kehittämistyössä.

Kaavatyö sekä koko kaupunkia koskeva uusi rakennusjärjestys valmistuivat heinäkuussa 1922 ja hyväksyttiin kaupunginvaltuustossa 25.9.1922. Tyttökoulun rakennussuunnittelu ajoittuu tähän samaan kevääseen 1922, joten Saarinen on tietävästi asiantuntijatehtävässään ja koulu-suunnittelun rinnalla luonnostellut erilaisia kaavallisia ratkaisuja mm. suunnittelemansa kaupungintalon ympäristöön. Hänen kirjoituksissaan ja erityisesti toisinaan korostuu ajatus arkkitehtuurista kokonaistaideteoksesta, johon kuuluvat sisätilat, rakennuksen muodot sekä sen asema ympäristössään. Kaavat, talot ja sisustukset eivät ole kolme erillistä suunnittelualaa, sillä ihmisen kokemaan ympäristöön kuuluvat kaikki osat: *”architecture is the art of space in space.”*

Korttelia koskevat luonnospii-rustukset eivät ole säilyneet tai niitä ei ole löydetty. On kuitenkin mahdollista, että Saarinen on vaikuttanut koulun tonttiasiaan esimerkiksi ystävänsä pormestari Otto Lyytikäisen kautta. Harjukadun varrelle sijoitettuna koulurakennus tukee hyvin Saarisen ajatuksia tasapainoisesta kaupunkirakenteesta ja koulusta inhimillisen kasvun mahdollistajana. Kaupunkikuvassa rakennus ei julkisesta luonteestaan huolimatta kilpaile kaupungintalon kanssa, vaan korostaa sen asemaa. Käyttäjien kannalta koulurakennuksen sijoittaminen kahden rakennetun viheralueen väliin tarjoaa mahdollisuuden luontonäkymiin keskellä urbaania ympäristöä: samanaikaisesti järkeä ja tunnetta eli vastakoh-tien tasapainoa, josta Saarinen kirjoituksessaan käyttää termiä *logical equilibrium*.

2.6 Koulutalon suunnittelu ja rakentaminen 1922–1923

Helmikuussa 1922 pormestari Lyytikäinen pyysi Eliel Saarista Lahden Suomalaisen Tyttökoulun uuden koulutalon suunnittelijaksi. Koulun johtajatar Hellä Zinck on kirjannut koulun vuosikertomukseen aiheesta seuraavaa: *”Mutta taloa varten oli myöskin piirustukset hankittava. Kun tiedettiin, että arkkitehti, professori Eliel Saarinen siitä asti, kun hän tänne rakennutti monumenttaalisien kaupungintalomme, oli suurella myötätunnolla ja mielenkiinnolla suhtautunut Lahden kaupungin kehitykseen, tiedusteltiin häneltä, suostuisiko hän hyväntahtoisesti piirustukset meille laatimaan. Vastaus oli suojea, jopa niinkin, että saisimme ne melkein ilmaiseksi, mikä on suuresti helpottanut rakennusyrityksen toteuttamista. Professori Saarisen jalo suhtautuminen meihin oli sitäkin enemmän kiitettävä, kun nyt oli rakennettava talo mahdollisimman yksinkertainen ja halpa, tarjoamatta tilaisuutta vaativiin arkkitehtoonisiin tehtäviin. Suurimmalla kiitollisuudella on vielä mainittava, että olemme häneltä saaneet piirustukset juhlasalimme valaistuslaitteisiin.”*

Suunnittelutyö tehtiin Hvitträskissä kevään ja kesän 1922 aikana. Saarisen muut kotimaiset toimeksiannot olivat vähäisiä ja toimiston koko pienimmillään: koulun suunnitteluun osallistunut arkkitehti **Frans Nyberg** (1882-1944) oli tuolloin ainoa Hvitträskissä perheineen asunut avustaja. Niinpä Saarinen päätti osallistua Chicago Tribune Towerin suunnittelukilpailuun, jonka kilpailuaika oli 10.6.–1.11.1922. Vuoden lopulla 6.12.1922 talon rakennustoimikunta saattoi onnitella arkkitehtiaan II palkinnosta suuressa kansainvälisessä suunnittelukilpailussa.

Tyttökoulun Talo Oy perustettiin 21.4.1922, kun saatavilla oleva osakepääoma ja koulun rakentamista varten tarvittava lainoitus oli järjestyksessä: osakepääomaa saatiin kokoon 170 000 mk ja Suomalaiselta Liikesivistysrahastolta rakennuslainaa 500 000 mk. Yhtiön johtokuntaan valittiin tuolloin rahatoimikamarin puheenjohtaja Emil Boman, koulun johtokunnan puheenjohtaja, pankinjohtaja Otto Veikko Levander, pormestari Otto Lyytikäinen, tehtailija Mikko Nupponen ja kaupakoulun johtaja Jalmari Sulonen sekä varalla kaupungin kamreeri Eljas Mikkilä, johtaja Juho Hillo ja rouva Elin Sirkkunen. Heistä rakennustoimikuntaan valittiin Levander, Hillo, Lyytikäinen ja Boman, joten Lahden kaupungin virka- ja luottamusmiehet olivat hankkeessa vahvasti edustettuina. Koulun kalustuksen ja irtaimiston hankkiminen ei kuulunut kiinteistöyhtiölle, vaan sitä varten järjesti Tyttökoulun kannatusyhdistys myyjäiset keväällä 1922, arpajaiset syksyllä 1922 ja toiset keväällä 1923: päävoitoksi oli Nupposen huonekaluliike lahjoittanut huonekaluston, jonka arvo oli 4 500 mk. Lisäksi arvottiin laatikollinen pöytähopeaa ym. arvokasta.

Tonttien 105 ja 106, joiden yhteenlaskettu pinta-ala on 2 603,5 m², luovutuskirja saatiin kaupungilta 16.5.1922. Rakennustyöt tontilla olivat alkaneet jo edellisenä päivänä. Rakennusurakan sai hoitaakseen rakennusmestari Albin Koivisto ja työjohtajana työmaalla toimi rakennusmestari A. Laine. Albin Koivisto kertoo vuoden 1924 Rakennustaito-lehdessä rakentamisesta seuraavaa: ”Rakennuksen julkisivuissa on käytetty Santamäen melkein mustiksi poltettuja tiiliä. Se on muurattu avosaumoilla ja saumat täytetty värillisellä laastilla. Väli-pohjat on ins J. Packalen’in laskelmien mukaan kaksimattoista rauta-

betonia. Uunit ovat tiileistä prof. Tarjanteen piirustuksien mukaan. Ovet ja akkunat valmisti Pyörä- ja Puuteollisuus-Oy., vesi- ja lokaviemärit Lahden lämpö- ja vesijohtoliike ja sähköjohdot kaupungin sähkölaitos. Lattiat päällysti erikoisliike Fennomit, Helsingistä ja maalaustyöt teki maalaustiike V. Salmi-nen, Lahdesta. Rakennus käsittää noin 10,000 m³ ja tuli maksamaan n. 2,000,000 Smk.” Koulun vuosikertomuksessa kerrotaan lisäksi, että rakentamisessa tarvittavan puutavaran toimitti Elin Sirkkusen omistama Lahden Saha Oy sekä rakennushiekkaa, rakennuskiviä ja savea Lahden kaupunki. Lisäksi mainitaan, että töitä hankaloitti sateinen kesä, mutta harjannostajaiset voitiin pitää suunnitellusti 7.10.1922.

Vuoden loppuun mennessä koulurakennus saatiin niin valmiiksi, että muutto voitiin käynnistää 3.1.1923 ja koulutyö aloittaa 22.1., vaikka sisäpuolen maalaustyöt olivat vielä kesken. Uusiin tiloihin asettuivat koulun 201 oppilasta, 4 päätoimista opettajaa ja 6 tuntiopettajaa sekä vahtimestari ja hänen vaimonsa. Kaikkia koulukalusteita ja varusteita ei koulutyön jatkuessa ollut vielä käytössä, vaikka esimerkiksi 21.1. pidettyjen tupaantuliaisten lahjaluettelossa on tarpeellisia esineitä, kuten flyyngeli, lamppuja, ikkunaverhoja ja paperikoreja. Tyttökoulun Talo Oy teki vuokrasopimuksen Tyttökoulun kannatusyhdistyksen kanssa helmikuussa ja rakennus saatiin kaikilta osiltaan valmiiksi 3.3. mennessä. Koulun vihkiäisiä juhliittiin 14.3.1923. Eliel Saarinen ei osallistunut tilaisuuteen, koska hän oli helmikuussa muuttanut Yhdysvaltoihin.

Rakennusvaiheesta kirjasi O.V. Levander koulun vuosikertomukseen toukokuussa 1923 seuraavia asioita: ”Kiireellisyyden takia emme saaneet sellaisia fasaaditiilejä, kun

tarkoitus oli, sateinen kesä pyrki asettamaan ylivoimaisia esteitä rakennustyölle ja rahat olivat tavan takaa vähissä. Tämä rakennus tulee tarpeellisine järjestelytoineen keväällä yhteensä maksamaan noin 2,050,000 markkaa. Valtiolta on pyydetty rakennuslainaa, mutta ei ole saatu ja vähäiset ovat toiveet siinä suhteessa meillä vastaisuudessakin. Yhtiön osakepääoma on pieni ja nykyiset huonot raha-ajat näyttävät tekevän osakepääoman korottamisen kovin vaikeaksi, joten koulun täytyy maksaa korkea vuokra, mutta toivomme kuitenkin, että vaikeudet voidaan edelleenkin voittaa. Tästä huolimatta on meillä koulu-talo, jossa on 12 luokkahuonetta, kanslia- ja opettajahuone, koulu-keittiö, juhlasalihuoneusto, luentosali, pukuhuoneet y.m. ja, kuten kertomukseni alkupuolella huomautin, kolmen lahtelaisen taloudellisen turvan varassa rakennettu.” Levander tarkoittaa tässä rakennuslainojen takaajiksi ryhtyneitä pormestari Lyytikäistä, tehtailija Hilloa ja Elin Sirkkusta, jonka omistukseen Lahden kartanon kauppa-järjestelyiden yhteydessä perustettu Lahden Saha Oy oli tullut miehensä Emanuel Sirkkusen kuoltua 1921. Hän luopui sahayhtiöstä jo 1923, mutta jatkoi koulun johtokunnassa vuoteen 1927 asti. Huhtikuussa 1923 neljänneksi takaajaksi tuli vielä Messilän kartanonrouva Aino Söyring.

Yksityisen koulutalohankkeen läpivientiin liittyneiden taloudellisten vaikeuksien näkökulmasta on mielenkiintoista, että samaan aikaan, kun Lahden Suomalainen Tyttökoulu pääsi muuttamaan omaan rakennukseensa keväällä 1923 käynnisti Kouluhallitus Lahden poikalypseon uudisrakennushankkeen ja anoi kaupungilta tonttia sitä varten. Vaikka tyttökoulunkin toimintaa ja sen uudisrakennusta varten saatiin avustuksia valtiolta ja kaupungilta, oli niiden suuruus vaatimaton verrattuna syksyllä 1921 toimintansa

aloittaneen valtion poikalyseon saamaan tukeen verrattuna. Kaupunki kunnosti omalla kustannuksellaan lyseolle opetustilat kesällä 1921 ja puulyseota ehdittiin vielä kertaalleen laajentaa kaupungin kustannuksella 1924 ennen uuden lyseorakennuksen valmistumista joulukuussa 1928.

2.7 Uuden koulutalon alkuperäiset tilat ja julkisivut vuonna 1923

Eliel Saarisen Hvitträskissä allekirjoittamissa Lahden Tyttökoulun piirustuksissa päiväyksenä on vain vuosiluku 1922. Rakennustyöt oli aloitettu maistraatin luvalla toukokuussa, mutta lääninkanslian vahvistus piirustuksille on saatu vasta syyskuun 28. päivänä 1922. Piirustuksia on yhteensä 6 kpl: asemapiirros, 1. ja 2. kerros, 3. ja kellarikerros, julkisivu kadulle, julkisivu pihalle sekä leikkaukset A ja B.

Alkuperäisen koulun bruttoala on ollut noin 2 450 brm² ja tilavuus noin 10 560 m³. Albin Koivisto on kirjannut koulun tilaohjelmasta seuraavan kuvauksen: *”Rakennuksen jalustakerrokseen on tilapäisiä luentoja varten sovitettu avara halli ja sen yhteyteen pieni keittiö omine mukavuuksineen, tyttöjen puku- ja lämminvesisuihkuhuoneet, joita käytetään voimistelun jälkeen sekä mukavuuslaitteet, vahtimestarin asunto, varastohuoneet ja puusuojat. Ensimmäisessä kerroksessa on voimistelusalit, näyttämö, pukuhuone ja salille kuuluva eteishalli sekä 3 luokkahuonetta ja eteinen, josta portaat johtavat seuraaviin kerroksiin. Toiseen kerrokseen on sovitettu 4 luokkahuonetta, opettajainhuone, tilava eteishalli ja koulukeittiö varastokomeroineen, johon pihan puolelta johtaa oma pieni porras, jatkuen ullakolle asti. Kolmanteen kerrokseen kuuluu 5 luokkahuonetta, eteishalli ja opettajainhuone.”*

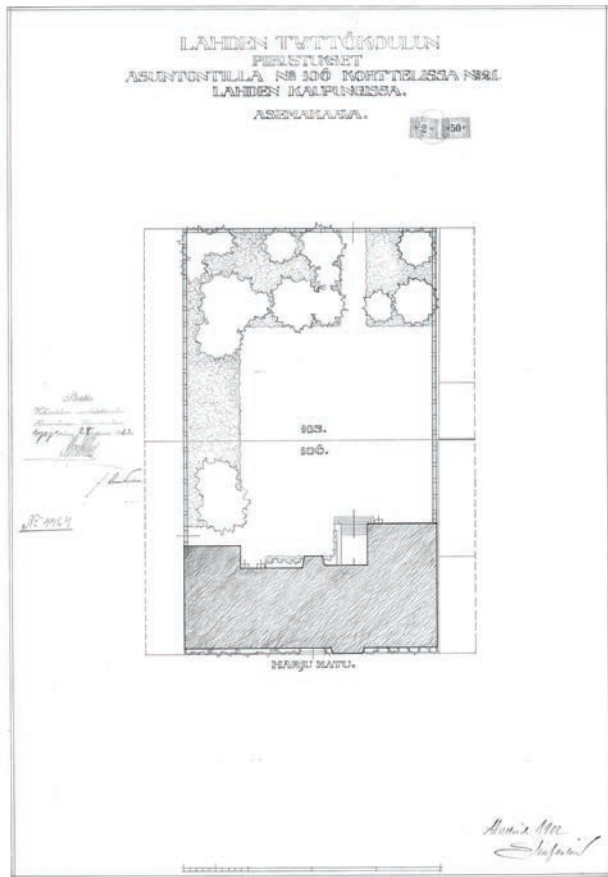
Koulurakennus on sijoitettu Harjukadun puolelle tontin 106 etelärajalle ja ulottuu sen itärajasta länsirajaan. Rakennusmassa on alun perin muodostunut kahdesta L-muotoisesta siivestä, joiden välissä suurin piirtein keskilinjassa on pääporras, pääsisäänkäynti ja pihan puolella pieni erkkeri. Koulun tilat on jaettu näihin kahteen siipeen niin, että läntiseen siipeen sijoittuvat kolmeen kerrokseen normaalit luokatilat, yhteensä 9 kpl sekä niiden vaateaulatilat. Itäsiipeen on sijoitettu 1. kerroksessa liikunta- ja juhlasali 200 oppilaalle näyttämöineen ja eteisauloineen, 2. kerroksessa opettajien huone, kotitalousluokka varastoineen ja sen rinnalle teorialuokka sekä 3. kerroksessa kanslia ja kaksi luokkahuonetta. Kahdessa ylemmässä kerroksessa tiloja yhdistää avara oleskeluauula, jonka kohdalla 1. kerroksessa on tasoeroja yhdistävät portaat. Kellarikerroksessa ovat liikuntasalin puku- ja pesutilat, koulukeittiö ja ruokasali sekä talonmiehen asunto ja polttoaineväestö. Aulan keskellä on ollut ns. halkohissi, jonka kautta uunien polttoaine saatiin kerrokseen.

Korttelin keskitontille sijoittuvan rakennuksen molemmat päädyt on jätetty tiilipinnalle palomuuriksi odottamaan umpikorttelirakenteen täydentymistä. Molemmat pitkät julkisivut ovat kaupunkirakenteen kannalta pääjulkisivuja: eteläsivu on osa kaupungintalon pääsisäänkäyntiä kehystävää katumuuria ja toinen avautuu keskustaan puistomaisen pihan yläpuolella. Kadun suuntaan rakennus on 3-kerroksinen ja pihan suuntaan 4-kerroksinen: pihataso on noin 2–3 m Harjukatua alempana. Vuorikadun suuntaan korkeusero rakennuksen sokkelista kadulle on noin 3,5–4 m. Albin Koivisto kuvaa koulun ulkonäköä seuraavasti: *”Tyttökoulun uusi talo on*

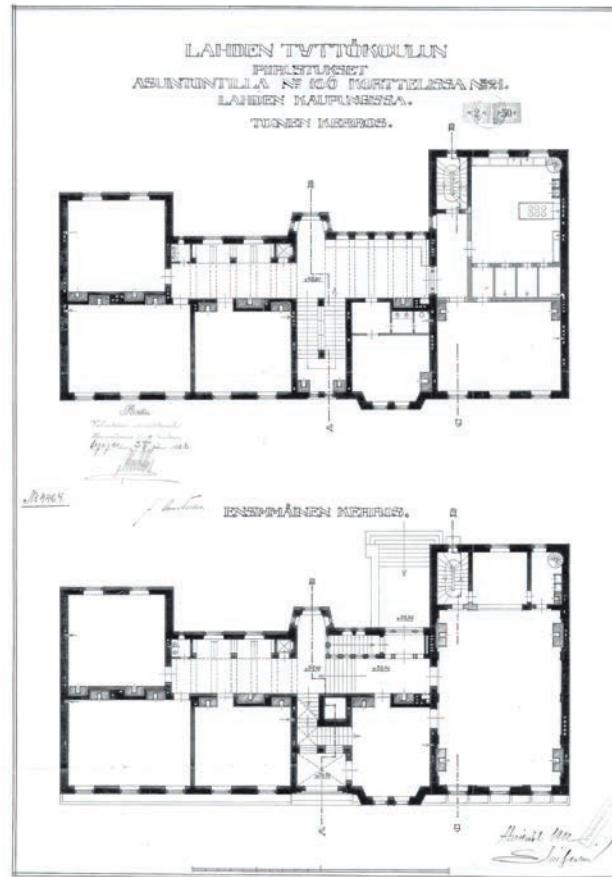
kaupungin avaran keskuspuiston varrella, jossa se m.m. voimakkaasti räystälistöineen tekee erittäin muhkean vaikutuksen. Varsinkin sen pihanpuoli on taiteellinen, muistuttaen keskiaikaista linnaa.”

Katujulkisivu on julkiseksi rakennukseksi pelkistetty. Pääsisäänkäynti on likimain julkisivun keskellä, mutta se on julkisivupintaan verrattuna pieni ja sen korostuksena on vain sisäänpäin porrastettu, kaupungintalon sisäänkäyntiä muistuttava kehyskaari. Pääsisäänkäynnin viereen on sijoitettu tornimainen, koko julkisivun läpi ulottuva erkkeri. Pääportaan ikkunat sisäänkäynnin päällä on painettu ½-kiven syvyiseen komeroon ja julkisivu päättyy voimakkaasti porrastettuun tiiliräystääseen. Muu julkisivupinta on sileää puhtaaksi muurattua tiilipintaa, johon ikkuna-aukot on upotettu vain noin ¼ kiven verran. Alimmat ikkuna-aukot on holvattu kaareviksi, muuten aukot ovat suorakaiteen muotoiset. Puuikkunat ovat aikakaudelle tyypillisesti tasakokoisiin ruutuihin jaettuina ja poikkeuksellisesti ruudut on vielä jaettu pienempiin osiin. Erkkerin ulkopinta on tontin rajalla, joten muu julkisivulinja on noin 85 cm rajasta. Tilaan on sijoitettu paitsi kellari-ikkunoiden valoarkkuja, myös istutusaltaita seinälle kiipeävää villiviiniä varten. Julkisivun tiilisaumoihin on tarkoitusta varten lyöty takonauvoja, joihin viinin kasvua tukevat langat kiinnitettiin.

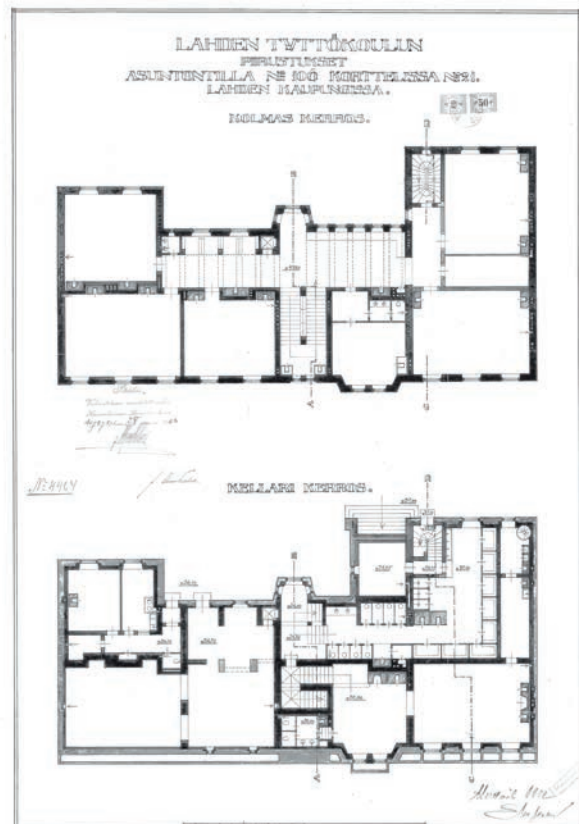
Pihasisivulla julkisivun jäsentely on edelleen pelkistettyä, mutta pihalle työntyvät siipiosat jakavat sen pienempiin osiin. Räystään voimakas profiili rajaa julkisivun koko pituudeltaan, mutta aukon käsittely vaihtelee sen alla julkisivun eri osissa. Päätyosien aukotus on samanlainen kuin katusivulla. Niiden väliin jäävä osa, jonka takana ovat

KUVA 33 ▲
 Tyttökoulun asemapiirustus 1922.
 Lahden kaupungin rakennusvalvonnan arkisto

KUVA 34 ▲
 Koulun 1. ja 2. kerros.
 Lahden kaupungin rakennusvalvonnan arkisto

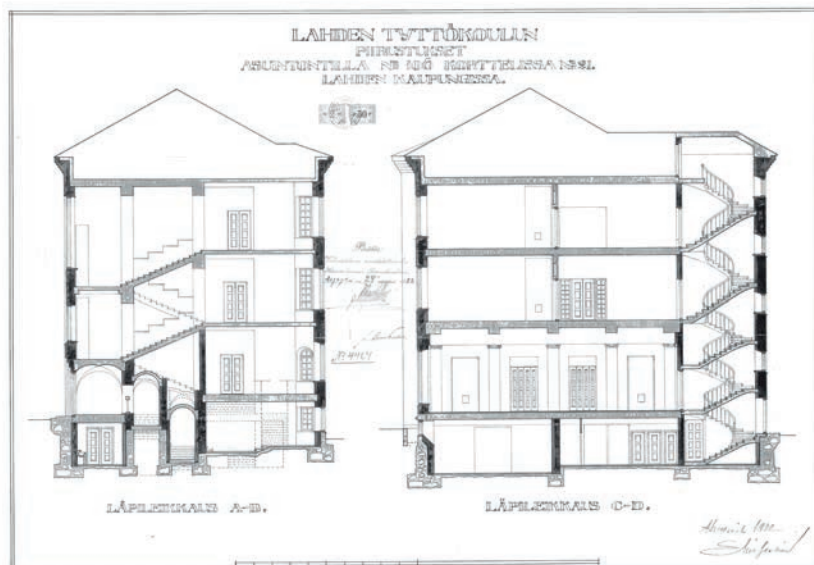

KUVA 35 ►
 Koulun 3. kerros ja kellarit.
 Lahden kaupungin rakennusvalvonnan arkisto

KUVA 36 ▶

Koulun leikkauspiirustukset.

*Lahden kaupungin
rakennusvalvonnan arkisto*

KUVA 37 ▶

Tyttökoulun julkisivu etelään Harjukadulle.

*Lahden kaupungin
rakennusvalvonnan arkisto*

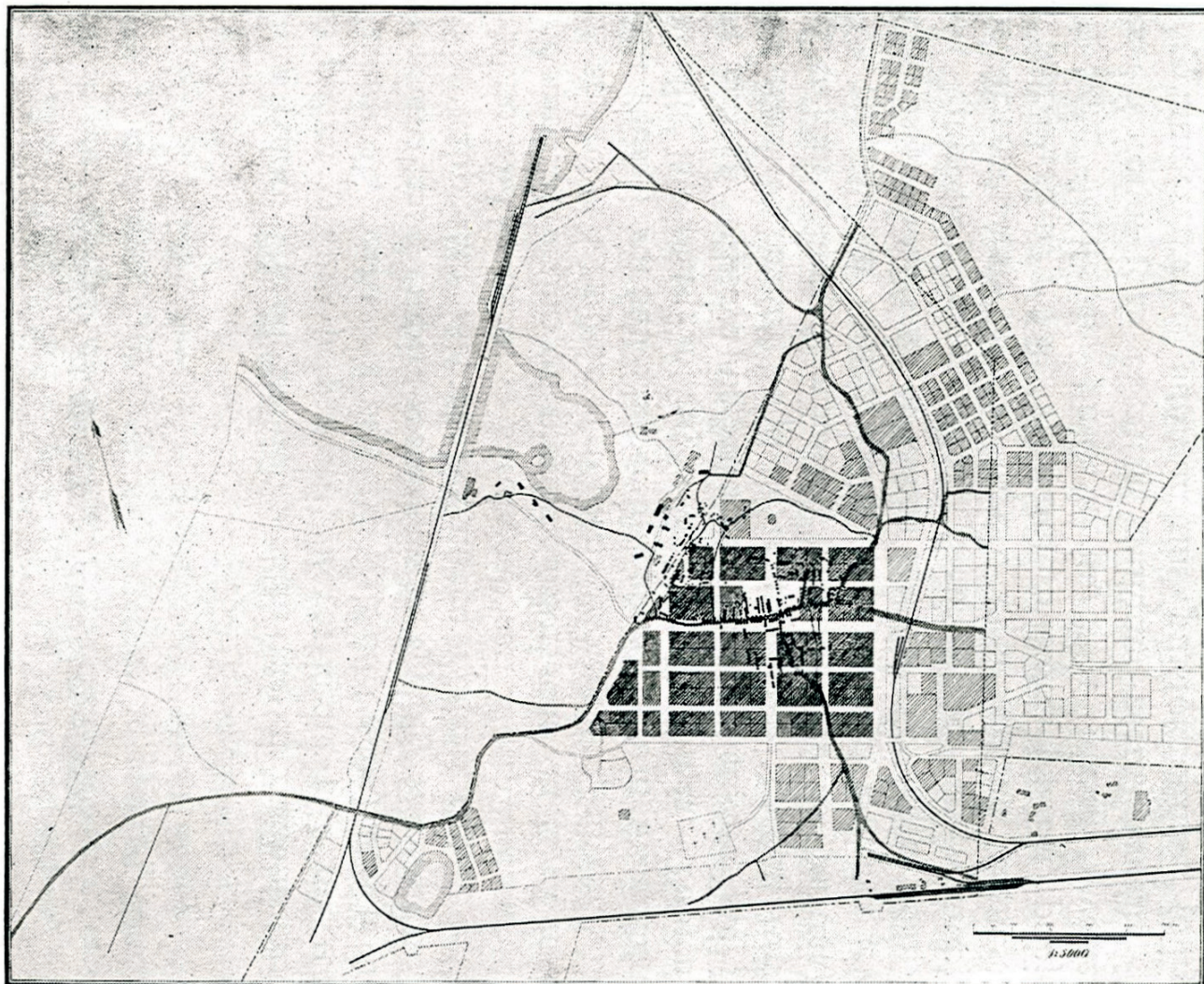

KUVA 38 ▶

Julkisivu pohjoiseen pihalle.

*Lahden kaupungin
rakennusvalvonnan arkisto*

KUVA 39 ▲
Lahten rakennettu alue 1920.
Kirjasta Lahten historia

kerrosten aulatilat, jokaantuu kolmeen lohkoon. Keskellä on jälleen tornimainen erkkeri, joka on kapeampi ja runsaammin aukotettu kuin katusivulla. Se toimii pääportaan valoisana pääteaiheena: kerrokseen nousee erkkerin kohdalla. Erkkerin länsipuolen jäsentely on päätyjen tapaan niukka, mutta itäpuolella on oppilaille tarkoitettu pihasisivun sisäänkäynti noin 1,5 m korkean portaikon päällä, jälleen kaariholvin alle sijoitettuna. Sen päällä on muusta julkisivujäsentelystä poikkeava pilasteriaiheinen jäsennöity osa, johon on sijoitettu oleskeluaulojen pieniruutuiset ikkunat.

2.8 Lahden kaupungin uusi rakennusjärjestys 1924

Kartanon alueen asemakaavan laatimisesta keväällä 1921 järjestetyn yleisen arkkitehtikilpailun tuloksena arkkitehti Carolus Lindberg sai 19.11.1921 tehtäväkseen laatia Eliel Saarisen seurannassa lopullisen asemakaavan kilpailualueelle sekä uudistaa koko kaupungin rakennusjärjestyksen, jolla voitiin ohjata rakentamista kaavallisten tavoitteiden toteuttamiseksi. Rakennusjärjestys koski rakentamista myös vanhoilla asemakaava-alueilla, jossa puutalovaltainen matala kaupunkikuva alkoi 1920-luvun kuluessa laajemmin muuttua korkeiden kivitalojen suuntaan. Kaavalliset tavoitteet olivat samat sekä vanhalla että uudella kaava-alueella. Koko kaupunkia koskeva uusi rakennusjärjestys hyväksyttiin kaupunginvaltuustossa syyskuussa 1922. Hollolan vastustuksesta johtuen uuden asemakaavan ja rakennusjärjestyksen vahvistus ja päätös alue-liitoksesta kuitenkin viipyi niin, että kaavasta tuli lainvoimainen vasta 29.10.1923, kun alueliitos vahvistettiin. Kartanon maa-alueet liitettiin Lahden kaupun-

kiin 1.1.1924, jolloin myös uusi rakennusjärjestys astui voimaan. Se valmistui hyvään aikaan ajatellen vuosikymmenen loppupuoliskolla käynnistynyttä rakentamisen korkeasuhdannetta.

Lindbergin asemakaava ja siihen liittynyt rakentamisen ohjeistus olivat mittakaavaltaan jopa yltiöpäisen kehitysuskoisia ja optimistisia. Kontrasti juuri elettyyn sota- ja pula-aikaan sekä 1920-luvun alussa edelleen jatkuneeseen niukkuuteen oli melkoinen. Sen jälkeen 1920-luvun lopulla toteutunut voimakkaan kasvun kausi jäi muutaman vuoden mitaiseksi ja taittui 1929 syväksi lamaksi. Niinpä Lindbergin asemakaava ei pääosin toteutunutta suunnitellussa laajuudessaan. Sen sijaan keskusta-alueen rakentamista ohjattiin tuolloin uusitun rakennusjärjestyksen periaatteilla vain pienin tarkennuksin 1950-luvun loppuun asti.

Vuoden 1924 rakennusjärjestyksessä säilytettiin aiempia määräyksiä, jotka koskivat puurakennuksia, aitaamista ym. Uudistusten tavoitteena oli ohjata korkeiden kivirakennusten, yhtenäisen kaupunkikuvan ja tiiviin katumiljöön toteuttamista. Tulenkestävät rakennukset sai rakentaa tontin rajoihin kiinni. Sallittu rakennusoikeus oli suuri, kun tonteille voitiin nyt entisten 4-kerroksisten rakennusten sijaan rakentaa 2/3 tai 3/4 tontin pinta-alasta enintään 5-kerroksisia kivitaloja. Tämä oli käytännössä myös tiilirunkoisten kerrostalojen taloudellinen enimmäisrakennuskorkeus, kun kerroskorkeus oli 3,5–4 m.

Vanhaa perua oli myös määräys, että rakennusten korkeus ei saanut ylittää edessä olevan katualueen leveyttä eikä olla esimerkiksi torien varrella yli 20 m. Uudessa rakennusjärjestyksessä sallittiin kuitenkin Vapaudentien, Hämeenkadun, Vuorikadun,

Rauhankadun ja Rautatienkadun varressa oleville tonteille rakennettaviksi 17,5 m korkuisia rakennuksia, vaikka katujen leveys oli vain 15 m. Tällä haluttiin mahdollistaa 5-kerroksiset rakennukset vilkkaimmille liikekaduille, jollaisiksi vanhan keskustan kortteleiden oletettiin muodostuvan. Rakennuksen korkeus oli julkisivun korkeus kadun pinnasta ja kaltevilla pinnoilla sen keski- korkeus. Katujulkisivun jäsentelämiseksi enimmäiskorkeuden sai ylittää tornilla tms. aiheella, jonka leveys ei ollut yli ¼ julkisivun leveydestä. Juuri ennen taantumaa vuonna 1929 tehtiin rakennusjärjestykseen lisäys, jonka mukaan rakennuksen korkeutta sai maistraatin luvalla ylittää enintään 1½ m ja sen kattomuotoa voitiin vaihdella ilmeisesti ullakkorakentamisen mahdollistamiseksi. Samaan aikaan asemakaavoihin alettiin merkitä sallitut rakennusalat.

Rakentamattomat tontit ja tontin tuli aidata kivimuurilla tai maalaamalla 1,8–3 m korkealla höylätystä laudasta tehdyllä umpiaidalla tai istutuksilla ja säleaidalla. Puurakenteiden maalauksesta on mielenkiintoinen määräys: puupinnat tuli öljytä ja maalata kolmen vuoden kuluessa valmistumisesta eikä maalaukseen saanut käyttää ”sekoittamatonta valkoista tahi muuta silmille rasittavaa väriä”. Jokaiselle tontille tuli rakentaa vähintään 2,4 m levyinen ajoportti, jonka minimikorkeus oli 2,7 m. Palokujarasitteet olivat tonteilla edelleen voimassa puurakennusten rakentamista ajatellen, mutta käytännössä palonkestävä rakentaminen poisti ne käytöstä, kun kivirakennusten sijoittaminen rajoihin kiinni sallittiin. Lisäksi kortteleiden rakentamista voitiin järjestellä tontinomistajien keskinäisin sopimuksin. Tämä oli joskus tarpeen, kun tonteille sijoitettiin erilaisia ulkohuoneita ja pih-

KUVA 40 ►
 Laajennettu asemakaava 1924.
 Lahden karttapalvelu

rakennuksia, joiden väliin piti jättää 10–12 m levyisiä vapaa-alueita.

Perinteisten puurakennusten ja kivitalojen lisäksi uuteen asema-kaavaan määriteltiin uutena rakennustyyppinä huvila. Sen rakennusoikeus oli normaalia tonttia pienempi: huvilatonteilla pääarakennuksen enimmäiskoko sai olla 300 m², kun puutalo sai olla 440 m². Piharakennuksen enimmäiskoko oli 50 m², kun muilla tonteilla piharakennus sai olla 180 m². Rakennuksen korkeus huvilatonteilla sai olla enintään 9 m ja siinä sai olla enintään 2 kerrosta ja kellari. Johon saa sijoittaa 2H+K talonmiehen asunnon. Tällainen asunto salliittin myös piharakennukseen, mikäli se oli kivirakenteinen. Erikseen kiellettiin 2. kerroksen päällä olevan ullakon asumiskäyttö.

Ennen valtakunnallista rakentamismääräyskokoelmaa annettiin kaupungin rakennusjärjestyksessä määräyksiä myös yksittäisten rakennusten ominaisuuksista. Tähän on koottu yleisiä tai pelkästään kivirakennuksia koskevia osia. Rakennuksen sokkelit tuli tehdä kivirakenteisina ja niiden tuli pääarakennuksessa ulottua 60 cm sekä piharakennuksessa 40 cm maanpinnan yläpuolelle. Kellerin lattian tuli olla maanpinnan yläpuolella tai vinossa pinnassa enintään 70 cm maan alla. Kellerin lattioiden tuli tehdä veden-eristys asfaltilla sekä seiniin asfaltilla tai sisäpuolisen verho-
muurauksen taakse jätettävällä ilmaraolla. Ulkoseinien tuli olla vähintään 2 kiven paksuiset: muurikiven mitaksi annettiin 270 x 130 x 75 mm, jolloin seinäpaksuudeksi tuli noin 560 mm 20 mm saumalla laskettuna. Kun rakennuksessa oli 4–5 kerrosta, kolmeen ylimpään sai tehdä 1½-kiven seinän ilmaraolla. Porrashuoneseinien tuli olla 1½ kiveä (n. 420 mm) ja kanta-

vien seinien vähintään 1 kivi (270 mm). Muiden välimuurien paksuuden tuli olla ½ kiveä eli 130 mm. Seinät oletettiin yleensä molemmin puolin rapattaviksi ja rappauserosten paksuudeksi oletettiin 10–20 mm.

Julkisivuun ei saanut tehdä aukoksia 4 m lähemmäs tontin rajaa. Kunkin ikkunan edessä oli oltava vähintään 4,5 x 4,5 m vapaa tila ja sen oli saatava luonnonvaloa: varjostavan osan piti olla riittävän etäällä niin, että 450 valokulma ulottui ulkoseinän ulkopintaan korkeintaan lattian jatkeen tasolla. Parvekkeita sai rakennuksessa olla enintään 1/3 julkisivun pituudesta ja ne saivat olla enintään 1,2 m syviä. Alimman parvekkeen tuli olla vähintään 3 m korkeudella maasta ja sivusuunnassa vähintään 3 m naapuritontin rajasta. Katulinjaan kiinni rakennettaessa porras-askel sai ulottua enintään 60 cm kadulle ja suojakatos tai porrasyvennys 75 cm.

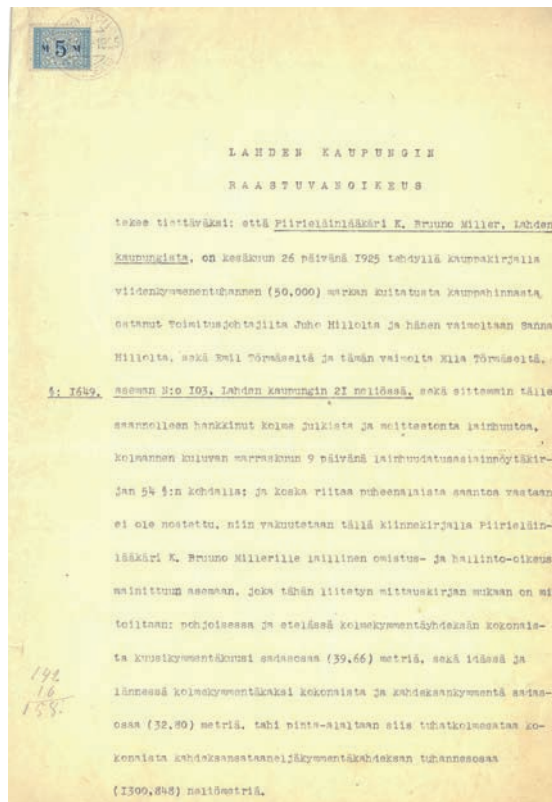
Ullakoille ei lähtökohtaisesti sallittu lämmitettäviä käyttötiloja. Ullakon lattia ei saanut olla julkisivumuurin yläpuolella ja siinä piti olla palopermantona vähintään 40 mm laasti- tai valukerros. Rakennuksen päädyissä olevan palomuurin oli ulotuttava 45 cm yli harjan ja se oli ullakolla tuettava 2,7 m välein 15 x 45 cm pilastereilla. Muuri oli varustettava suojapellityksellä ja siihen sallittiin tehtäväksi pienehköjä lasitiili-
laukkoja, jolloin lasitiilien tuli olla rautalankavahvisteisia. Harjakatto ei saanut olla rakennuksen puolta leveyttä korkeampi eli yli 450. Pulpettikatoilla korkeus sai olla enintään 5/7 rakennuksen leveydestä. Vesikate tuli tehdä rauta- eli galvanoidusta pellistä tai muusta tulenkestävästä materiaalista eikä puisia kattolistoja tai räystäitä sallittu. Katolle oli tehtävä paloluukku. Rakennus piti varaustaa vesikouruilla ja

ränneillä: rännien etäisyydeksi maasta määrättiin 30 cm ja niiden alla piti olla loiskekivi ja kivikouru.

Pääportaan tuli 4–5-kerroksisissa taloissa olla 1,5 m leveä, 3-kerroksisissa 1,3 m ja kaksikerroksisissa 1,2 m. Keittiöportaan tuli olla yli 3-kerroksisissa taloissa 1,2 m leveä, mikäli se palveli jonkin huoneiston ainoana portaana. Muuten keittiöportaan minimileveys oli 1 m ja huoneiston sisäisen portaan 0,6 m. Palamattoman talon portaat tuli tehdä palamattomasta aineesta, paitsi poikkeuksellisesti holvin päällä askelmat voitiin peittää puulla. Pääportaan askelmakorkeus sai olla enintään 180 mm, muuten enintään 200 mm. Hyvän portaan noususääntö (2 x nousu + etenemä = 600–640 mm) oli myös kirjattu rakennusjärjestykseen. Lisäksi oli määrätty kierreportaan mitoitusperiaate.

Asuinhuoneiden vapaan korkeuden tuli olla vähintään 2,7 m ja taitekatoissa keskimittana 2,7 m ja vähintään 1,8 m. Tämä määräys salli aikaisempaa matalamman kerroskorkeuden: kun yleisimmän välipohjatyyppin eli alalaat-tapalkiston korkeus oli yleensä noin 0,5 m, tuli kerroskorkeudeksi noin 3,2 m. Rakennusjärjestyksessä määritettiin myös asumisterveyttä: välipohjan täyteen tuli olla puhdasta ja kuivaa sekä päällysmullan poltettua. Vanhaa täytettä ei saanut käyttää uudelleen.

Rakennusjärjestyksessä annettiin määräyksiä myös kaupunkialueella olevista karjasuojista: tallia, navettaa tai sikapahnaa ei saanut rakentaa asuinrakennukseen tai 6 m lähemmäs katua. Suojan lattian oli oltava maanpinnan yläpuolella ja siinä piti olla vähintään 1½ kiven seinät. Lika-vedet oli kerättävä säiliöön tai kuivattava tontilla. Jokaisella tontilla piti muutenkin olla kivi-

KUVA 41 ▲

Tonttikirja 23.11.1925.

Pertti Hammarin arkisto

KUVA 42 ▼

Näkymä harjulta Mariankatu pitkin 1929.

Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto

KUVA 43 ►

Tyttökoulun piha 1927.

Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto

KUVA 44 ►

Millerin talon vastapäinen tontti 1924.

Kirjasta Kun Lahti rakennettiin

rakenteinen likakaivo, vaikka viemäriverkoston rakentaminen oli koko ajan käynnissä.

Uuden asemakaavan ja rakennusjärjestyksen toteutumista seuraamaan perustettiin 1922 rakennuslautakunta, johon kuuluivat aluksi rakennusmestari Albin Koivisto ja Carolus Lindberg sekä varajäsenenä insinööri Herman Schwartzberg ja rakennusmestari Oiva Kolsi. Kesäkuussa 1928 Lindberg erosi lautakunnasta, koska se oli päättänyt 12.4.1928 puoltaa rakennuskonttorin ehdottamia uutta asemakaavaa koskevia muutoksia ja lisäyksiä. Niiden tekemiseen on pyydetty Viipurin asemakaava-arkkitehti O.I. Meurmania ilman, että Lindbergiä olisi kuultu. Lindbergin lähtö aiheutti sen, että maistraatti teki aloitteen kaupunginarkkitehdin palkkaamisesta. Kaarlo Könönen aloitti virassa kesällä 1929.

2.9 Piirieläinlääkäri Millerin asuin- ja vastaanottorakennus 1926

Eläinlääkäri Karl Bruno Miller (1872–1935) ja hänen ruotsalainen vaimonsa Elvira Augusta (1885–1947) ostivat tontin 103 Hilloilta ja Törmäsiltä 26.6.1925 tehdyllä kauppakirjalla rakentaakseen sille omaan käyttöönsä tulevan uudisrakennuksen. Miller oli valittu vuonna 1921 Lahden piirin piirieläinlääkäriksi. Hän oli valmistunut Dresdenistä 1908 ja tuli Lahteen Kokkolan piirieläinlääkäri virasta. Talokaupan aikoihin Millerin neljästä lapsesta vanhin oli melkein 20-vuotias, mutta nuorin vasta kouluikänsä ehtinyt. Tontille rakennettavassa talossa piti perheen asuintilojen lisäksi olla Millerin virka-aseman edellyttämät edustustilat sekä tarvittavat suojat, varastot ja leikkaussali yksityistä eläinlääkäriin vastaanottoa varten.

Runar Eklund on allekirjoittanut piirustukset Helsingissä kesäkuussa 1925. Piirustuksia on yhteensä 5 kpl: asemapiirros ja leikkaus, pohjakerros, 1. kerros, julkisivu kadulle ja itäpääty sekä julkisivu pihalle ja länsipääty. Millerin talon rakennuslupa on saatu 16.9.1925. Rakennustöitä ei rakennuslautakunnan kirjauksen perusteella ole aloitettu vielä elokuussa, joten rakennustyö on toteutettu pääosin talven 1925–1926 aikana. Vaikka asemakaava ja rakennusjärjestys sallivat tontille rakennettavaksi tiivistä ja korkeaa kaupunkimuuria, jota oli jo toteutettu saman korttelin itäpään tonteille 107 ja 108 sekä tyttökoulun taloon, on suunniteltu rakennus tyypiltään huvila. Rakennuksen välitön ympäristö oli rakentamisen aikaan puisto-mainen: länsipuolella Marianpuisto, pohjoisessa rakentamaton tontti ja idässä tyttökoulun rakentamaton pihatontti. Lisäksi Vuorikadun toisella puolella oli kaksikerroksinen puurakennus, joka jätti Mariankadun kulman avoimeksi sekä sen takana matalia puurakennuksia torille asti. Kun tontille jäi vielä tilaa Millerin omaa puutarhaa varten, vaikutti ympäristö varsin hyvin huvilarakentamiseen soveltuvalta varsinkin, kun tontille tarvittiin vapaata pihatilaa myös hoidettaville eläimille. Vaikka kaavallinen tavoite ei tontilla toteutunutkaan, kokonaisuus ei juuri poikennut ympäristön rakenteesta ja mitta-kaavasta. Ainoastaan rakennusmateriaali ja muotoilu tekivät siitä modernin ja normaalia edustavamman.

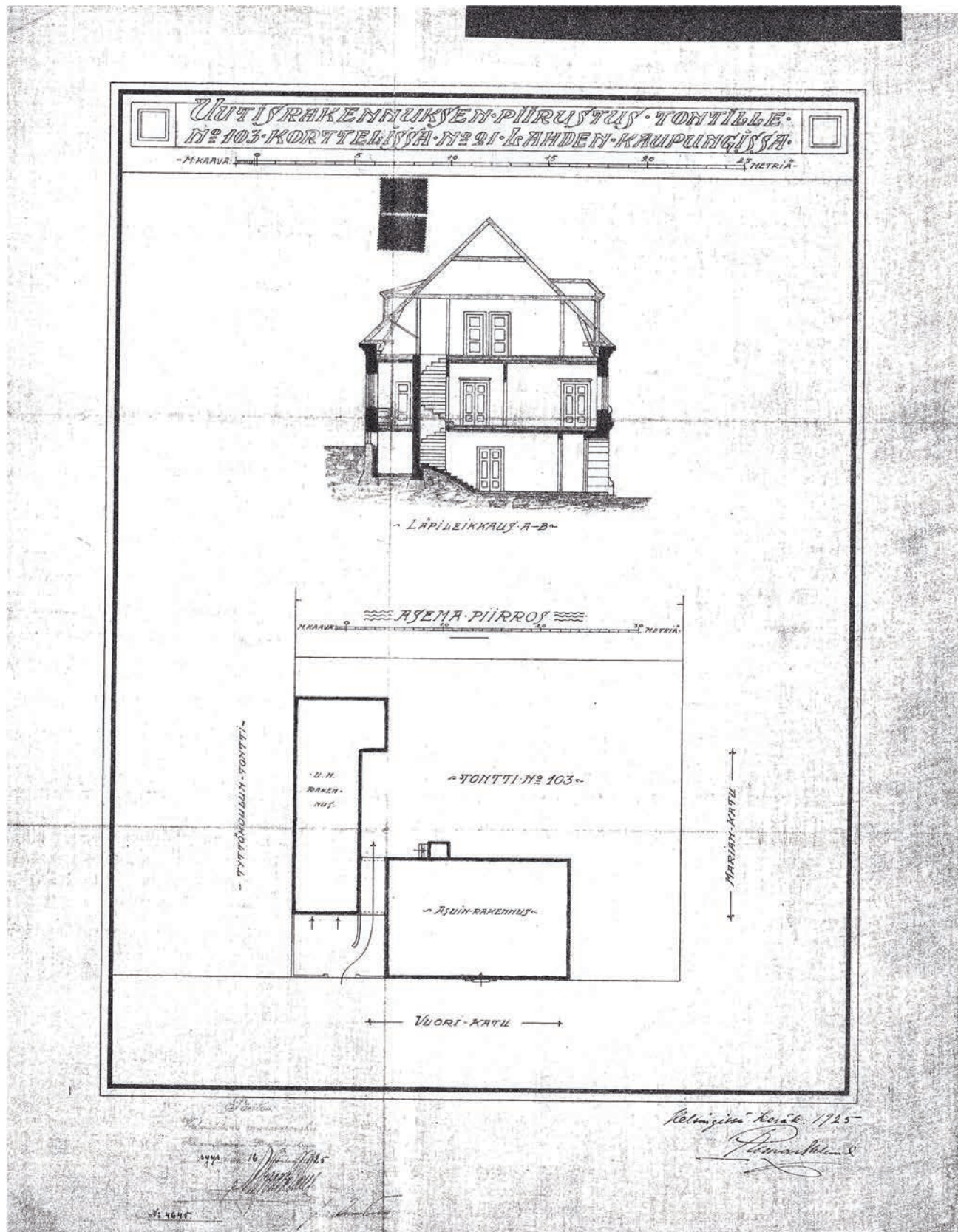
Päärakennus, jonka pinta-ala on 237 m² (n. 12,5 x 19 m) ja tilavuus 1625 m³ on sijoitettu katurajaan kiinni suurin piirtein tontin keskilinjaan: etäisyys itäiseen rajaan on noin 9,5 m ja läntiseen noin 11 m. Päämassan itäpuolella on ollut tontin rajaan kiinni rakennettu, pääosin yksikerroksinen

talousrakennus, jonka pinta-ala oli 191 m² ja tilavuus 600 m³. Se on ollut piharakennukseksi poikkeuksellisen suuri. Tontin pinta-ala on 1300,848 m², joten vapaata tonttialuetta on jäänyt yli 850 m². Rakennusjärjestys olisi sallinut tontille rakennettavaksi alaksi melkein 1000 m².

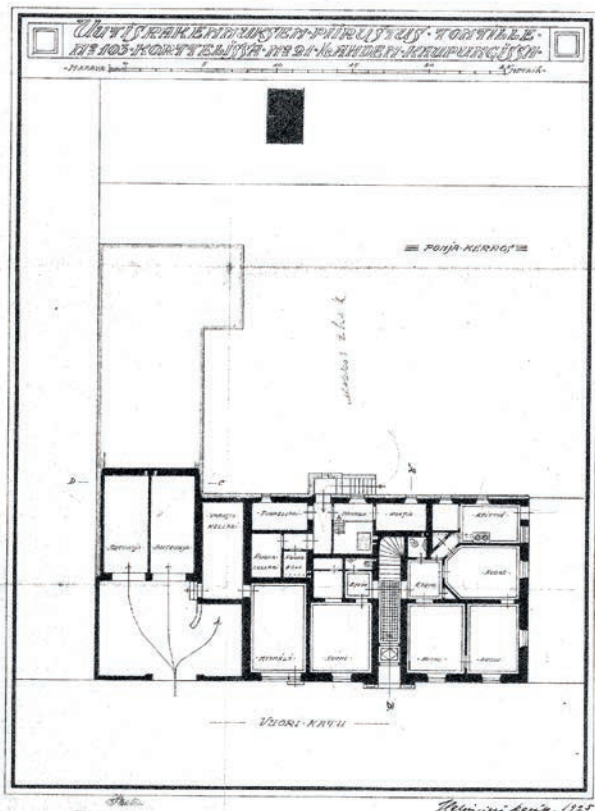
Kaksikerroksinen rakennus on leikattu rinteeseen niin, että talon eteläpuolella oleva pihataso oli noin 3 m katutasoa yläpuolella. Piharakennuksen ylätasolla sijaitsivat eläinsuojat ja leikkaussali, joten yläpiha lienee palvellut pääosin vastaanotto- ja huoltopihana. Talon molemmin puolin oli katu-tasoon tasattu alue: itäpuolella oli kiviaidan ja komean portin rajaama pieni piha, johon autotallit avautuivat ja josta on tunnelin kautta ajoyhteys yläpihalle. Talon länsipuolella on lauta-aidalla rajattu alapiha, johon oli yhteys pohjakerroksen asuintiloista. Se lienee palvellut isäntäväen yksityisenä oleskelupihana.

Uudisrakennuksen sisätilat jakautuivat niin, että pohjakerrokseen sijoittuivat varsinaiset asuintilat kolme huonetta ja keittiö sekä pienempi yksiö, joka oli mahdollisesti varattu aikuistuvalla esikoispojalle tai vierastiloiksi. Vaikuttaa siltä, että vastoin rakennusjärjestyksen kieltoa ullakolle sisustettiin jo rakennusvaiheessa kolme asuinhuonetta, yksi kullekin nuoremmalle lapselle. Pääkerrokseen sijoitettiin edustus- ja vastaanottotilat. Piharakennukseen sijoittuivat talonmiehen asunto, pesutupa, hevostalli ja kaksi pientä eläinsuojaa sekä leikkaussali ja ulkokäymälä. Millerin työtehtävien liikkuvaa luonetta kuvaa se, että piharakennuksen kellariin sijoitettiin kaksi autotallia.

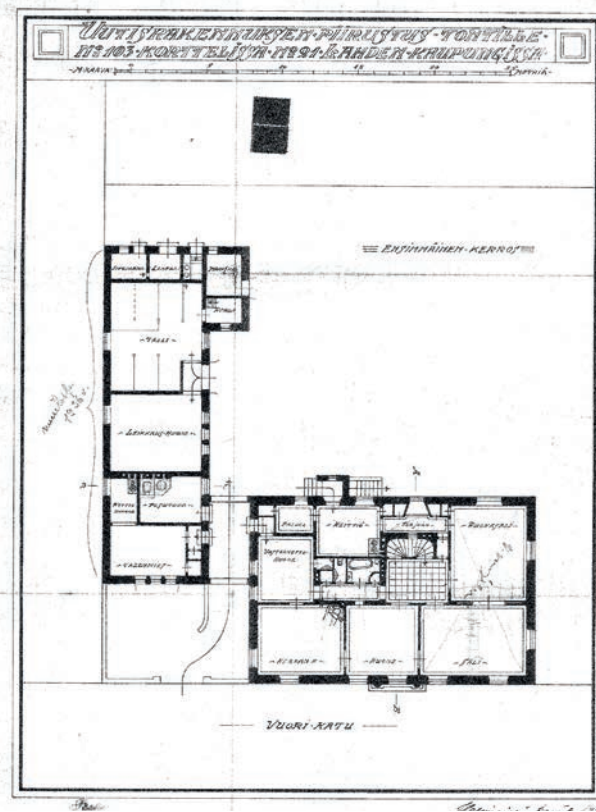
Rakennuksen päämassa on kaksikerroksinen, mutta rakennusjärjestyksen enimmäisyjrkkyyteen

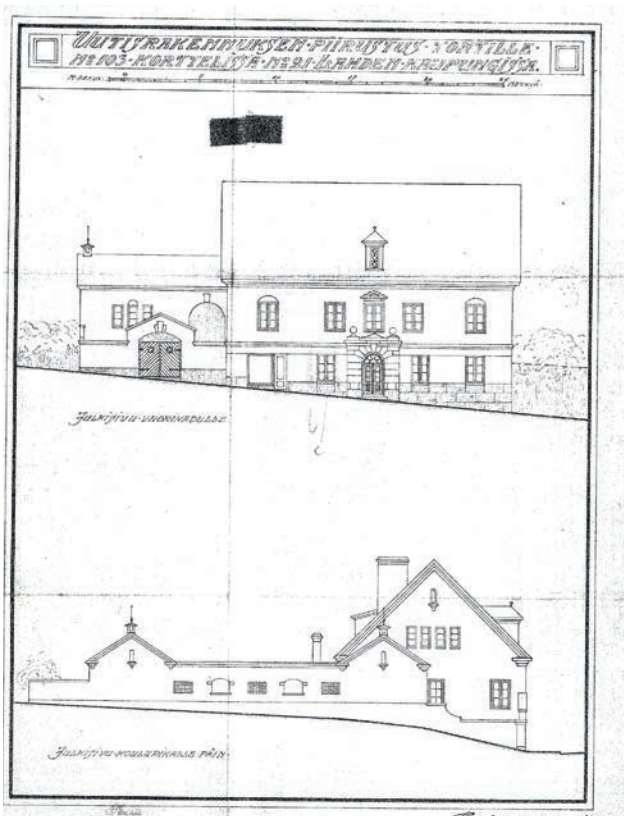
KUVA 45 ▲
Asemapiirros ja leikkaus.
Lahden Tilakeskuksen arkisto

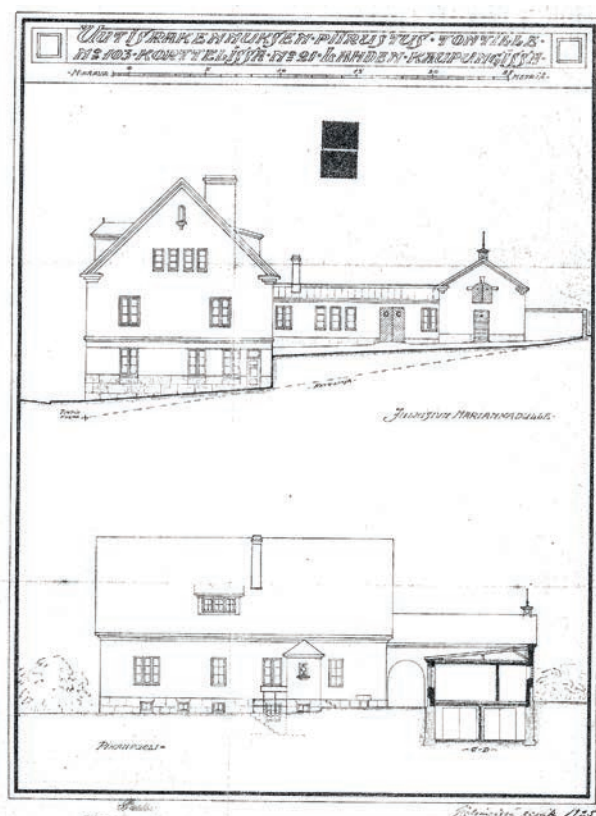
KUVA 46 ▲
Pohjakerros.
Lahden Tilakeskuksen arkisto

KUVA 47 ▲
Ensimmäinen kerros.
Lahden Tilakeskuksen arkisto

KUVA 48 ▲
Julkisivut pohjoiseen ja itään.
Lahden Tilakeskuksen arkisto

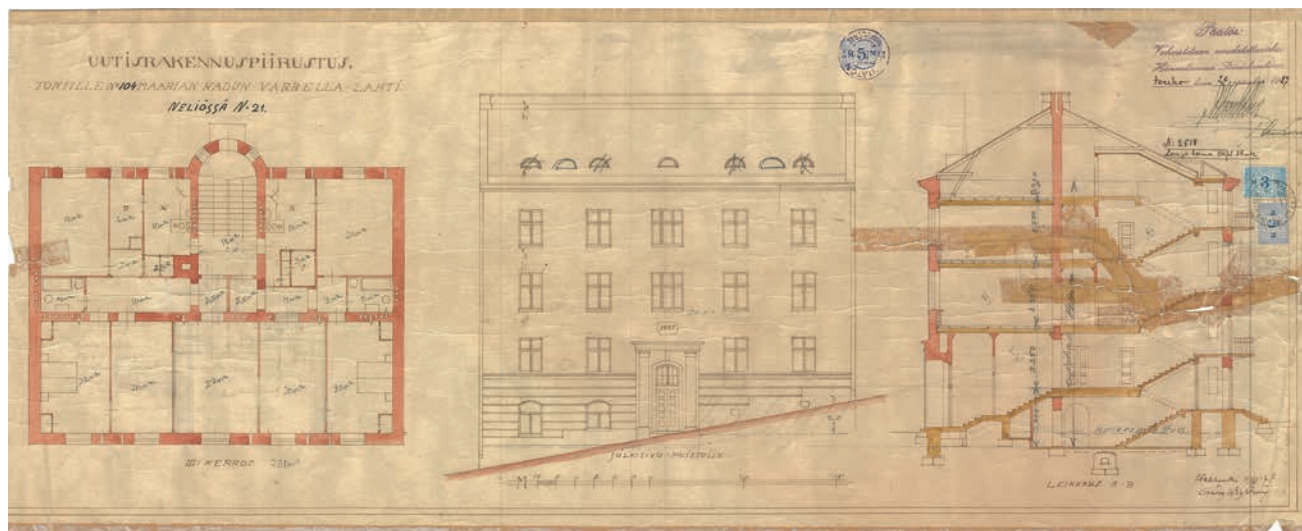
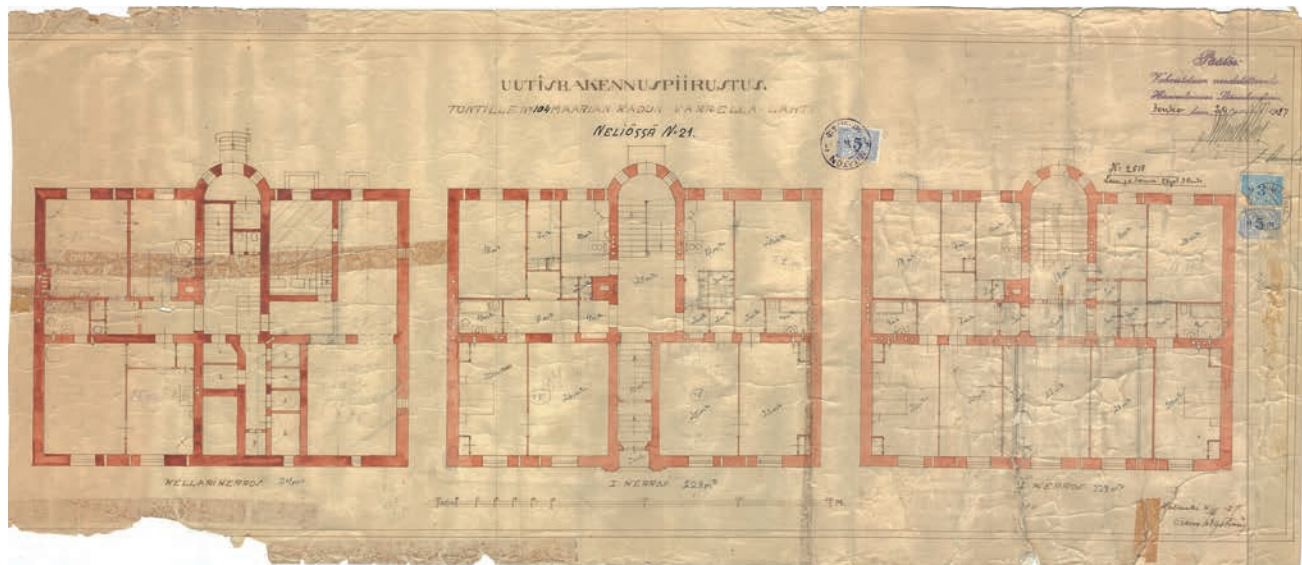

KUVA 49 ▲
Julkisivut länteen ja etelään.
Lahden Tilakeskuksen arkisto

KUVA 50 ►
 Kaupungininsinööri
 Jalmari Janhunen.
Kirjasta Lahden historia

KUVA 51 ▼
 Kellari sekä 1. ja 2. kerros.
Lahden Tilakeskuksen arkisto

KUVA 52 ▲
 Kolmas kerros, julkisivu ja leikkaus.
Lahden Tilakeskuksen arkisto

450 tehdyn korkean vesikaton alle on jäänyt tilaa täyskorkealle kolmannelle kerrokselle. Pääjulkisivu aukeaa Vuorikadulle. Sen aukotus on jäsenneily symmetrisesti visuaalista keskilinjaa korostaen niin, että koristeellisen portiikin ympärille on ryhmitelty ikkunoita muuta julkisivua tiiviimmin. Pystysuunnassa keskilinjaa korostaa sisäänkäynnin yläpuolella olevan ikkunan päällä oleva koristeaihe sekä vesikaton läpi puhkaistu ullakkoikkuna muuten sileällä kattopinnalla. Symmetrisen julkisivun sijoittuminen melko jyrkästi laskevan kadun varteen on ratkaistu niin, että painopisteen muodostama visuaalinen keskilinja on sijoitettu reilut 20 cm alarinteeseen päin todellisesta keskilinjasta, jotta eripainoiset puoliskot saadaan tasapainoon. Lisäksi julkisivusommitelmassa talon itäpuolelle sijoitetun piharakennuksen eteen muodostettu liikennepiha on rajattu massiivisella kiviaidalla ja portilla, jotka sitovat talon rinnteeseen niin, ettei se lähde visuaalisessa mielessä ”valumaan” Marianpuistoa kohti. Aitaa ei kuitenkaan tässä muodossa liene toteutettu ehkä siitä syystä, että muurin rajaama piha olisi muodostunut kovin ahtaaksi kahden auton talliin ajoa ajatellen.

Vertikaalisesti pääjulkisivu on jäsenneily niin, että vesikaton ja räystään yhteenlaskettu korkeus on sama kuin ulkoseinäpinnan korkeus keskilinjassa eli noin 7 m. Julkisivu on jaettu noin 5 cm keskilinjan alapuolelta kahden osaan niin, että ylempi puolikas on yhtenäinen sileä pinta ja alempi puolikas jakautuu kolmeen osaan: leveä jakolista, ikkunavyöhyke ja kivisokkeli. Millerin talon molemmat korkeat päädyt ovat keskeisestä tonttisijoituksesta johtuen näkyvästi esillä ja tarkoitettu muodostamaan pääjulkisivun kanssa kolmiulotteinen kokonaisuus. Tontin keskellä

olevan rakennuksen molempiin päätyihin ollut mahdollista tehdä tarvittava määrä ikkunoita, kun etäisyydet tontin rajoihin ovat riittävät.

Päärakennuksen päätyjen jäsenneilyn lähtökohtana ovat pääjulkisivun mittasuhteet. Harjan kohdalle asettuvaa keskilinjaa on korostettu sen alle sijoitetuilla kapeilla ullakkoikkunoilla. Sen alle on molemmissa päädyissä sommiteltu tiiviiksi ryhmäksi 4 kapeaa ikkunaa päädyn sivuihin kääntyvien räystäslistan pääteaiheiden yläpuolella. Räystäslinjaa ei ole muuten korostettu, vaan sileä seinäpinta jatkuu yhtenäisenä päätyjulkivutkin katkaisevaan kerrosjakolistaan saakka. Länsipäädyssä kerroslistan alapuolella aukotus on tehty funktionaalisesti ja symmetriasta on luovuttu: todennäköisesti ajatus on ollut, että tonttia kiertävä umpiainen peittää tämän julkisivuosan näkyvistä ja se avautuu vain perheen yksityiselle pihamaalle.

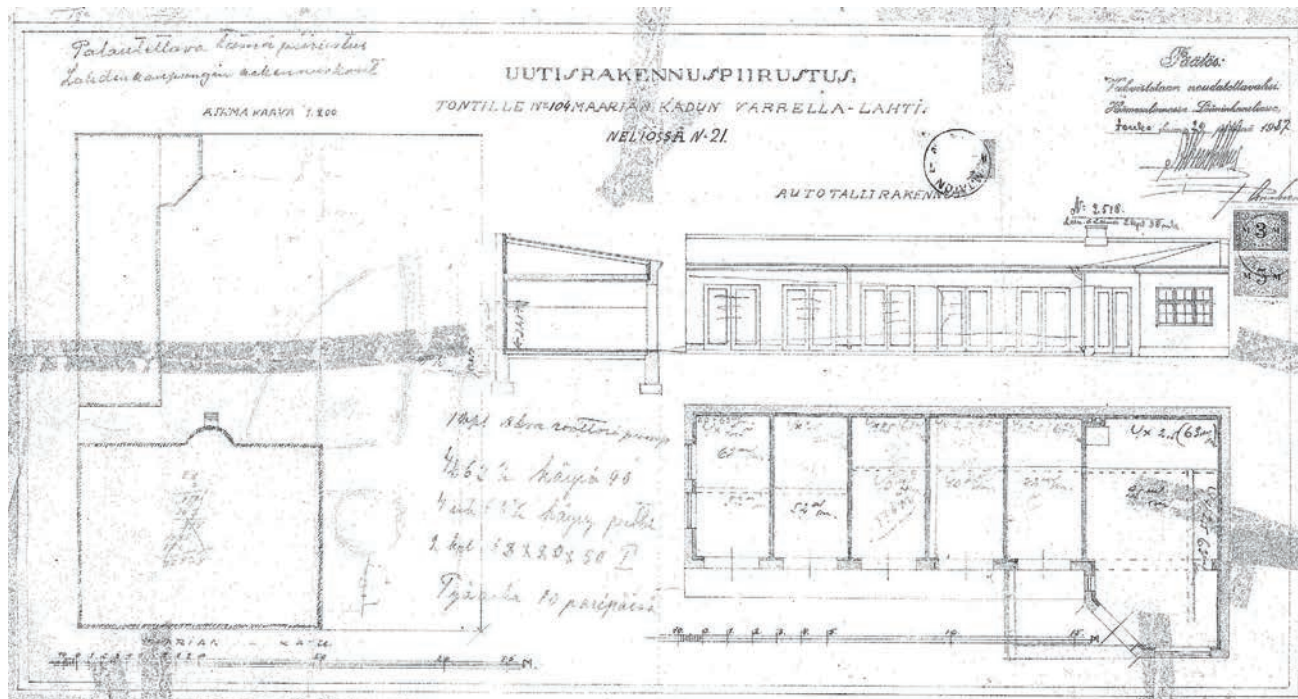
Kodikas ja yksityinen on myös pihajulkisivun ilme. Yläpihan puolijulkisesta käyttötarkoituksesta hoidettavien eläinten vastaanotto- ja ulkoiluttamisalueena johtuneet, että siitä on yleisestä tavasta poiketen piirretty myös julkisivukuva. Pihan luonnetta kuvannee, että sille avautuvat päärakennuksesta vain keittiön ja kellaritilojen ovet ulkoseinästä ulkonevan matalan paviljonkimaisen tuulikaapin kautta. Noin 15 vuotta rakennuksen valmistamisen jälkeen otetuista valokuvista voi nähdä, että paviljonki sekä ullakon ikkunauloke on toteutettu piirustuksesta poikkeavasti.

Itäpäädyssä piharakennus on alun perin rikkonut päädyn symmetrian: se oli rakennettu päämassaan kiinni siten, että ulkoseinän ulkopinta oli pääraken-

nuksen päädyn keskilinjassa. Piharakennus oli massoiteltu niin, että sen molempiin päihin oli muotoiltu noin 52 m² (noin 5,5 x 9,5 m) kokoista päärakennuksen suuntaista harjakattoista rakennusosaa, joista kadunpuoleisessa oli kaksi kerrosta ja ullakko sekä pihanpuoleisessa yksi kerros ja ullakko. Niiden väliin asettui noin 80 m² (noin 7 x 11 m) kokoinen pulpettikattoinen rakennusosa, jonka noin 3 m korkea julkisivu runsaine aukotuksineen antaa pihalle intiimin mittaavan.

2.10 Kaupungininsinööri Janhusen asuinrakennus 1927

Diplomi-insinööri Jalmari Janhunen (1886–1962) tuli vuonna 1908 perustettuun Lahden kaupungininsinöörin virkaan 1918. Hänen kolme edeltäjänsä olivat hoitaneet virkaa vain muutamia vuosia kukin, mutta Janhunen jäi tästä virasta eläkkeelle 1949 eli yli 30 vuoden palvelun jälkeen. Hänen kaudellaan kaupunki kasvoi 6 500 asukkaan taajamasta 43 000 asukkaan kaupungiksi. Kaupungininsinöörin tehtäviin kuuluivat aluksi kaikki teknisen alan hallinnolliset työt rakennustoimiston johtamisesta, maakaupoista ja rakennustarkastuksesta vesija sähkölaitosten johtamiseen. Vuonna 1921 hän joutui myös kaa-voitustehtäviin, kun Paavolaan piti kiireesti saada uusia vuokratontteja pientaloja varten. Kaupungininsinöörin asemaa hallinnossa kuvannee se, että hänen palkkansa vuonna 1920 oli sama kuin pormestarilla ja asuntoetu huomioon ottaen jopa suurempi eli noin kolminkertainen esimerkiksi kaupunginlääkärin palkkaan verrattuna. Tilanne muuttui vasta 1920-luvun lopulla, kun tekniseen toimeen palkattiin uusia johtavia viranhaltijoita: sähkölaitoksen johtaja 1928, kaupunginarkkitehti 1929 ja kaupungingeodeetti 1935.

KUVA 53 ▲
 Autotallirakennus.
 Lahden Tilakeskuksen arkisto

KUVA 54 ▲
 Ilmakuva alueesta 28.7.1935.
 Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto

Janhunen siis vastasi 1920-luvulla myös kaupungin maakauppojen valmistelusta ja toteutuksesta. Hän oli siten ollut hyvin perillä suhdannetilanteesta ja rakennushankkeen ajankohta viittaa siihen, että Janhunenkin halusi spekuloida kuumentuneilla asunto-markkinoilla. Keskusta-alueella ei kaupungilla kuitenkaan ollut myytäviä tontteja, joten Janhunen hankki työpaikkansa kaupungintalon lähellä edullisesti sijainneen tontin Juho Hillolta, joka oli tullut hänelle tutuksi mm. Salpausselän Hiihtojen ja hiihtostadionin järjestelytöiden kautta. Vuokralla asuminen oli kaupungeissa pääsääntö aina 1950-luvulle asti ja talonomistaja oikea ammattinimike. Vaikka ensimmäinen asunto-osakeyhtiölaki oli tullut voimaan 1926, ei yhtiöiden perustaminen ollut vielä pitkään aikaan kovin yleistä: vuonna 1930 osakehuoneistoja oli vain noin 2 % asuntokannasta ja noin 35 % asunnoista oli omistajansa käytössä. Siten jopa 2/3 kaupunkilaisista yleensä ja erityisesti useat hyvä-tuloiset asuivat vuokralla. Todennäköisesti Janhusenkin tavoite oli rahoittaa oma asumisensa asunnonvuokrauksen avulla: hän rakennutti tontilleen 4-kerroksisen asuinkerrostalon, johon tuli alkuperäispiirustuksen perusteella peräti 8 asuntoa. Huoneistoista vain yksi oli perheen omassa käytössä.

Tonttikauppa tehtiin 7.2.1927. Georg Wigströmin allekirjoittamat pääpiirustukset on päivätty 4.3.1927. Pääpiirustuksia on vain 3 kpl. Päärakennusta esittävistä kuvista toisessa on esitetty kellari sekä 1. ja 2. kerros ja toisessa 3. kerros, julkisivu ja leikkaus. Kolmannessa kuvassa ovat autotallirakennuksen piirustukset. Hanke on saanut rakennusluvan 20.5.1927. Rakentaminen lienee käynnistynyt jo varhemmin keväällä, koska se korkeasuhdan-

teesta huolimatta valmistui vielä saman vuoden aikana. Tiettävästi Janhunen kaavaili aluksi rakennusta tyttökoulun rakennuksen viereen, mutta siirsi sen nykyiselle paikalleen rakennuslautakunnan kehotuksesta. Ei ole tietoa, vaikuttiko paikan vaihto rakennuksen muotoon tai oliko piirustuksia vielä edes olemassa. Periaatteessa rakennus olisi voitu toteuttaa Harjukadun varteen lähes sellaisenaan: ainoastaan kellarikerros olisi pitänyt rakentaa peilikuvana.

Rakennuksen pinta-ala on noin 300 m² (noin 14,7 x 20,5 m). Pohjakerrokseen sijoitettiin talonmiehen hellahuone noin 30 hum² sekä huoneen ja keittiön kokoinen asunto, noin 50 hum². Lisäksi osittain maan alla olevassa kerroksessa ovat talon keskuslämmitykseen ja sähkönjakeluun liittyvät tekniset tilat, yhteinen pesutupa sekä asuntojen talouskellarit. Pohjakerroksen sisäänkäynti oli ensisijaisesti pihan puolella, koska Marianpuistoon avautuvan pääsisäänkäynnin takana nousevat jyrkät portaat johtavat suoraan 2. kerrokseen. Tässä sisäänkäyntikerroksessa on kaksi 3 huoneen, palvelijanhuoneen tai -alkovin ja keittiön asuntoa, toinen noin 105 hum² ja toinen noin 100 hum². Kahteen ylimpään kerrokseen on suunniteltu molempiin kaksi asuntoa, joista isompi 4–5 huonetta, palvelijanhuone ja keittiö, noin 150 hum² sekä pienempi 2–3 huonetta, palvelijan-alkovi ja keittiö, noin 70 hum². Alkuperäispiirustuksiin tehdyistä merkinnöistä voi päätellä, että ylin kerros on todennäköisesti ollut kokonaan samaa asuntoa eli ilmeisesti Janhusen omassa käytössä: edustusasunnon laajuus on ollut tuolloin noin 220 hum².

Pääjulkisivu on noin 20,5 m leveä ja keskiakselin kohdalla noin 13 m korkea. Vesikaton korkeus räystäältä sydänmuurin yläpin-

taan on noin 5 m. Julkisivu on jäsennelty symmetrisesti keskiakselin ympärille. Keskilinjaa korostavat toisen kahden alimman kerroksen läpi nouseva kiviportiikki ja sen päällä olevat muita aukkoja leveämmät ikkunat. Keskiakselin ympärillä aukotus on tasainen ja tasavälinen. Pohjakerros on julkisivussa erotettu vaakalistalla muista kerroksista. Lisäksi betonisen kivijalan ja listan välin tiilimuuraus on horisontaalisesti profiloitu niin, että joka kuudes tiilikerrokseen on vedetty noin 1/8 kiven verran sisään. Listan yläpuolella julkisivupinta on sileä noin ½ kiven syvyisiä ikkuna-aukkoja lukuun ottamatta. Huomattakoon, että julkisivumuurauksessa käytetty tiili poikkeaa suomalaisesta normaalitiilestä paitsi värinsä myös kokonsa puolesta. Lisäksi muurauksen koristeellisuuteen on kiinnitetty paljon huomioita: edellä mainitun pohjakerroksen profiloinnin lisäksi kahta juoksu-kivikerrosta seuraa yleensä sidekivikerros, jossa tiilien päät synnyttävät pintaan helmiketjumaisen vaikutelman.

Rakennuksen päädyt on tyttökoulun tapaan muurattu umpeen palomuuereiksi odottamaan uusia rakennuksia umpikorttelia täydentämään. Pohjoiseen eli Millerin talon suunnassa ratkaisu on jonkin verran yllättävä, kun tontille valmistunut huvilamainen rakennus oli valmistunut jo vuotta aikaisemmin. Toisaalta Millerin tontille sallittu rakennusoikeus huomioon ottaen on vuoden 1927 noususuhdanteen kiihkeissä tunnelmissa ehkä syntynyt käsitys, että sekin rakennetaan tulevaisuudessa toteutunutta tehokkaammin.

Janhusen talon pihajulkisivu on rakennettu kuten umpikorttelipihat yleensä: julkisivujäsentelyä ei ole hyväksytetty maistraatissa. Porrashuoneen puolipyöreä absidi

katkaisee julkisivun epäsymmetrisesti kahteen puolikkaaseen: sen toisella puolella on kaksi ja toisella kolme riviä ikkunoita. Porrashuoneen lepotasoilla 1. ja 3. kerroksen yläpuolella on kaksi tuuletusparveketta. Julkisivupinta on tällä sivulla rapattu.

Pihataso on oikaistu rinteeseen tehdyllä leikkauksella niin, että porrashuoneen kohdalla taso on reilut puoli kerrosta pohjakerroksen lattiatason yläpuolella. Ulkoseinän sokkeliliittymä on Marianpuiston julkisivusta poiketen melko tasainen. Piha on täytetty suoraksi autotallien vaatimaa liikennöintiä varten, joten naapuritonttien rajoille pohjoisessa ja idässä on jouduttu rakentamaan teräsbetonirakenteiset tukimuurit. Tukimuurin päälle on rakennettu yksikerroksinen viiden auton autotalli, mikä kertoo paljon taloon tavoiteltujen vuokraisten tulotasosta. Piharakennuksen pulpettikatto on nostanut tontin rajoilla tukimuurien päälle rakennetut palomuurit korkeiksi sekä tyttökoulun pihan että Millerin talon suuntaan.

2.11 Alkuperäisten 1920-luvun rakennusten teknisiä ominaisuuksia

Korttelin XXI tonteilla 103–106 olevien rakennusten alkuperäiset laajuustiedot, runkosyvytydet, julkisivun pituudet ja korkeudet ovat alla olevan taulukon mukaiset.

Asuinrakennusten anturat ja maanpaineiseinät on leikkauspiirustuksista päätellen tehty graniittikivistä latomalla. Kellari-tiloissa seinät on sisäpuolelta verhottu tiilellä. Tyttökoulussa on piirustuksesta päätellen käytetty säästöbetonia, joka on ollut kalliimpi, mutta nopeampi työtapa. Alapohjat ovat pääsääntöisesti maanvaraisia: asuinrakennuksissa asuintilojen betonilaatan päällä on purueriste 100–150 mm ja lautalattia. Muissa tiloissa rakenne vaihtelee suuresti. Koulussa alapohjissa on kaksinkertainen betonivalukerros.

Rakennusten väli- ja yläpohjat ovat 400–500 mm paksuisia täyhteisiä ala- tai kaksoislaattapalkistoja ja porrashuoneissa massiivi-

laattoja. Kerroskorkeus noin asuinrakennuksissa noin 3,5 m ja vapaa huonekorkeus 3–3,2 m. Koulurakennuksessa kerroskorkeus on noin 4 m ja vapaa huonekorkeus 3,5 m.

Vesikaton kaltevuus on Janhusen talossa ja koulurakennuksen katusivulla noin 1:1,8 (300) sekä pihasisivulla noin 1:3,5 (160). Vesikatteena on ollut maalattu rautapelti. Millerin talossa katon kaltevuus on 1:1 (450) ja katteena savitiili. Kaikissa rakennuksissa on ollut alun perin lämmittämätön ullakkotila vesikaton alla.

Kaikkien rakennusten ulkoseinät ovat kantavia noin 600 mm eli 2-kiven paksuisista massiivitiiliseiniä. Kaikissa rakennuksissa ovat lisäksi porrashuoneen seinät sekä rakennuksen sisällä oleva massiivitiilirakenteinen ns. sydänmuuri, jonka paksuus on 1–1,5 kiveä eli noin 300–450 mm. Sydänmuurin linjaus on jokaisessa rakennuksessa erilainen: koulussa muuri mutkittelee uunien upotussyvennysten ympäri ja kääntyy käytävän

	Bruttoala (brm ²)	Tilavuus (m ³)	Runko- syvyys (m)	Julkisivun pituus (m)	Harja- korkeus lattiasta (m)	Julkisivun korkeus kadusta (m)	Julkisivun korkeus pihasta (m)
Tyttökoulu	2450	10550	12,5–12,9	39,65	20,5	14,5	15,8
Millerin talo	560 + piharak. 190	2000 + 600	12,5	19,0	14,0	7,8	5,2
Janhusen talo	1220 + piharak. 190	4100 + 600	14,7	20,5	19,0	13,4	13,0

TAULUKKO 1 ▲

Korttelin XXI tonteilla 103–106 olevien rakennusten alkuperäiset laajuustiedot, runkosyvytydet, julkisivun pituudet ja korkeudet.

päissä runkoon nähden poikittain, Millerin talossa se muodostaa S-kirjaimen keskelle runkoa ja Janhusen talossa se on suora linja harjan kohdalla. Uunilämmitteisessä koulussa niitä ei ole.

Koulutalossa on ollut alun perin uunilämmitys. Uunit on sijoitettu kadunsuuntaisen sydänmuurin syvennyksiin sekä ulkoseinille. Tilojen ilmanvaihtoa varten porashuoneeseisissä, sydänmuurissa ja päätyseinissä ovat lämmitys-uunien savuhormit sekä erillisiä ilmanvaihdon poistohormeja luokissa ja wc-tiloissa. Rakennettuja raitisilmakanavia ei ole, vaan toiminta on perustunut tilojen suurehkoon kuutiotilavuuteen ja säännölliseen ikkunatuuletukseen. Rakennuksessa on ollut vesijohto ja viemäri. Oppilaiden wc- ja pesutilat on sijoitettu kellarikerrokseen. Muissa kerroksissa on wc:t opettajien huoneessa ja kansliassa sekä pesuallaita jokaisen kerroksen käytävässä ja kotitalousluokassa.

Asuinrakennuksissa on ollut vesikeskuslämmitys: kellarissa ovat pannuhuone ja polttoainetarasto koksia tai halkoja varten sekä ullakolla paisuntasäiliö. Talon läpi nousee suuri keskuslämmityspiippu, joka puhkaisee vesikatton pihan puolella. Huonetilat on lämmitetty vesikiertopattereilla. Tilojen ilmanvaihtoa varten porashuoneeseisissä, sydänmuurissa ja päätyseinissä ovat ilmanvaihdon poistohormeja sekä ulkoseisissä raitisilmasäleiköt jokaisen asuinhuoneen kohdalla. Molemissa rakennuksissa on ollut vesijohto ja viemäri. Kaikissa asuinhuoneistoissa on omat kylpyhuoneet, joissa on wc, pesuallas ja amme: Högfors aloitti valurautaisen ammeiden valmistuksen Suomessa 1926.

Kaikissa rakennuksissa on ollut alusta lähtien sähkövalaistus. Sähköisiä kodinkoneita ei ole

ollut, joten keittiöissä ja koulun kotitalousluokassa on ollut puuhellat. Lisäksi asuintaloissa on ollut tulisijoja pesutuvissa sekä Millerin talon herrainhuoneessa.

Lahti oli ensimmäisiä kaupunkeja, joihin alettiin rakentaa vesijohtoverkkoa 1909 ja kaupungin sähkölaitos oli perustettu 1907. Keskustan rakennukset olivat verrattain hyvin varusteltuja jo 1920-luvun alussa: sähkövalo oli 89 % asunnoista, vesijohto 55 % ja vesiklosetti 33 % huoneistoista. Millerin ja Janhusen talojen asuntojen varustelutaso oli siten valmistumisaikanaan parasta, muttei poikkeuksellista luokkaa.

2.12 Korttelin XXI tonteille 103–106 suunnitelleet arkkitehdit

Lahdessa ei Uno Alancon lopetettua toimistonsa 1910 ollut paikallisia arkkitehteja ennen kaupunginarkkitehdin viran perustamista 1929. Niinpä erityisesti suurempia kivistä rakennuksia suunnittelivat paikalliset rakennusmestarit tai helsinkiläiset arkkitehdit. Vaativan kaupungintalohankkeen valmistelussa 1910–11 oli mukana helsinkiläisiä asiantuntijoita ja kilpailuun kutsuttiin viisi helsinkiläistä suunnittelijaa tai suunnittelutoimistoa. Kilpailuvoittonsa jälkeen Eliel Saarinen (1873–1950) toimi Lahdessa muissakin tehtävissä 1920-luvun alussa, jolloin hänellä oli vähän suunnittelutehtäviä. Lahden kaupungin pormestari Otto Lyytikäinen (1877–1952) oli näiden toimeksiantojen yhteinen nimittäjä. Hän oli aikanaan ajanut aktiivisesti kaupungintalon toteuttamista ja ollut mukana sen toteutuksessa 1910–1912. Hiukan aiemmin hän oli ollut puheenjohtajana tyttökoulun perustamiskokouksessa 1908 sekä toimittammin Tyttökoulun Talo Osakeyhtiön rakentamistoimikunnan

jäsenenä 1921–1923. Pormestari oli myös Kartanon liitosalueen asemakaavatoimikunnan edustajana asemakaavakilpailun palkintolautakunnassa 1920–1921; lautakuntaan oli kutsuttu asiantuntijoiksi Helsingin asemakaava-arkkitehti Birger Brunila (1882–1979) ja Eliel Saarinen.

Lyytikäinen oli osakkaana myös Toritalo Osakehtiössä eli Lahden kauppahallin rakennushankkeessa, joka olin Saarisen viimeinen Suomeen toteutettu suunnittelutyö. Hallin rakennustyö alkoi helmikuussa 1923, kun Saarinen oli jo muuttanut Yhdysvaltoihin eikä sitä toteutettu täysin Saarisen suunnitelmien mukaan: rakennusvaiheessa taloa korotettiin 1–2 kerroksella. Lisäksi rakennuksen julkisivuja muutettiin jo 1927, kun tontti rakennettiin umpeen. Saarisen toimistossa työskennellyt arkkitehti Frans Nyberg (1882–1962) mainitaan avustajana sekä Tyttökoulun talon että Toritalon suunnittelun yhteydessä. Hän työskenteli Saarisen toimistossa jo Joensuun ja Lahden kaupungitalohankkeissa sekä avustajana ainakin Canberan ja Tallinnan asemakaavakilpailuissa. On mahdollista, että hän on toiminut ainakin Toritalon suunnitteluvaiheessa verraten itsenäisesti, koska se ajoittuu samoihin aikoihin Chicago Tribune Towerin palkintokohun kanssa.

Frans Nyberg oli valmistunut Polyteknillisestä opistosta arkkitehdiksi 1903. Hän oli opiskellut myös kadettikoulussa ja toiminut jonkin aikaa Emanuel Nobelin öljy-yhtiön palveluksessa Bakussa ennen kuin aloitti Saarisen toimistossa 1910-luvun alussa. Ilmeisesti hän työskenteli 1910-luvun lopulla jonkin aikaa Sigurd Frosteruksen toimistossa, koska Stockmannin tavaratalon värilaveeratut perspektiivikuvat ovat hänen tekemiään. Nyberg oli tai-

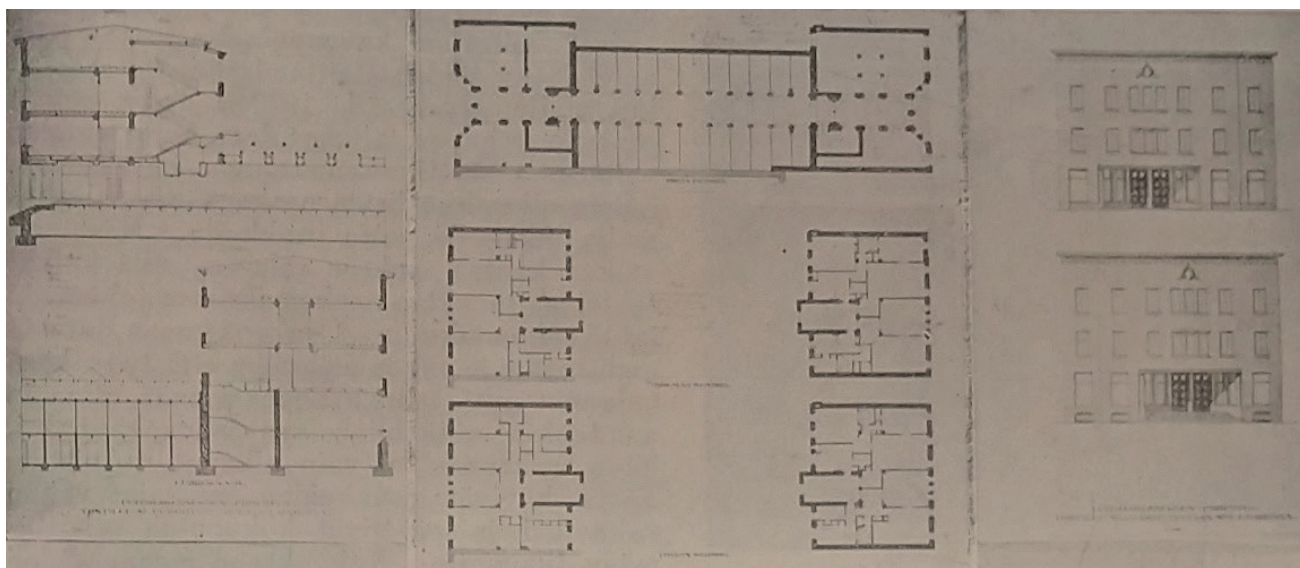
KUVA 55 ▲
 Eliel Saarinen Hvitträskissä 1919.
Kirjasta Eliel ja Eero Saarinen

KUVA 56 ▲
 Saarisen ehdotus Chicago Tribune Towerin suunnittelukilpailuun 1922.
Kirjasta Eliel ja Eero Saarinen

KUVA 57 ▲
 Arkkitehti Frans Nyberg.
Arkkitehtuurimuseon henkilöesittely

KUVA 58 ▲
 Toritalo Oy 1923.
Rakennustaito nro 23-24, 1924

tava graafikko ja kehitti perspektiivikuviin omaperäisen ”käherysviivatekniikan”. Palattuaan Saarisen toimistoon hän asui vaimoineen Hvitträskissä, kunnes Saariset muuttivat Yhdysvaltoihin keväällä 1923. Nyberg oli Saarisen viimeinen palkattu työntekijä Suomessa eikä jatkanut arkkitehtuurin parissa toimiston loputtua. Sen sijaan Nyberg keskittyi kuvataiteeseen ja menestyi erityisesti graafikkona. Hän toimi piirustuksen opettajana Strömborgin tyttökoulussa Porvoossa. Opettajantoimensa ohella hän teki grafiikkaa ja maalasi akvarelliväreillä pikkukaupunkien näkymiä ja maisemia ja oli ennen 1930-luvulla maan tunnetuimpia taidegraafikoita ja kuvittajia.

Piirieläinlääkäri Millerin valinta uudisrakennuksensa suunnittelijaksi oli arkkitehti Runar Eklund (1882–1933). Hän oli valmistunut Polyteknillisestä opistosta Birger Brunilan kanssa samaan aikaan 1905. Valmistumisensa jälkeen vuoteen 1908 Eklund lienee työskennellyt yksityisenä ammatinharjoittajana. Lahteen hän on tuona aikana suunnitellut jo puretun kivirakenteisen piharakennuksen Vapaudenkatu 10:een. Sen jälkeen Eklund toimi Helsingin kaupungin rakennuskonttorissa eri tehtävissä 1908–1924, mm. apulaiskaupunginarkkitehtina 1911–1924 ja vt. kaupunginarkkitehtina 1919–1924. Hänen ensimmäisiä suunnitelmiaan konttorissa oli Kruununhaasta Hakaniemeen johtava Pitkäsilta, joka valmistui 1912. Kaupunginarkkitehti Karl Hård af Segers-tadin avustajana hän osallistui ainakin Kallion kirjaston (1912), Tulli- ja pakkahuoneen sisustuksen (1913) ja Eläintarhan kansakoulun (1915) suunnitteluun. Yhdessä arkkitehti Einar Flinckenbergin kanssa hän suunnitteli ainakin Hakaniemen kauppahallin (1914), Snellmanin suomen-

kielisen kansakoulun (1921) ja Kaisaniemen kansakoulun (1924). Lisäksi hänen suunnitelmiaan ovat Rikhardinkadun kirjaston korotus (1922) ja Marian sairaalan läntisen siiven korotus (1922).

Virkatyönsä ohella ja sen jälkeen Eklund toimi yksityisarkkitehtina. Hänen 50-vuotispäivänsä johdosta julkaistussa kirjoituksessa (Arkkitehti 1932, liite, sivu 21) Bertel Jung mainitsee, että Eklund teki paljon suunnitelmia kotiseudulle eli ilmeisesti Pietarsaaren alueelle. On mahdollista, että Miller on tutustunut Eklundiin näihin töihin liittyen Kokkolan piirissä toimiessaan. Tiedossa olevia Eklundin omia suunnittelukohteita ovat kaksi kesähuvilaa Suvisaaristossa 1910-luvulta, tehtaanjohtaja Winterin asuintalo Tampereella 1919 sekä asuinkerrostalomuutoksia Helsingissä, mm. Johanneksenrinne 1 ja Tarkk'ampujankatu 9 kulmatalon korotus ja laajennus 1927 sekä Annankatu 12 ja Uudenmaankatu 17 kulmatalon liiketila- ja sisäiset muutokset 1927–1930. Eklundin toimiston merkittävin suunnittelukohde on Helsingin Saksalainen koulu osoitteessa Malminkatu 14. Se valmistui hänen kuolinvuonnaan 1933.

Janhusen kerrostalorakennuksen on suunnitellut arkkitehti Georg Wigström (1891–1957). Hän valmistui arkkitehdiksi 1918 ja aloitti 1920 työnsä Rakennushallituksen rakennusosastolla. Siellä hän toimi arkkitehtina vuoteen 1937, toimistoarkkitehtina vuosina 1937–1940, vt. yli-insinöörinä 1940–1943 ja yliarkkitehtina 1944. Vuonna 1945 hänet nimitettiin rakennusosaston päälliköksi ja rakennusneuvokseksi.

Lokakuun lopussa 1926 Lahden kaupunginvaltuusto oli antanut puheenjohtajalleen insinööri H. Schwartzbergille ja kaupungininsinööri Janhuselle tehtä-

väksi edistää aseman sijoittamista Lahteen selvittämällä yleisradioyhtiölle sopivien maa-alueiden saatavuutta sekä radioaseman tarvitseman sähkön saantia kaupungin sähkölaitokselta. Kaikista asiaan liittyvistä teknisistä asioista vastasi Jalmari Janhunen, jonka tehtäviin kuuluivat paitsi maankäyttösopimuksen ja sähkön toimitussopimuksen valmistelu myös toteutuksen seuraaminen rakennustarkastajan ominaisuudessa. Tarjotut ilmainen tontti ja edullinen sähkö myötävaikuttivat asiaa edistävästi niin, että eduskunta päätti aseman rakentamisesta jo marraskuun 1926 aikana. Oy Suomen Yleisradion rakennettavan AM-radioaseman asemarakennuksen suunnittelu osoitettiin Georg Wigströmille virkatyönä tehtäväksi. Janhunen lienee tavannut Wigströmin viimeistään tuolloin. Radioaseman rakennustyömaa käynnistyi toukokuussa 1927 ja valmistui alkuvuonna 1928. Työn urakoi lahtelainen rakennusliike Louhio & Aatila.

Virkatyönsä ohella Wigström teki jonkin verran suunnitelmia myös yksityisille toimeksiantajille. Ensimmäisten joukossa oli Jalmari Janhunen, jonka kerrostalo sijaitsee noin 500 m päässä radioasemasta ja rakennettiin samanaikaisesti vuoden 1927 aikana. Janhusen talohanke lienee saanut asetelmasta moniulotteista synergiaetua. Myöhemmin Wigströmin suunnitelmia toteutettiin 1930-luvulla ainakin Westendin huvila-alueella, jonne hän muutti asumaan, sekä Munkkiniemeen, jossa pientalo Solnantie 15 valmistui 1936. Sotien jälkeen 1954 valmistui hänen viimeiseksi jäänyt suunnitelmansa asuinkerrostalo Asunto Oy Lauttasaarentie 46.

KUVA 59 ►

Runar Eklund,
Pitkäsilta, Helsinki 1912.

Wikimedia

KUVA 60 ►

Runar Eklund, Kaisaniemen
kansakoulu, Helsinki 1924.

Wikimedia

KUVA 61 ►

Runar Eklund, Deutsche Schule,
Helsinki 1933.

Wikimedia

KUVA 62 ►►

Georg Wigström, vastavalmistunut
Lahden AM-asema 1928.

Radio- ja TV-museon arkisto

KUVA 63 ►

Vastavalmistunut Lahden Suomalaisen
Tyttökoulun koulutalo.

Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto

KUVA 64 ▲

Julkisivu Harjukadulle ja puistoon.

Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto

KUVA 65 ▲

Ylioppilaat Lahden Yksityisen Tyttölyseon pihalla 1942.

Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto

KUVA 66 ▲

Aula 2. kerroksessa.

Tyttökoulun vuosikertomus

KUVA 67 ▲

Pääporras 3. kerroksessa.

Tyttökoulun vuosikertomus

3

Korttelin XXI muutokset vuoteen 2019

Lahden kortteli XXI / Tontit 103–106

3.1 Tyttökoulun toiminta 1923–1954 ja ensimmäiset laajennukset

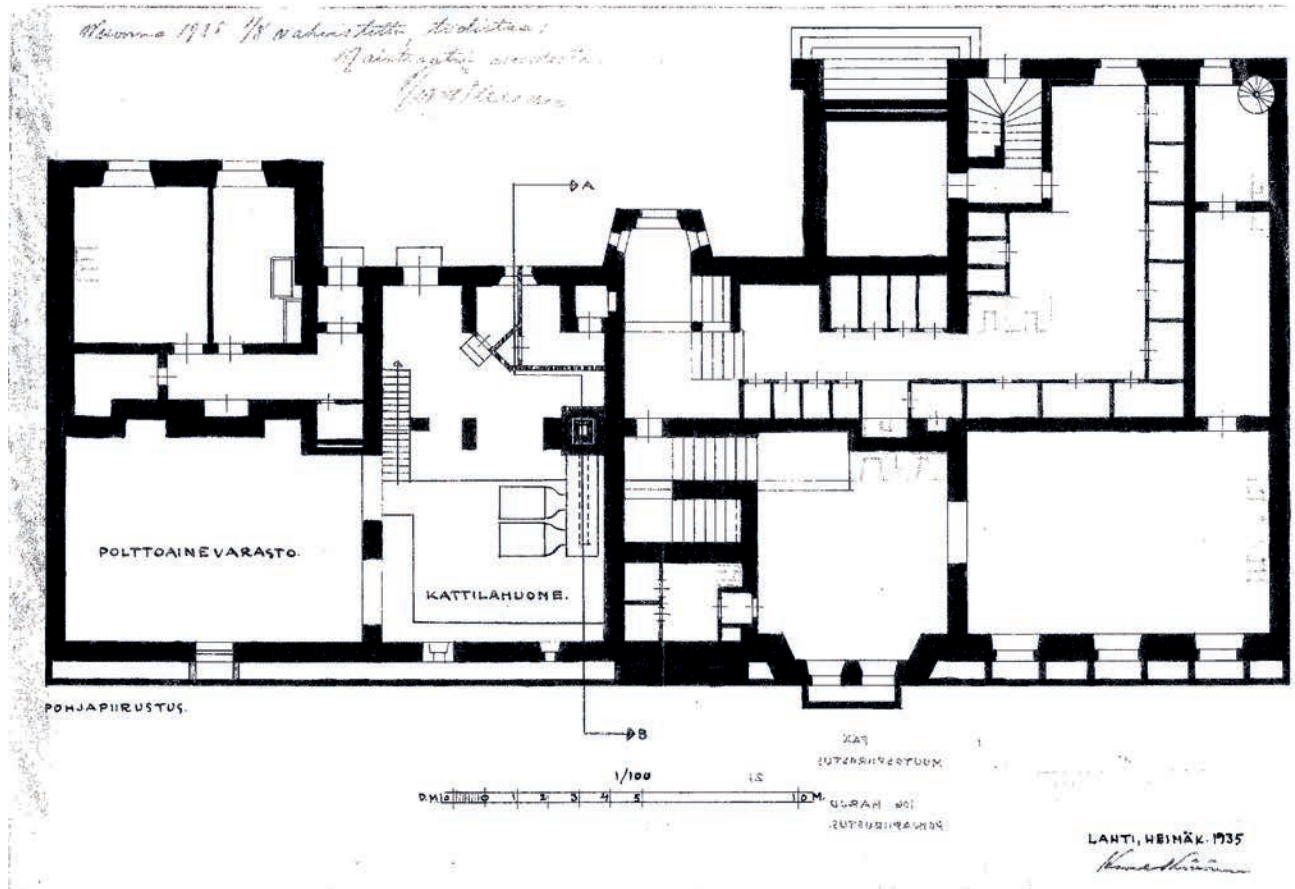
Kevätlukukaudella 1923 Lahden Suomalaisen Tyttökoulun uudisrakennukseen muuttivat 201 oppilasta, 4 vakinaista opettajaa ja 6 tuntiopettajaa sekä vahtimestari vaimoineen. Koulu oli suunniteltu kuusiluokkaiselle oppilaitokselle, joten kaikkia huoneita ei heti tarvittu koulun omassa käytössä. Lisäksi lisätulot olivat tarpeen, joten tiloja vuokrattiin uskonnollisille yhdistyksille, Työväenopistolle, taidenäyttelyihin ym. Kaupungin lainakirjasto oli talossa vuokralla kolmen vuoden ajan, jolloin sen käytössä oli yksi luokahuone 1. kerroksessa sekä lukusali alemman kerroksen salissa. Lyhytaikaisia vuokraajia olivat mm. olympiaurheiljoiden valmennusleiri kesällä 1924, NNKY vuosijuhlat 1923–28, vuoden 1927 kotieläinnäyttelyn majoitustilojen järjestäjät sekä O.Y. Systeman konekirjoituskurssit lukuvuonna 1929–30. Lahden Naislaulajat kokoontui alasalissa vuoteen 1938 asti.

Lukuvuonna 1924–25 talossa toimi ensimmäisen kerran 6-luokkainen keskikoulu. Sen laajentamisesta yliopistoon johtavaksi tyttölyseoksi tehtiin aloite samana vuonna, koska Yhteiskoulun kapasiteetti ei enää riittänyt eikä poikalypseo ollut vielä riittävästi kasvanut. Niinpä 9-luokkainen Lahden Tyttölyseo aloitti toimintansa jo syksyllä 1925 ja koulun ensimmäiset neljä ylioppilasta valmistuivat keväällä 1928 samaan aikaan kuin poikalypseon ensimmäiset ylioppilaat. Koulussa oli tuolloin 253 oppilasta, 7 vakinaista opettajaa ja 6 tuntiopettajaa sekä vahtimestari vaimoineen. Oppilasmäärän kasvu oli verrattain maltillista 1930-luvun puoliväliin asti: lukuvuonna 1934–35 oppilaita oli 287, mutta seuraavana vuonna jo 329.

Kesän 1935 aikana uusittiin koulun lämmitysjärjestelmä purkamalla uunit ja rakentamalla taloon vesikiertoinen keskuslämmitysjärjestelmä. Vuosikerptomukseen on kirjattu lisäksi maininta ajanmukaisista tuuletuksilaitteista, jotka liittyivät läm-

mitystavan muutokseen: painovoimaisen ilmanvaihdon toimivuus heikkeni, kun tulisijoista luovuttiin. Ennen sotia painovoimaista ilmanvaihtoa tehostettiin tuulen avulla toimivin, poistokanavan päähän sijoitettavin hatuoin tai roottorein.

Lukuvuonna 1938–39 koulussa oli jo 397 oppilasta sekä 7 vakinaista opettajaa ja 8 tuntiopettajaa. Vahtimestari vaimoineen asuin pohjakerroksen asunnossa. Koulun laajentaminen oli välttämätöntä ja Carolus Lindberg teki syksyllä 1938 Tyttökoulun Talo-osakeyhtiölle suunnitelman talon länsipäätyyn rakennettavasta uudesta ”vinkkelirakennuksesta”, johon piti sijoittaa uusi 500 hengen juhlasali, käsityö- ja piirustustilat, kokoelmahuone, kirjasto sekä 7 luokahuonetta mm. fysiikan, kemian ja luonnonhistorian opetukseen. Rakennushanke piti käynnistää keväällä 1939, mutta kaupunki ei myöntänyt hankkeelle avustusta. Lopulta Talvisota hautasi toiveet Lahden Yksityiseksi Tyttölyseoksi nimensä muuttaneen koulun laajennushankkeen toteutumisesta.

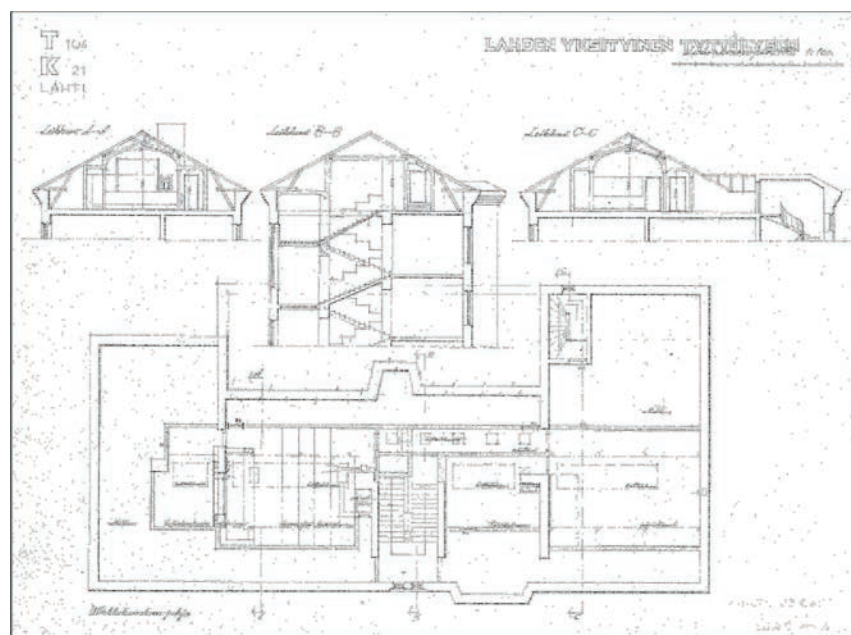

KUVA 68 ▲

Keskuslämmityksen tilat
pohjakerroksessa 1935.
Lahden Tilakeskuksen arkisto

KUVA 69 ►

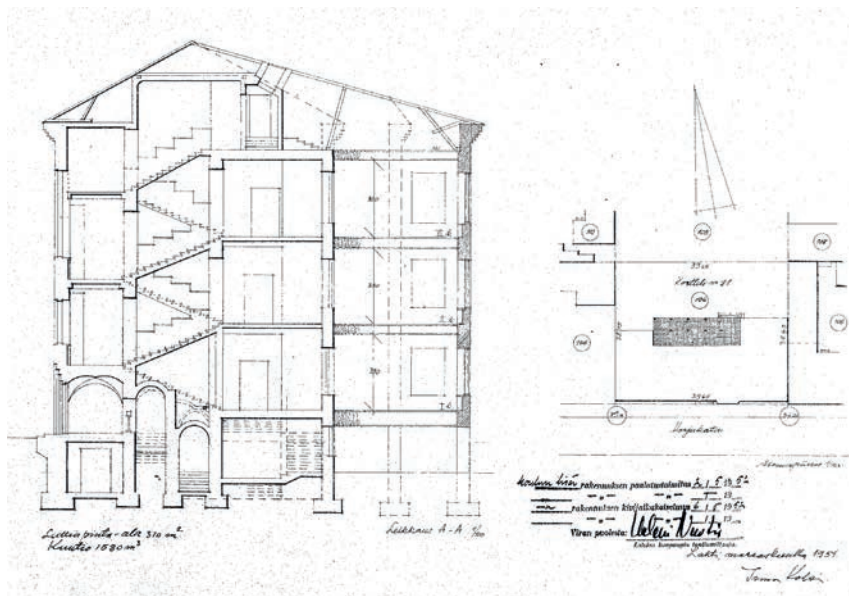
Ullakkotilamuutokset,
Unto Ojonen 1948.
Lahden Tilakeskuksen arkisto

KUVA 70 ►

Laajennusosa 1952, asemapiirros ja leikkaus.

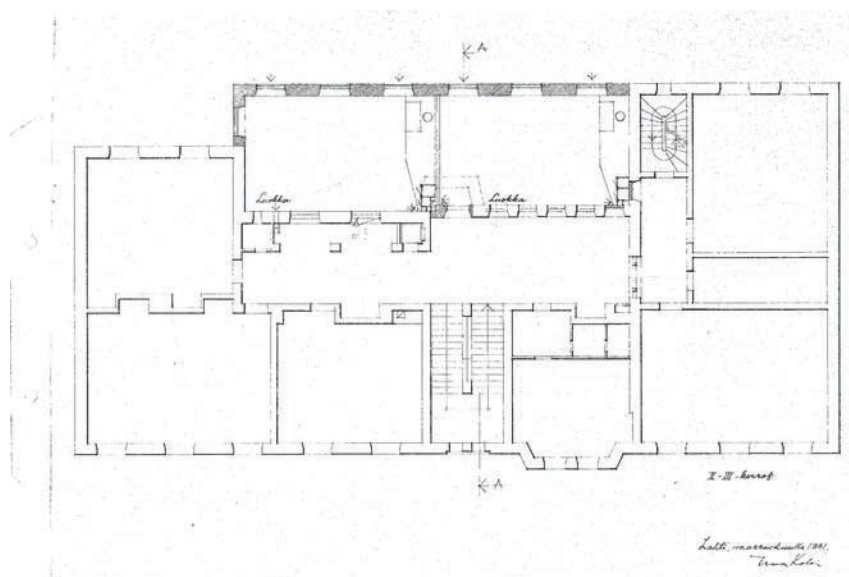
Lahden Tilakeskuksen arkisto

KUVA 71 ►

Laajennuksen pohjapiirustus
2. ja 3. kerroksessa.

Lahden Tilakeskuksen arkisto

KUVA 72 ►

Laajennuksen julkisivupiirustus,
Irma Kolsi 1951.

Lahden Tilakeskuksen arkisto

Sen sijaan koulurakennusta tarvittiin sotasairaalaksi jo Ylimääräisten Harjoitusten aikana lokakuussa 1939. Sodan alettua 30.11. oppilaat evakuoitiin pommitusten alta maaseudulle. Vaikka kaupungintalolle aiheutui pommitusvaurioita, tyttökoulun talo säästy. Lukuvuosi 1940-41 voitiin koulua käydä omassa talossa, mutta kesäkuussa 1941 rakennus otettiin uudestaan sotasairaalaksi. Koko Jatkosodan ajan kesästä 1941 vuoden 1944 loppuun asti sen opetusta järjestettiin erilaisissa vuokratiloissa: Lyseolla, Lottien salissa, NNKY:n huoneistossa, Luterilaisessa Rukoushuoneessa ja Työväentalolla.

Kun koulu 10.1.1945 aloitti työnsä omassa talossaan, sillä oli oppilaita jo 530 eli noin kaksinkertainen rakennuksen mitoitusperusteeseen verrattuna. Koulutilat olivat sairaalan jäljiltä peruskorjattu, perusteellisesti puhdistettu ja osittain maalattu, mutta auttamattomasti liian pienet sodan aikana edelleen kasvaneelle oppilasmäärälle. Varojen puutteessa Lindbergin suunnitelmaa ei voitu nytkään lähteä toteuttamaan ja tavoitteena olikin taloyhtiön siirtäminen valtion omistukseen. Ullakkotilojen käyttöönottoa suunniteltiin jo 1946, mutta rakennusaineiden puute ja hinta estivät toteutuksen kunnes keväällä 1948 teetettiin Unto Ojosella uudet suunnitelmat ullakkotilojen hyödyntämisestä. Muutostyö alkoi kesällä 1948 ja saatiin valmiiksi tammikuussa 1949. Vesikatolle tehtyjen kattoikkunoiden alle sovittiin auditorio luonnontieteiden opetukseen ja piirustusluokka sekä kaksi kielipintoihin ja pienryhmätyöskentelyyn soveltuvaa säilytyshuonetta. Seuraavana kesänä huolto- ja maalattiin kaikki koulun sisätilat.

Pieni ullakkolaajennus ei juuri helpottanut tila- ja huolto-tilaa, sillä lukuvuonna 1949-50 oppilaita

oli jo 632, vakinaisia opettajia 12 ja tuntiopettajia 16 sekä vahvistamistari ja rouvansa, joka hoiti myös oppilasruokalaa. Rehtori Elsa Meriluodon aloitteesta alettiin suunnitella uusien luokkahuoneiden rakentamista vanhan rakennuksen kylkeen koulukäytävän pohjoispuolelle. Koulun entinen oppilas arkkitehti Irma Kolsi teki laajennussuunnitelmat, jotka valmistuivat keväällä 1951. Työpiirustukset on tehty loppusyksyllä 1951. Rahoituksen puutteessa Insinööritoimisto Blåfield & Louhio / Jouko Louhion laatimat rakennesuunnitelmat voitiin teettää vasta seuraavana keväänä. Rakennustyöt käynnistettiin 2.5.1952, kun oppilaiden isistä koostuva toimikunta hankki lähipitäjien säästöpankeista sitä varten tarvittavat lainat. Äidit hankkivat myyjäisillä ja mannekiininäytöksillä varoja lainojen korkoihin ja sisustusrahastoon. Rakennustoimikuntaan kuuluivat kannatusyhdistyksen johtokunnan puheenjohtaja, rehtori Hugo Teivaala, Tyttökoulun Talo Oy:n puheenjohtaja ja isännöitsijä, kauppias Juho Kantola sekä rehtori Elsa Meriluoto. *”Pieni helpotus oli se, että johtokunnan puheenjohtaja ja koulun rehtori asuivat samassa kivimuurissa, joten nimikirjoitukset saatiin ajallaan.”*

Kaupungin rakennusmestarin Sulo Turennon valvonnassa tehdyt työt valmistuivat 15.9.1952. Käytävän varrelle saatiin tuolloin 5 uutta luokkahuonetta. Koulun tilavuus lisääntyi noin 2000 m³ ja oli laajennuksen jälkeen yhteensä 12940 m³. Lisäksi työn yhteydessä ”talon ruostunut ja reikäinen peltikatto päällystettiin galvanoidulla pellillä”. Mainittakoon, että lokakuussa pidetyissä tupaantuliaisissa Kolsille ja Turennonille annettiin monenlaisia lahjoja, koska he olivat tehneet oman osuutensa hankkeessa ilmaiseksi.

Lukuvuonna 1953-54 oppilasmäärä oli jälleen merkittävästi kasvanut, kun oppilaita oli yhteensä 668. Uudet laajennushankkeet olivat edelleen ajankohtaisia, mutta niihin ei äskeisen voimain ponnistuksen jälkeen voitu heti ryhtyä. Pieniä parannuksia tehtiin: vuonna 1953 uusittiin juhlasalin valaistus ja kesällä 1954 uudistettiin opetuskeittiö: toisen puuhellan tilalle hankittiin kaksi sähköhellää, hankittiin jääkaappi, kuumavesiboileri ja ”huomattava määrä uusia työpöyjiä säilytyskaappeineen” sekä sisustettiin ”erikoinen ruokailu- ja seurusteluhuone”.

3.2 Juhlasalilaajennus 1955-1958 ja koulun toiminta vuoteen 1964

Koulun 1922 suunniteltu ”juhla- ja voimistelusalali” oli, kuten aiemmin on mainittu, varattu 200 oppilasta varten, mutta kun oppilasmäärä on nelinkertaistunut, on se riittämätön esim. koulun kokoa- ja oppilaita innostavia hetkiä varten, joita ovat m.m. joulujuhla ja ylioppilaiden päästötillaisuus. Tällaisia varten on koulun ollut turvaututtava vuokrattuihin huoneistoihin.” Maaliskuussa 1955 oppilaita oli 659 ja kahdella voimistelun opettajalla oli opettavanaan 22 luokkaa, yhteensä 81 tuntia viikossa, kun aloitettiin uuden lisäsiiven suunnittelu.

Irma Kolsi teki suunnitelman lisärakennuksen sijoittamisesta pihan itäisivulle. Laajennuksen toteuttaminen edellytti asema-kaavamuutosta, koska koulu toimi edelleen kahdella tontilla. Nyt tontit 105 ja 106 yhdistettiin yhdeksi tontiksi 105a. Tontin asemakaava vahvistettiin 25.1.1956: ”Tontti määrätään koulutontiksi, johon rakennusrajan sisäpuolelle saa rakentaa B-paloluokkaa olevan koulurakennuksen tarpeellisine lisätiloineen, jossa

KUVA 73 ▲

Vanha juhlasali viimeistä kertaa käytössä 1958.

Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto

kunkin rakennusosan kerros-luku on alalla ilmaistu roomalaisella numerolla. U:lla merkityssä rakennusosassa, jonka maximi kattolistakorkeus on +134.40 Katajanokan O-tasosta lukien, saa ullakolle rakentaa B-paloluokkaa olevia erikoisluokkia lisätiloineen 1/3 ullakon pinta-alasta. Tontilla saa lisäksi rakentaa avonaisia sade- ja polkupyötäkatosia.”

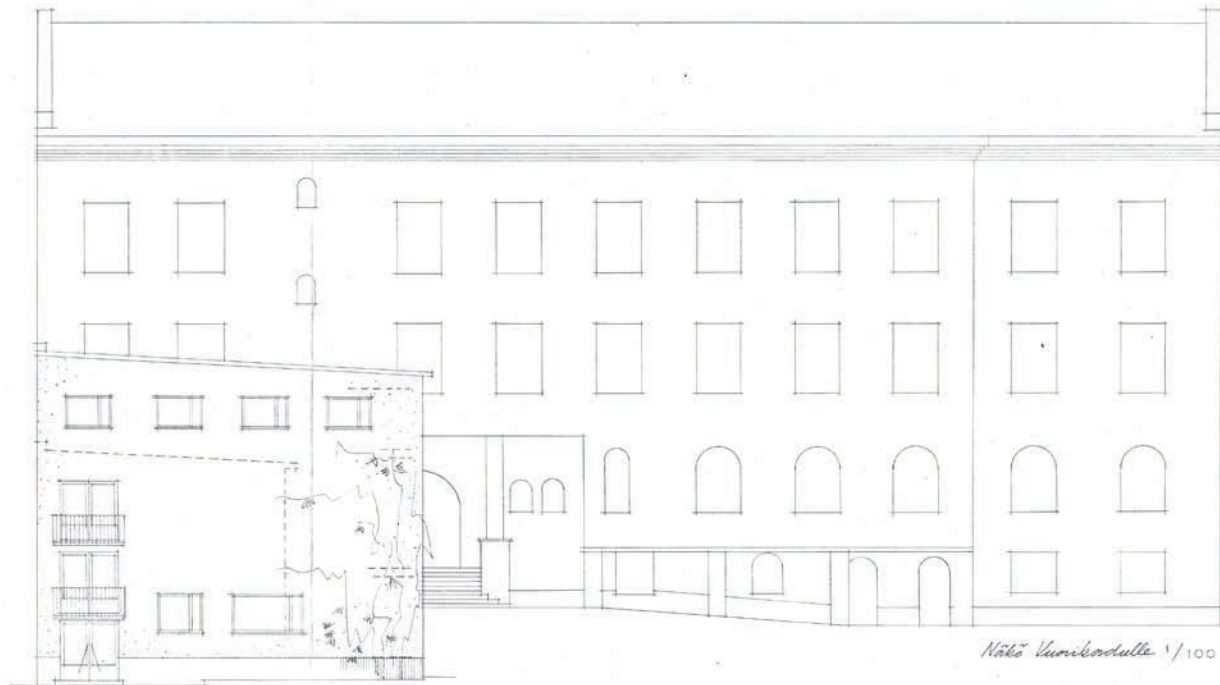
Tyttökoulun Talo-osakeyhtiöllä joku kesäkuussa 1955 oli hyväksytyt laajennussuunnitelmat, mutta rahaa toteuttamiseen ei ollut eikä kaupunki myöntänyt avustusta. Niinpä hanke siirtyi peräti kolmella vuodella kevääseen 1958, jolloin rakentamiseen saatiin valtion apua. Sen myötä hankkeeseen saatiin myös yksityistä rahoitusta sekä kaupungin

lainatakaus. Rakennustoimikuntaan nimettiin Tyttökoulun Talo-osakeyhtiön puheenjohtaja, DI Jaakko Meriluoto, kannatusyhdistyksen puheenjohtaja, tohtori Martti Hämäläinen ja rehtori Aili Noponen sekä varajäsenenä vanhempainneuvoston puheenjohtaja, pormestari Aulis Arjama. Toimikunta teki 5 erillistä urakkasopimusta ja palkkasi valvojaksi insinööri Antti Blåfeldin, jonka toimistossa työskennellyt Paavo Anttolainen on allekirjoittanut rakennesuunnitelmat ja -laskelmat. Pääurakan toteutti Lahden Rakentajat.

Laajennustyö alkoi 21.5.1958, harjakaisia vietettiin 3.7. ja se valmistui ennen määräaikaa 31.10.1958. Työhön sisältyivät uudisrakennus, jonka kustannus oli 29 Mmk sekä vanhan osan korjauksia noin 3 Mmk arvosta, mm. opettajien huoneen laajennus 2. kerroksessa ja kirjastohuoneen rakentaminen entiseen oppilasruokalaan pohjakerroksessa. Uusina tiloina

saatiin nyt käyttöön noin 300 m² juhla- ja voimistelusalit ja näyttämö, alakertaan uudet pukujen ja pesutilat sekä oppilasruokala ja keittiö. Yläkertaan rakennettiin uusi vahtimestarin asunto ja vanha asunto koulun pohjakerroksessa muutettiin kerhotilaksi. Laajennusosan tilavuus on 4 350 m³ ja koko koulun yhteensä 17 290 m³. Kun otetaan huomioon ullakotilojen käyttöönotto, kasvoi koulurakennuksen tilavuus vuosien 1949–58 välillä noin 40% samalla, kun oppilasmäärä kasvoi noin 400%: syksyllä 1958 koulussa opiskeli 789 tyttöä.

Uuden siipirakennuksen valmistumisen jälkeen koululta puuttui edelleen luokkahuoneita, joita laajennusosaan ei rakennettu lainkaan. Niinpä koulun johtokunta osti 17.11.1959 Tyttökoulun Talo Oy osti naapuritontin 103 Vuorikatun 27:ssä eli Millerin talon jäätelökauppias Keskisen konkurssipesältä. Puheenjohtaja Jaakko Meriluodon sanoin: ”Kun aikai-

KUVA 74 ▲

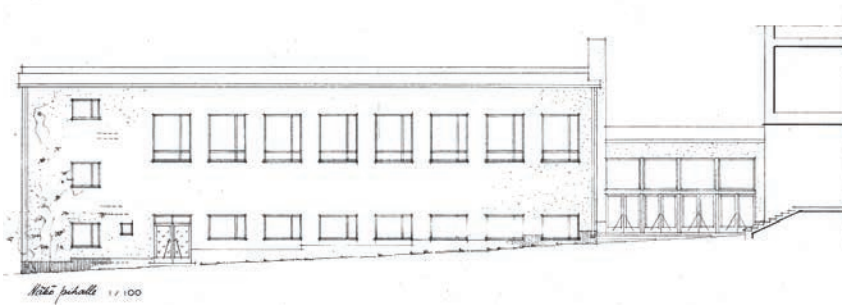
Uusi julkisivu Vuorikadulle,
Irma Kolsi 1958.

Lahden Tilakeskuksen arkisto

KUVA 75 ►

Juhlasalilaajennuksen julkisivu
pihalle, Irma Kolsi 1958.

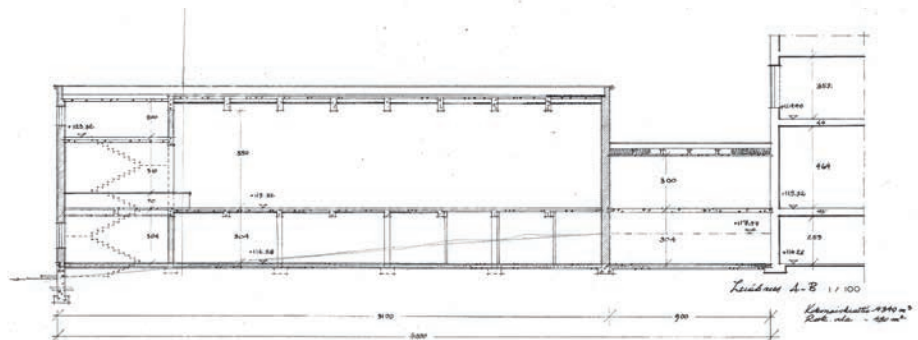
Lahden Tilakeskuksen arkisto

KUVA 76 ►

Uudisosan pitkittäisleikkaus.

Lahden Tilakeskuksen arkisto

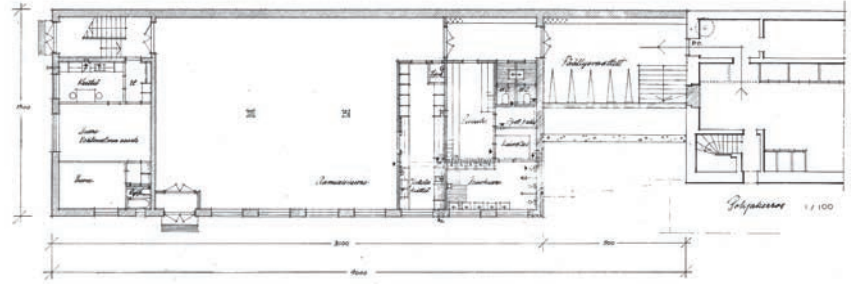

Kolsi, 1/100

KUVA 77 ►

Pohjakerroksen uusi ruokasali,
keittiö ja asunto.

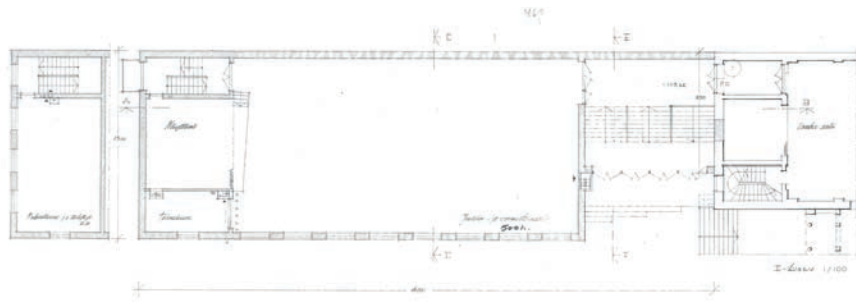
Lahden Tilakeskuksen arkisto

KUVA 78 ►

Juhlasalikerros ja uusi sisäänkäynti.

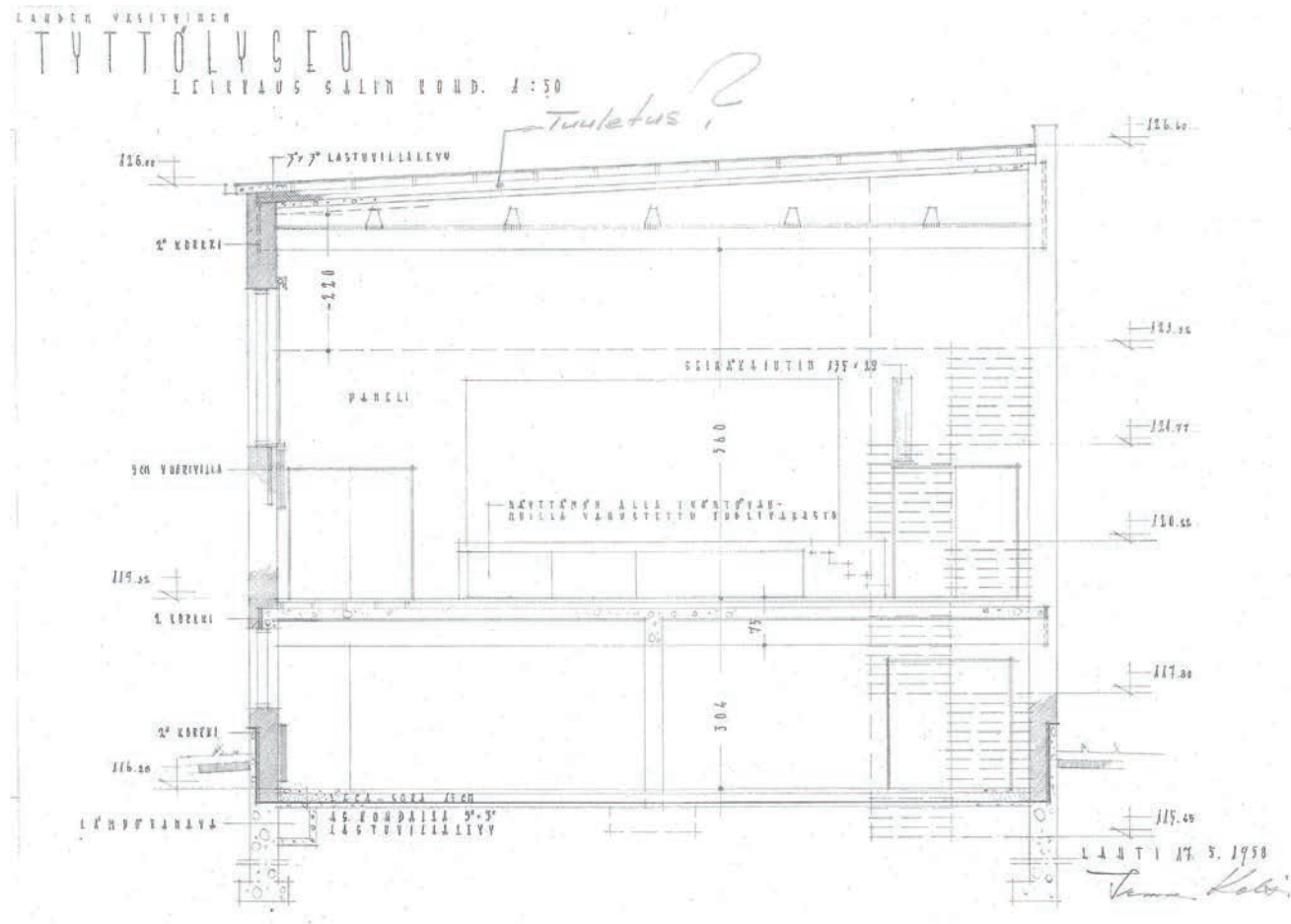
Lahden Tilakeskuksen arkisto

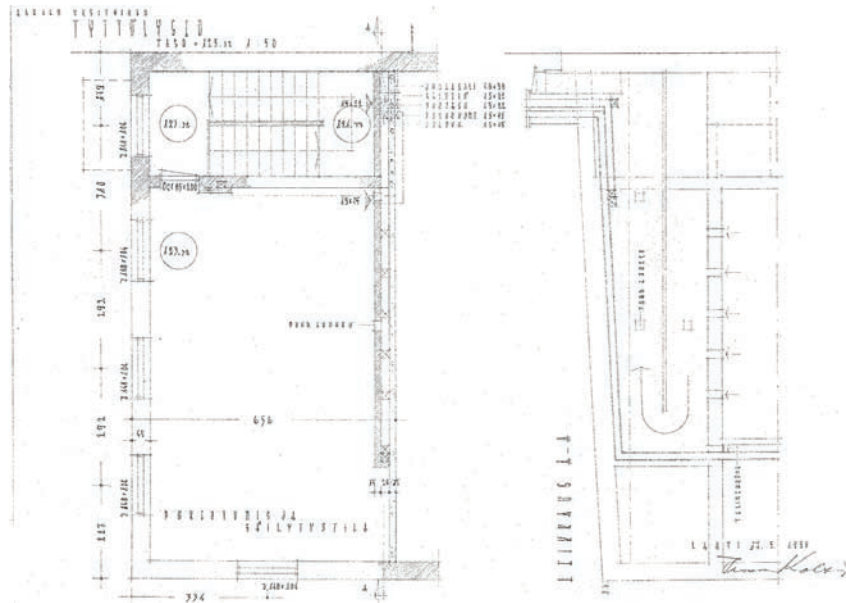
KUVA 79 ▼

Poikkileikkaus.

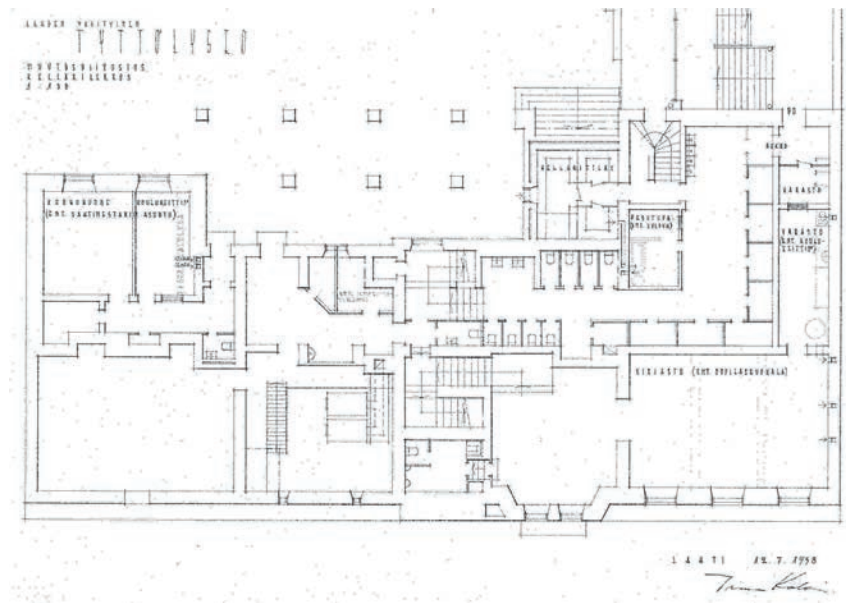
Lahden Tilakeskuksen arkisto

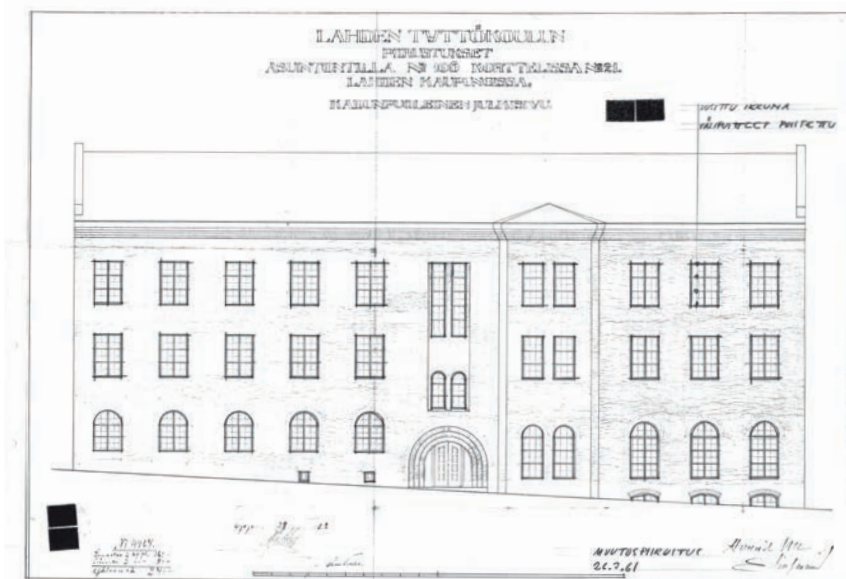
KUVA 80 ►
 Salin ilmanvaihtoperiaate.
 Lahden Tilakeskuksen arkisto

KUVA 81 ►
 Laajennustyöhön liittyneet
 muutokset koulun kellarissa.
 Lahden Tilakeskuksen arkisto

KUVA 82 ►
 Eteläjulkisivun ikkunamuutos 1961.
 Lahden Tilakeskuksen arkisto

sempi koulun tontti (n:o 105 A) on viimeksi suoritettuna laajentamisen jälkeen tullut kokonaan rakennusoikeuden mukaisesti rakennetuksi, avasi nyt suoritettu alueen laajennus uusia mahdollisuuksia koulun tilojen laajentamiseen.” Tontilla 104 sijaitseva Janhusen talo oli tullut puoleksi kaupungin omistukseen jo 1956 ja se siirtyi kokonaan kaupungille lokakuussa 1960. Huhtikuussa 1961 johtokunta tiesi, että kaupunki haluaisi vaihtaa Janhusen talon tontin Millerin taloon, jolloin vanhaa koulurakennusta voisi laajentaa Harjukadun varressa naapuritontille.

Ratkaisuja ei kuitenkaan vielä syntynyt ja kiinteistöön investoitiin uusimmalla koulurakennuksen eteläisivun eli Harjukadun puoleiset ikkunat kesällä 1961. Uusimisen yhteydessä ikkunoiden jakoa yksikertaistettiin jättämällä pois pienet välipuitteet. Pihasivun ikkunat kunnostettiin: laajennusosassa olevat ikkunat ovat vuodelta 1952, mutta molemmissa päädyissä olevat ikkunat lienevät alkuperäisiä puuikkunoita, jotka ovat säilyneet pohjoissivulla auringolta suojassa.

Vuonna 1962 tehdyssä kouluhallituksen tarkastuksessa kansakouluna syksystä 1920 palvelut, tuolloin 64 vuotta vanha Lahden Kartanon entinen päärakennus todettiin liian huonokuntoiseksi koulukäyttöön, joten sen käyttötarkoituksen muuttamista ja laajaa peruskorjausta alettiin aktiivisesti suunnitella. Toisaalta keskustan lapsille piti saada uusi koulu, koska 1959 valmistunut Keski-Lahden kansakoulu ei ollut merkittävästi helpottanut voimakkaasti kasvavan kaupungin opetustilavajasta. Niinpä kaupunginjohtaja Olavi Kajala (1905-1967) esitti Tyttökoulun Talo Oy:lle tonttien vaihtoa siten, että tyttökoulun kiinteistö siirtyisi kaupungin omistuk-

seen ja ahtaaksi käyneessä koulussaan toiminut Lahden Yksityinen Tyttölyseo saisi uuden rakennuspaikan Pyhättömän sorakuopalta Paavolassa tai 1,5 ha alueen Ursan pallokentän vierestä harjulta sekä lainaa uuden koulurakennuksen toteuttamiseksi.

Arkkitehti Keijo Petäjältä oli pyydetty huhtikuussa 1962 ehdotuksia vanhan koulutalon laajenuksesta, mutta kesän ja syksyn aikana keskityttiin pelkästään uudisrakennusvaihtoehdon tutkimiseen. Esitetty tonttien vaihto hyväksyttiin sitten Tyttökoulun Talo Osakeyhtiön johtokunnassa 11.10.1962 ja sitten kaupunginvaltuustossa lokakuun lopussa 1962. Harjumäen uudisrakennuksen suunnittelusta järjestettiin talvella 1962–63 kutsukilpailu, jonka voitti Keijo Petäjä. Uuden koulutalon laajuus oli 26 850 m³ eli noin 50% vanhaa koulua suurempi. Rakentaminen alkoi syksyllä 1963 ja tonttien vaihtoa koskeva kaupunkikirja allekirjoitettiin 27.12.1963. Tyttökoulu toimi siten vanhassa koulussa vuokralaisena syyslukukauden alkuun 1964. Uusissa tiloissa aloitti tuolloin koulutyönsä 842 oppilasta, 32 opettajaa, kanslisti, vahtimestari ja kolme ruokalatyöntekijää.

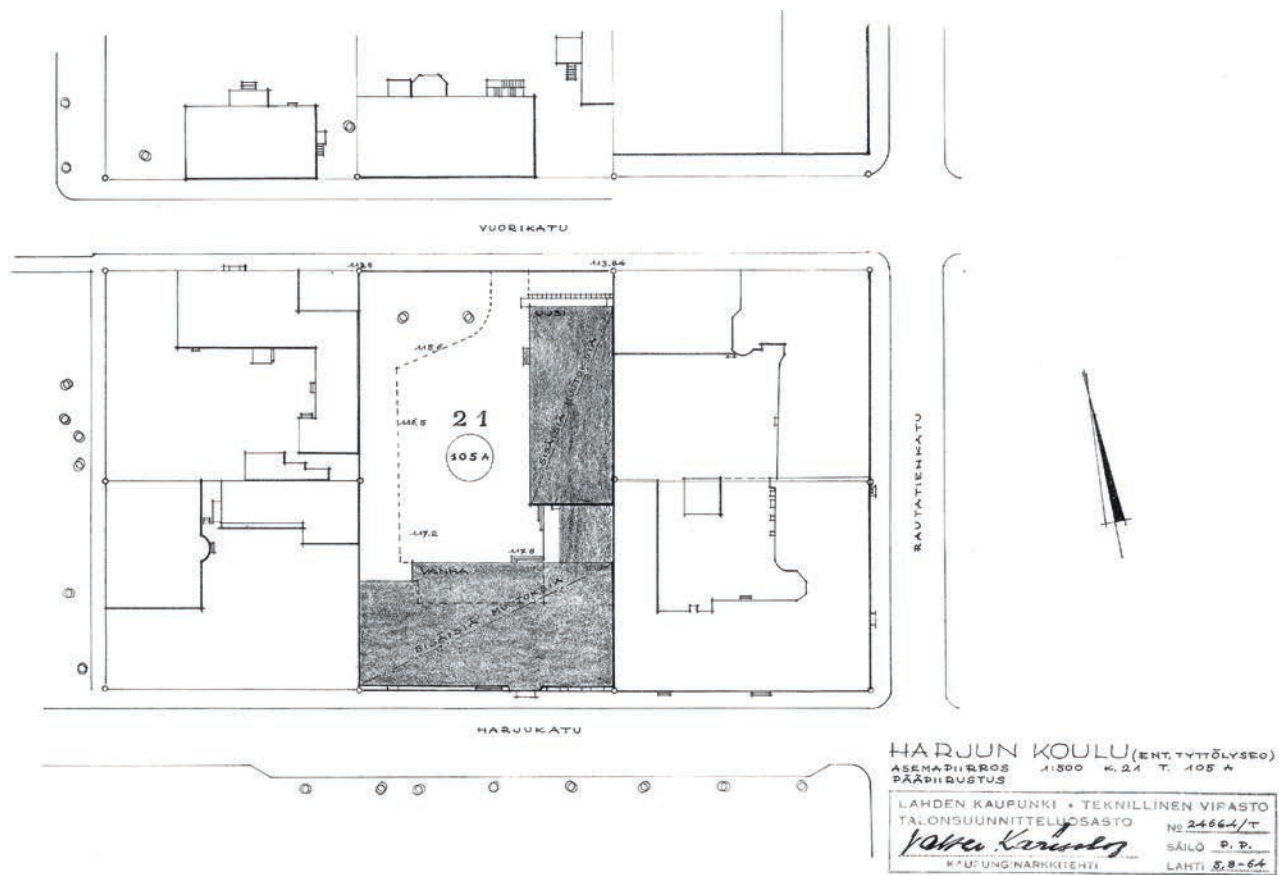
3.3 Harjun koulun muutostyöt 1964

Kansakoulujen vuosikertomuksessa lukuvuodelta 1963–64 on seuraava kirjaus: ”Kaupungin omistukseen tulleesta tyttölyseon entisestä rakennuksesta muodostetaan kansakoulu, jonka nimeksi on hyväksytty Harjun koulu. Tämän koulun rakennusohjelman kouluhallitus vahvisti heinäkuun 21 p:nä 1964. Kouluun saadaan 18 luokkahuonetta ja lisäksi erikoistiloja.”

Tonttia koskeva asemakaavamuutos hyväksyttiin kaupunginval-

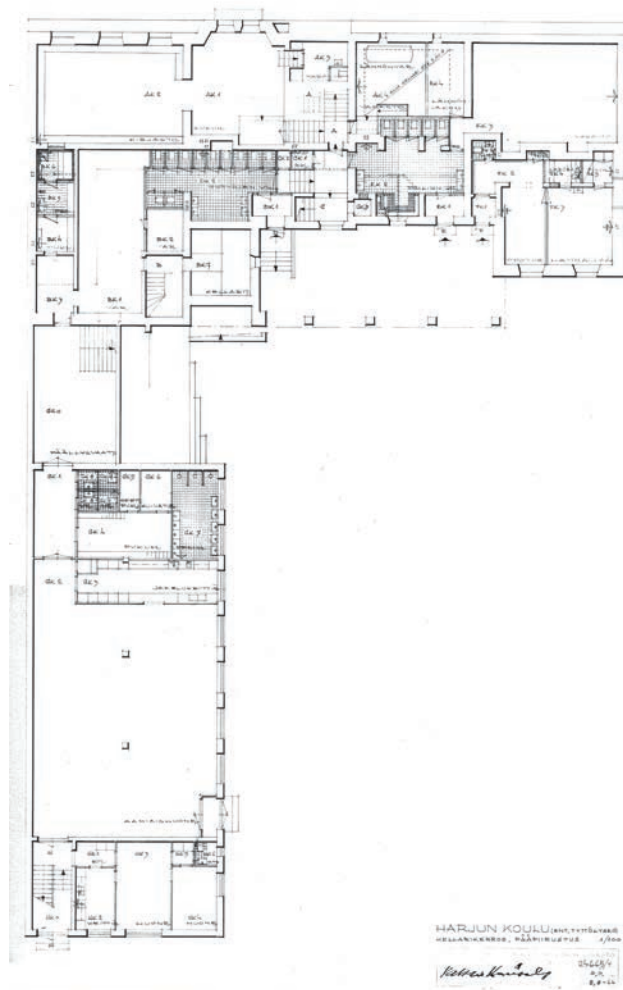
tuustossa 19.8.1963 ja toteutus suunnittelu Tyttökoulun talon muuttamiseksi kansakoulukäyttöön aloitettiin 23.3.1964. Suunnittelutyö tehtiin Lahden kaupungin Talonsuunnitteluosastolla, jonka johdossa eli kaupunginarkkitehtina oli tuolloin arkkitehti Valter Karisalo. Apulaiskaupunginarkkitehdiksi oli juuri valittu arkkitehti Juhani Pietarinen ja toimistoarkkitehdiksi arkkitehti Bengt Erik Liljeblad. Lisäksi osastolla työskentelivät insinöörit Heikki Mattila ja Kyösti Salomaa, suunnittelijat ins. Kaarlo Hynynen ja Viktor Semeri sekä ja sekä neljä kausityöntekijää. Kaupungin omana työnä suunniteltiin samaan aikaan mm. Teivaanmäen ja Mukkulan lämpövoimalaitoksia, Mustankallion tunneliin liittyviä käyttötiloja, kaupungin keskusvarastoa Metsä-Pietilässä, kansakoulujen keittiöitä, Tapanilan hiihtomajaa, Kärpäsen koulun laajennusosaa, Lotilan koulua sekä kaupungintalon tilamuutoksia.

Koulun rakennusohjelma hyväksyttiin kaupunginvaltuustossa 27.4.1964. Rakennukseen sijoitettiin Kartanosta siirtyvät kansakoulun I ja II luokat eli Harjun kansakoulu sekä Harjukadun koulu, johon kuuluivat apukoululuokka sekä erityisluokat heikkokuuloisille ja aivovammaisille. Erikseen päätettiin, että rakennukseen ei tehdä käsityöluokkia. Tilojen järjestelyä koskevat luonnospiirustukset ja kustannusarvio hyväksyttiin valtuustossa 22.6.1964 ja lähetettiin vahvistettavaksi Kouluhallitukseen, jossa ne hyväksyttiin 21.7.1964. Pääpiirustukset ja työselitykset on päivätty 5.8.1964 ja ne hyväksyttiin Kouluhallituksessa 1.10.1964, minkä jälkeen voitiin aloittaa muutostöiden toteuttaminen. Hyväksymisen yhteydessä edellytettiin kuitenkin koulun pihan laajentamista. Tämän seurauksena jouduttiin sekä Janhusen

KUVA 83 ▲
Asemapiirros 1964 osoittaa tilanteen koulukorttelissa ennen pihamuutoksia.
Lahden rakennusvalvonnan arkisto

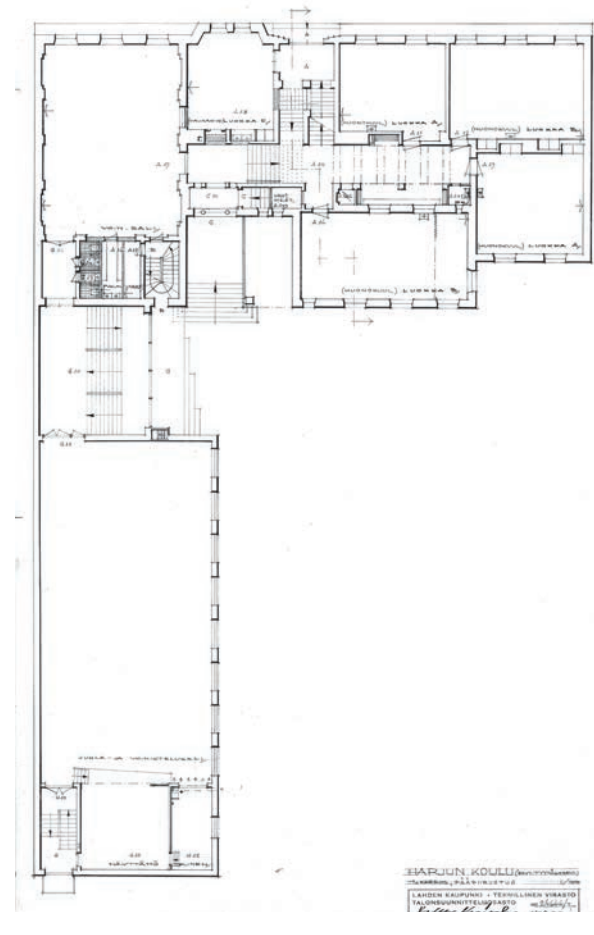
KUVA 84 ►
Kellarikerroksen muutokset 1964.
Lahden rakennusvalvonnan arkisto

KUVA 85 ►

Ensimmäinen kerros 1964.

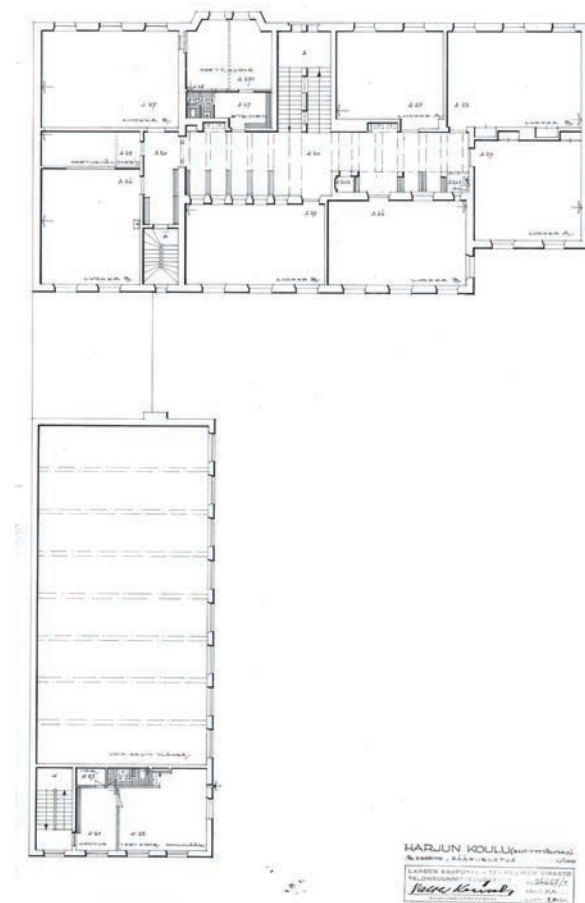
Lahden rakennusvalvonnan arkisto

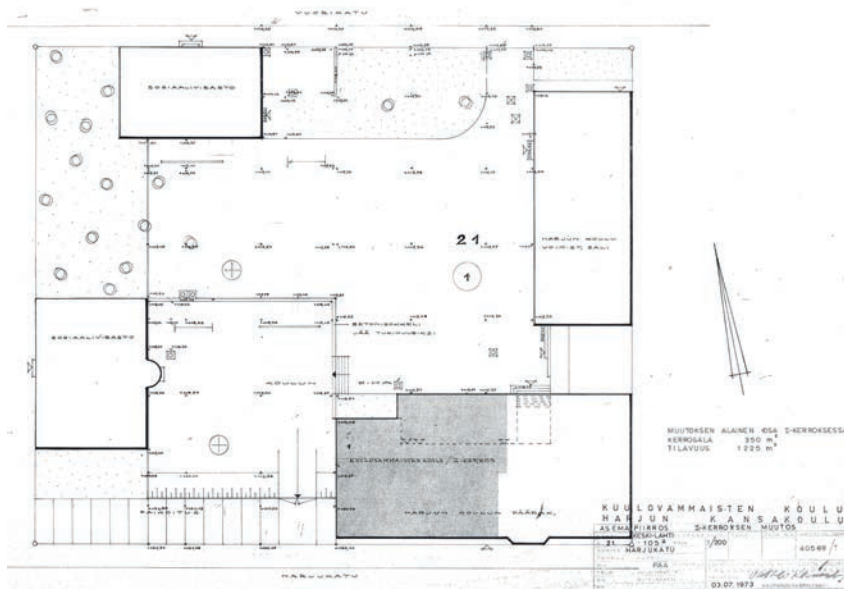
KUVA 86 ►

Toinen kerros 1964.

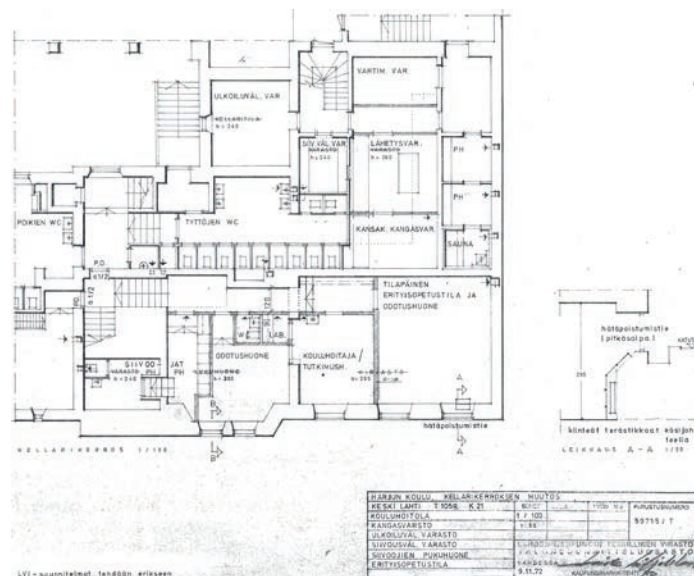
Lahden rakennusvalvonnan arkisto

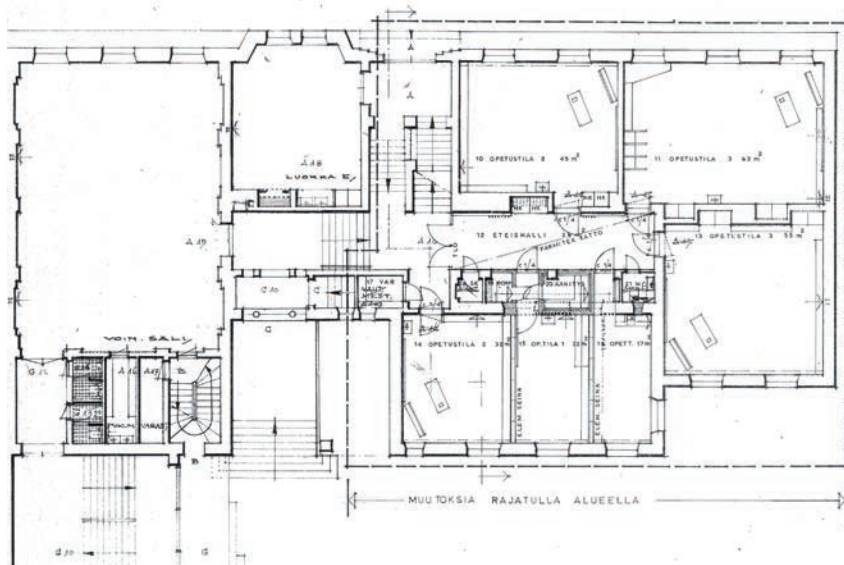
KUVA 87 ►
 Pihapiirustus 1973.
 Lahden rakennusvalvonnan arkisto

KUVA 88 ►
 Kellarimuutokset 1973.
 Lahden rakennusvalvonnan arkisto

KUVA 89 ►
 Kuulovammaisten koulua varten tehtyjä muutoksia 1. kerroksessa 1973.
 Lahden rakennusvalvonnan arkisto

että Millerin talojen piharakennukset purkamaan, jotta koulu-piha saatiin määräysten mukaiseksi. Suunnitelmat pihamuutok-sista hyväksyttiin kaupunginvaltuustossa 20.4.1965.

Muutostyöt toteutti kaupungin Rakennusosasto syksyllä 1964. Marraskuussa valtuusto joutui myöntämään hankkeelle lisärahoitusta, koska erikoisluokkien varustusta haluttiin parantaa. Lisäksi talon 40 vuotta vanhoja viemäreitä jouduttiin uusi-maan ennakoitua laajemmin. Suurimmat muutokset tehtiin kellarikerroksessa: oppilaiden wc-tilat rakennettiin uudelleen ja entiseen vahtimestarin asuntoon avattiin kouluhammashoitola. Rakennuksen pannuhuone jäi pois käytöstä, kun rakennus liitettiin kaukolämpöverkkoon. Harjukadun koulun erikoisluokat sijoitettiin 1. kerrokseen ja palautettiin vanha voimistelusaliksi alkuperäiseen käyttöönsä rakentamalla puku- ja pesutilat näyttämön paikalle. Muissa kerroksissa tehtiin vain vähäisiä väliseinämuutoksia.

Kartanon koululaiset pääsivät aloittamaan koulunkäyntinsä uudistetuissa tiloissa 1.1.1965. Harjun koulussa oli 300 oppilasta ja 10 opettajaa, Harjukadun koulussa oli 62 oppilasta ja 7 opettajaa, joiden lisäksi taloon muuttivat vahtimestari ja kouluhammashoitola. Talon vihkiäiset pidettiin 31.10. ja Lahden Yksityisen Tyttölyseon vihkiäiset 3.11.1965. Ne liittyivät kaupungin 60-vuotisjuhlien ohjelmaan yhdessä Teivaanmäen ja Mukkulan lämpölaitosten, Mustankallion tunnelin, Tapanilan Hiihtomajan ja vanhainkodin lisärakennuksen vihkiäisten kanssa.

Uusittu koulurakennus ei lisännyt oppilaspaikkojen määrää Lahdessa. Kaupungissa oli tuolloin 20 kansakoulua, mutta voi-

makkaan väesönkasvun seurauksena tilanahtaus koetteli niitä kaikkia. Uusia kouluja suunniteltiin ja rakennettiin vuosittain ja tavoitteena oli päästä vuoroluvusta vuoteen 1970 mennessä. Koulut tehtiin aiempaa suurempina, joten Harjun koulu oli jo käyttöön otettaessa yksi pienimmistä eli samaa kokoluokkaa kuin Anttilanmäen koulu. Niinpä keskustassa Harju ja Vuorikadun koulu muodotivat yhden koulukokonaisuuden, joissa oli luku-vuonna 1964-65 yhteensä noin 760 oppilasta, kun Keski-Lahden koulussa oli samaan aikaan melkein 1 600 oppilasta. Koulurakentamisen painopiste suuntautui tämän jälkeen muihin kaupunginosaan sekä uusiin lähiöihin, joihin myös kaupungin uusia asukkaita haluttiin ohjata.

3.4 Harjun koulun toiminta vuodesta 1965

Talon oppilasmäärä kasvoi 1965-68 molemmat koulut yhteen laskien noin 360:sta 470:een ja opettajien määrä 17:sta 24:ään, kunnes Lotilan koulun I vaiheen valmistuminen tammikuussa 1969 helpotti tilanahtautta: oppilasmäärä laski takaisin noin 400:aan. Muutaman vuoden päästä määrä laski edelleen lähelle 300:aa, kun Mukkulan ja Liipolan kansakoulut sekä Kivi-maan ja Renkomäen koulujen laajennukset valmistuivat.

Lukuvuonna 1968-69 annettiin määräys, että luokkien koko sai kaikilla luokka-asteilla olla enintään 32 oppilasta. Kun Harjun koululla oli käytössään 14 luokkatilaa, olisi koulussa voinut olla melkein 450 oppilasta. Todellinen oppilasmäärä luokkaa kohti oli syksyllä 1970 vähän yli 20 oppilasta, mikä oli lähellä lopullista tavoitetta. Samaan aikaan Harjukadun erityiskoulun oppilasmäärä kasvoi, joten tilojen käyt-

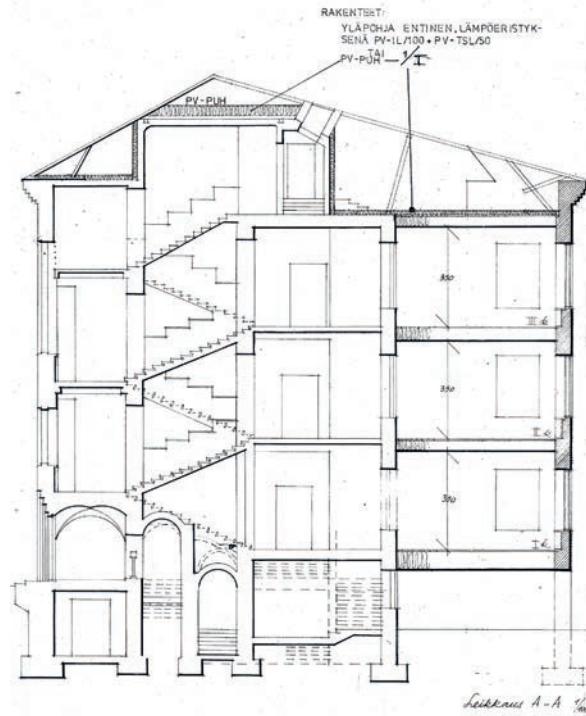
töä vaihdeltiin koulujen välillä tarpeen mukaan. Myös pienien erityisluokkien tarve kasvoi ja kesällä 1972 koulun kellarikerroksen kirjastotila jaettiin osiin, joihin sisustettiin erityisluokka sekä tilat kouluhoitajalle. Laajennusosan 2. kerroksessa sijainnut kouluhoitajan toimitila annettiin koulukeittiöitä johtavan emännän toimistotilaksi. Keskuskeittolasta oli luovuttu 1960-luvun lopulla ja rakennettu kouluille uusia valmistuskeittiöitä. Kes-kustan koulut olivat keskimääräistä pienempiä, joten niiden ruuan valmistus keskitettiin syksystä 1967 Keski-Lahden kansakoulun uusittuun keittiöön. Tämä vähensi keittiöhenkilökunnan määrää Harjussa.

Kesällä 1973 saneerattiin Harjun 1. kerroksen luokka- ja aulati-loja uutta kuulovammaisten lasten koulua varten. Muutoksen jälkeen vanhassa tyttökoulussa toimivat kansakoulun 1-II luokkien noin 196 oppilasta ja 7 opettajaa, Harjukadun koulun I-VI luokkien 93 oppilasta ja 11 opettajaa sekä kuulovammaisten koulun I-IX luokkien 28 oppilasta ja 5 opettajaa. Syksyllä 1975 siirryttiin Lahdessaakin peruskoulujärjestelmään ja saatiin viimeinen koulurakennusohjelmaan kuulunut Jalkarannan koulu rakenteille. Harjun kansakoulusta tuli Harjun ala-aste ja oppilasmäärä laski niin, että 1970-luvulla rakennuksessa oli kaikki kolme koulua yhteen laskien noin 280 oppilasta ja 20 opettajaa sekä 1980-luvulla enää 210-230 oppilasta ja 20 opettajaa. Kesällä 1976 tehtiin pieniä tilamuutoksia, kun vanha voimistelusaliksi sisustettiin monitoimitilaksi ja hammashoitola laajennettiin. Samalla luokkahuoneet muuttuivat opetustiloiksi, joiden käyttötapa määritettiin pinta-alan perusteella siten, että ryhmätyö- ja erityisopetustilana palveleva opetustila 1 oli pienin ja normaalina luokkatilana toimiva

KUVA 90 ►

Ullakkorakenteiden parannuksia 1982.

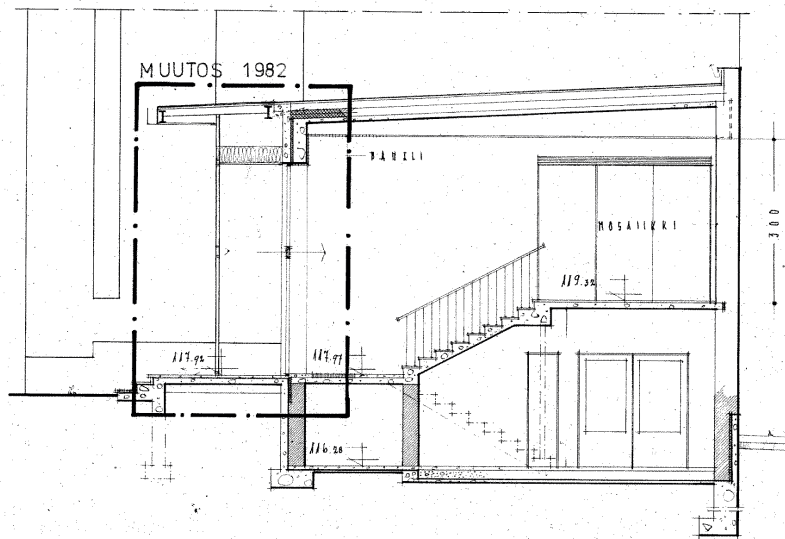
Lahden rakennusvalvonnan arkisto

KUVA 91 ►

Juhlasalisäänkäynnin uusi tuulikaappi 1982.

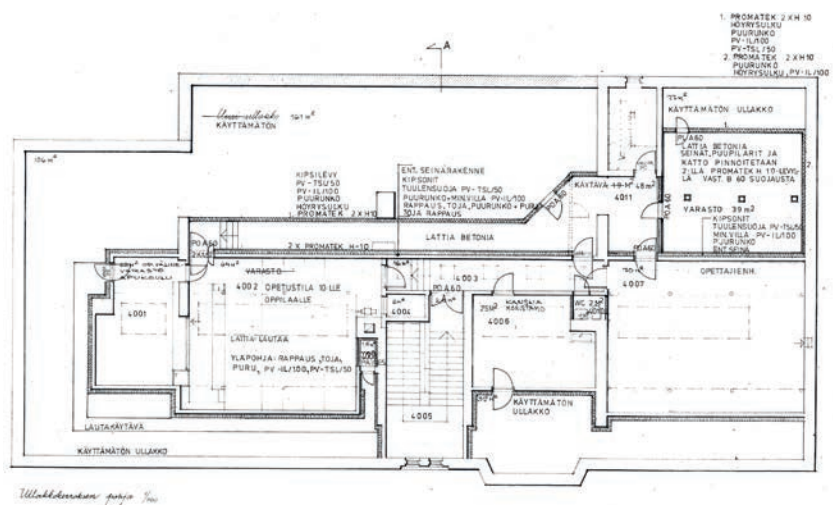
Lahden rakennusvalvonnan arkisto

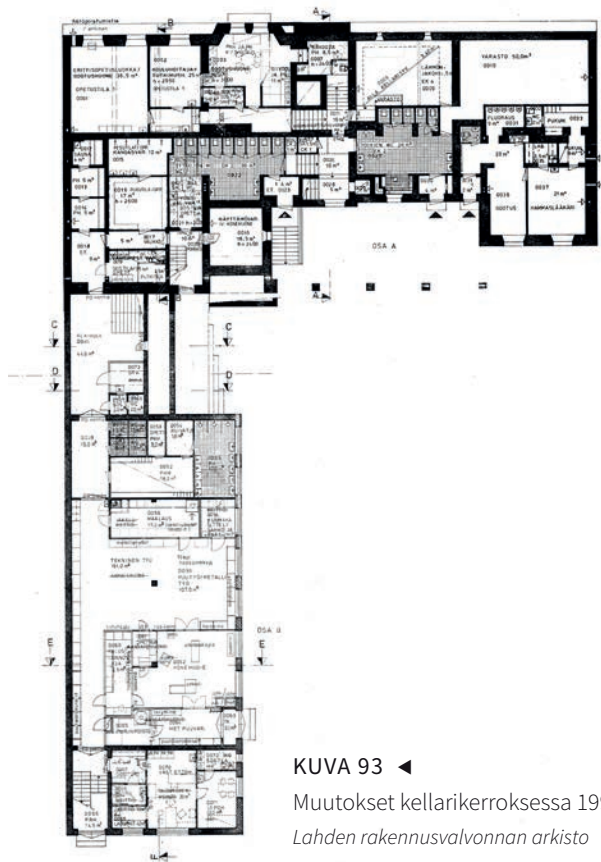

KUVA 92 ►

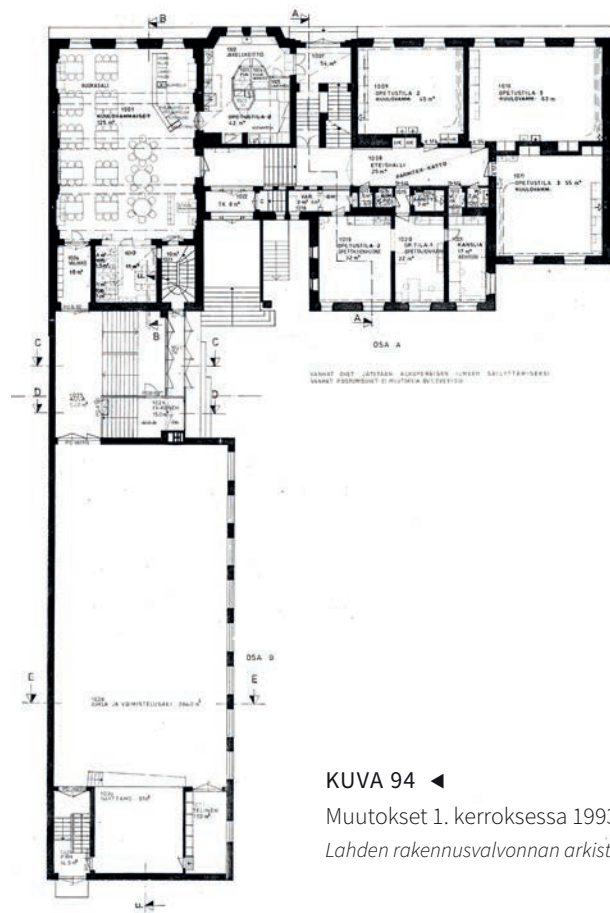
Ullakkotilojen laajennus 1987.

Lahden rakennusvalvonnan arkisto

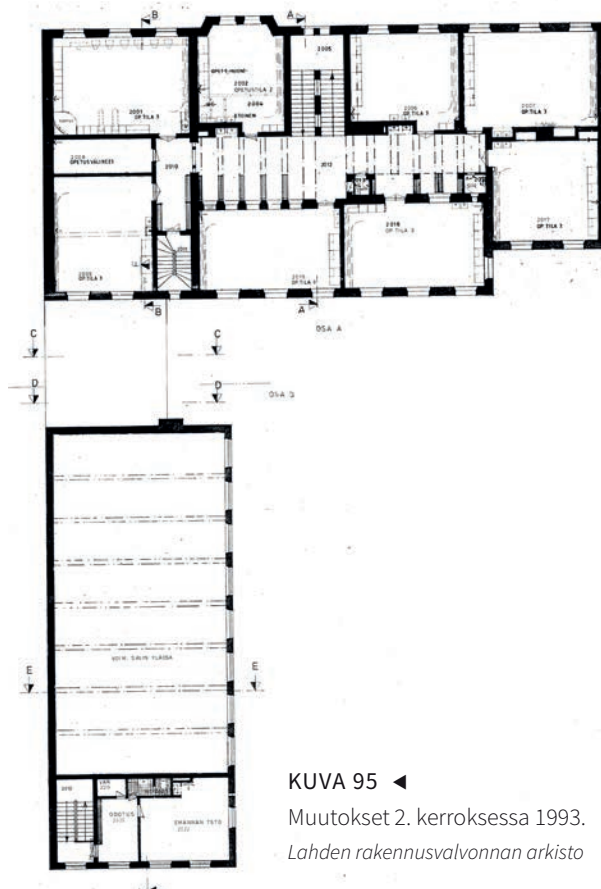

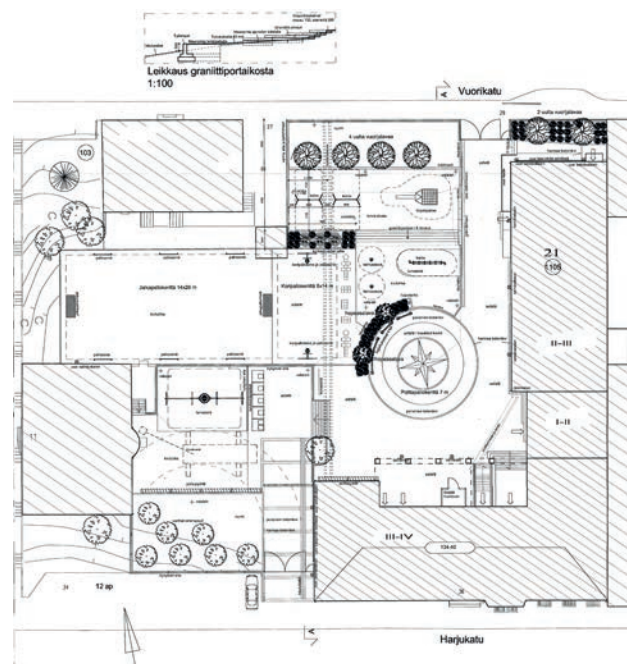
KUVA 93 ◀
Muutokset kellarikerroksessa 1993.
Lahden rakennusvalvonnan arkisto

KUVA 94 ◀
Muutokset 1. kerroksessa 1993.
Lahden rakennusvalvonnan arkisto

KUVA 95 ◀
Muutokset 2. kerroksessa 1993.
Lahden rakennusvalvonnan arkisto

KUVA 96 ▲
Pitasuunnitelma 2011.
Lahden rakennusvalvonnan arkisto

KUVA 97 ►

Uusi IV-kone luokkatilassa.

KUVA 98 ▲

Uudet IV-säleiköt pihasisvulla.

KUVA 99 ▲

Uusi säleikkö Harjukadun julkisivussa.

opetustila 3 suurin. Harjun koulussa oli tässä vaiheessa yksi OT1, 5 OT2:ta ja 16 OT3:a.

Vuonna 1977 kouluvirasto ja talonsuunnitteluosasto tekivät laajan inventoinnin vanhoissa koulurakennuksissa ja niiden piirustukset päivitettiin ajantasalle. Tarkoituksena oli käynnistää laaja peruskorjausohjelma, johon Harjun 54-vuotiaan koulurakennuksen lisäksi kuuluivat Lyseon, Vuorikadun, Niemen, Länsiharjun, Lähteen, Salinkallion ja Lauheen vanhat koulurakennukset. Harjun koulun peruskorjaussuunnittelua tehtiin vuoden 1982 aikana ja siihen sisältyneet tilajärjestelyt tehtiin syksyllä 1983 sen jälkeen, kun Vuorikadun koulun peruskorjaus valmistui. Työn yhteydessä rakennettiin voimistelusalilaajennuksen pääovien eteen uusi tuulikaappi, muokattiin aulatiloihin ja peruskorjattiin ullakkotilat. Työt valmistuivat 13.1.1984. Jo muutaman vuoden päästä 1987 ullakkotilaa laajennettiin sivukäytävällä ja varastotilalla.

Samaan aikaan 1970-luvun lopulla kaupungin koulujen oppilasmäärä alkoi laskea ensimmäistä kertaa vuosikymmeniin ja vireillä olleita kouluhankkeita jäädytettiin. Seuraavan vuosikymmenen kuluessa kehitettiin koulujen hallintoa niin, että enimmillään vuonna 1990 Lahden koululaitoksen palveluksessa oli yhteensä 1190 henkilöä, joista 35% muita kuin opetushenkilökuntaa. Peruskoulujärjestelmä hioutui tavoitteiden mukaiseksi samalla, kun uusia kouluja ei juuri rakennettu. Vanhojen koulurakennusten peruskorjauksia ja laajennuksia tehtiin rauhalliseen, mutta säännölliseen tahtiin. Harjun koulun laajan peruskorjauksen luonnossuunnittelu käynnistyi 1989, mutta toteutus viipyi kesään 1992 asti, koska sitä ennen tehtiin saneerauksia mm. Kärpä-

sen, Salinkallion ja Länsiharjun kouluissa. Harjun koululta evakoon muuttaneiden koulujen yhteinen oppilasmäärä oli tuolloin alimmillaan: ala-asteella 57 oppilasta ja 3 opettajaa sekä Harjukadun koulussa 86 oppilasta ja 10 opettajaa. Kuulovammaisten koulu siirtyi lukuvuoden 1991–92 päätteeksi Liipolaan.

Muutostöiden pääpiirustukset on 30.3.1992 allekirjoittanut Talonsuunnitteluosastolla työskennellyt RA Leena Rikala. Tarkepiirustusten päiväys on 30.4.1993.

Rakennuslupa on myönnetty 16.6.1992 ja lupa rakennusaikaisille muutoksille 10.5.1993. Töiden yhteydessä uusittiin rakennuksen vesikatteet, tehtiin runsaasti tilojen käyttötarkoituksuu-
muutoksia ja sennettiin joihinkin tiloihin koneellinen ilmanvaihto:

- vanhan koulun voimistelusalin muutettiin koulun ruokasaliksi ja sen vieressä ollut alkuperäinen eteisaula jakelukeittiöksi
- opettajien huone ja kanslia siirrettiin 1. kerroksen pihisivulle vuoden 1952 laajennusosaan
- luokkahuoneet 1.–3. kerroksessa kalustettiin ja varustettiin uudelleen mm. lisäämällä pesualtaat jokaiseen tilaan: opetustila 2, joiden pinta-ala on 42–45 m² yhteensä 3 kpl sekä opetustila 3, joiden pinta-ala on 48–66 m² yhteensä 15 kpl, joista yksi varustettiin tekstiilikäsityöluokaksi
- kellarikerroksessa kouluhoitajan vastaanottotilat muutettiin siivoojien sosiaalityötiloiksi sekä kahdeksi opetustilaksi, joiden koot ovat 25 ja 36 m²
- kouluhoitajalle rakennettiin uudet vastaanottotilat entiseen vahtimestarin asuntoon vuoden 1958 laajennusosaan
- entiseen kouluruokalaan rakennettiin teknisen käsityön opetustilat
- liikuntasalin puku- ja pesutilat kellarikerroksessa kunnostettiin ja osin laajennettiin

- opettajille rakennettiin pieni sosiaalityötila kellarikerrokseen
- kellariin, 3. kerrokseen ja ullakolle rakennettiin uudet siivoustilat ja kerroksissa olevat wc-tilat kunnostettiin
- voimistelusalin IV-konehuone rakennettiin vuoden 1958 laajennusosan aulaan
- ruokasalin ja keittiön IV-konehuone sijoitettiin kellarivarastoon.

Uusitut tilat saatiin käyttöön syksyllä 1993, jolloin koulu palasi 76 ala-asteen I–II luokan oppilasta ja 3 opettajaa sekä 87 erityiskoulun I–VI luokan oppilasta ja 10 opettajaa sekä vahtimestari ja kouluhammashoitola. Sen jälkeen kului 10 vuotta ennen seuraavia laajempia kiinteistökorjauksia: vuoden 1958 laajennusosan vesikate kunnostettiin 2000-luvun alussa asentamalla peltikatteen päälle bitumihuopa. Kesällä 2008 tehtiin korjauksia vanhan koulun kellarikerroksessa Harjukadun puoleisilla seinillä: sisäpuolen rappauspinnat uusittiin osittain ja vanhat istutusaltat peitettiin. Töistä vastasi kaupungin Talonsuunnitteluosasto.

Vuonna 2008 kaupunki myi Vuorikadun koulun ja Harjuun sijoitettiin keskustan alakoulun I–VI luokat, tällä hetkellä 290 oppilasta, 19 opettajaa ja 5 avustajaa. Kesällä 2009 kunnostettiin vanhan koulun ikkunat ja ovet sekä korjattiin vuoden 1958 laajennusosan julkisivurappaukset. Kesällä 2010 uusittiin koulun aita ja siirrettiin jäteposte talon alta yläpihalle. Kesällä 2011 rakennettiin uudelleen koulun muut pihalueet. Korjaukset ja muutokset suunnitteli Arkkitehtipalvelu J. Latva Oy. Sen jälkeen on tehty sokkelien vedeneristysuunnitelmia sekä sisäilmaselvityksiä ja -korjauksia vuosina 2012–13, 2014–15 ja 2017–18.

Leo Veltheim.

kaupunginpalvelija Lahdesta."

" K A T S E L M U S K I R J A .

Sittenkun piirieläinlääkäriinleski Elvira Miller, oli maistraatin asiantuntijajäsenelle insinööri Väinö Louhiolle jättänyt neljä kappaletta piirustuksia, joiden mukaan tontilla № 103 Lahden kaupungin 21 korttelissa sijaitseva talousrakennus ajottiin, sen pohjaa kuitenkin muuttamatta, valmistaa asuinrakennukseksi siten, että sanottuun rakennukseen tulisi kaksi huoneistoa, käsittäen toinen kaksi huonetta, keittiön ja kaksi makuukomeroa ja kylpyhuoneen sekä toinen makuukomerolla ja keittokomerolla varustetun huoneen, ynnä uusi tilapäinen vajarakennus, joka käsitti viisi puusuojaa, olivat rakennuskatselmusmiehet määränneet rakennussäännön 30 §:ssä säädetyn katselmuksen tänä päivänä toimitettavaksi.

Toimitetussa tarkastuksessa havaittiin, että osoitukset piirustuksissa olivat maalla olevien olojen kanssa yhdenmukaiset ja kun paloturvallisuus ja terveydenhoidolliset näkökohdat olivat huomioonotetut, päättivät rakennuskatselmusmiehet puoltaa piirustuksien vahvistamista kuitenkin, siten, että piirustuksiin merkitty puusuojarakennus määrättäisiin väliaikaiseksi. Merkittiin.

Lahdessa, kesäkuun 3 päivänä 1936.

RAKENNUSKATSELMUSMIEHET:

Toivo Salonen. Väinö Louhio."

Asiasta keskusteltua päätti Maistraatti hyväksyä puheen-

Vuonna 2017 on koululuokkiin asennettu tilakohtaiset ilmanvaihtokoneet, joiden tuloilma otetaan ulkoseiniin tässä yhteydessä tehdyistä säleiköillä verhotuista aukoista. Työlle ei ole haettu rakennuslupaa.

3.5 Millerin talon vaiheet 1926–1963

Lahden piirieläinlääkäri Karl Bruno Miller asui perheineen rakennuttamassaan talossa kuolemaansa 18.6.1935 asti. Hän oli tuolloin 62-vuotias. Vuosina 1931–1936 talossa piti vastaanottoa myös hänen 1907 syntynyt nuorempi poikansa, eläinlääkäri Carl Bruno Hjalmar Miller. Hän meni naimisiin kesäkuussa 1936 ja muutti Mäntyharjulle, jolloin eläinlääkärin työtilat jäivät tyhjilleen. Todennäköisesti leski Elvira Miller muutti samana vuonna talosta pois, koska hänen kotipaikkakseen ilmoitetaan tämän jälkeen Helsinki. Kiinteistö jäi koko-

naan hänen omistukseensa testamentin perusteella.

Elvira Miller jätti Lahden maistraattiin 5.6.1936 neljä kaupunginarkkitehti Kaarlo Könösen laatimaa piirustusta ja hakemuksen, jossa anottiin lupaa kahden asunnon rakentamiselle talousrakennukseen. Toisessa asunnoista oli kaksi huonetta, keittiö, kaksi makuukomeroa ja kylpyhuone sekä toisessa yksi huone, makuukomero ja keittokomero. Lisäksi haettiin lupaa tilapäiselle vajakennukselle, johon sijoitettiin 5 puusuojaa. Tämän perusteella voinee päätellä, että kiinteistössä oli muutosten jälkeen 5 vuokra-asuntoa, koska kaikissa asuntokeittiöissä oli käytössä puuhellat, vaikka talossa muuten oli keskuslämmitys. Hanke lienee myös toteutettu, koska sitä varten on otettu kiinnelainaa. Piirustukset eivät ole säilyneet.

Jostain syystä Elvira Miller valtuutti 14.3.1937 vt. pormestari

KUVA 101 ▲

Vuorikadun ja Marianpuiston kulma 1939.

Pertti Hammarin arkisto

Toivo Salosen myymään kiinteistön puolestaan ja 17.3.1937 tehtiin kauppakirja, jolla Sortavalasta kaupunkiin muuttanut tehtailija Juho Kyösti Hammar (1886–1967) tuli talon uudeksi omistajaksi. Tietyvästi Juho ja Matilda Hammar muuttivat tyttärensä Rainerin ja poikansa Raimo Sakarin kanssa päätaloon asumaan. Kiinteistö myytiin uudelleen muutama vuosi kuluttua: 20.5.1942 allekirjoitettiin kauppakirja, jolla sen osti itselleen talonomistaja Viljo Kause. Tämä myi sen edelleen kauppias Urho Harmaiselle 15.3.1946 ja hän edelleen johtaja Valdemar Keskiselle 10.8.1949.

Jäätelökauppias Keskinen omisti ja mahdollisesti asui taloa 10

KUVA 102 ▲

Tyttökoulun aita ja itäpääty 1939.

Pertti Hammarin arkisto

KUVA 103 ▼

Millerin talon sisäpiha 1940-luvun alussa.

Pertti Hammarin arkisto

vuotta, kunnes hänen kuolinpesänsä konkurssipesä myi kiinteistön Tyttökoulun Talo-osakeyhtiölle 17.11.1959. Taloyhtiön johtokunta oli aloittanut neuvottelut tämän naapuritonttinsa ostamisesta jo maaliskuussa, mutta kiinteistöllä oli muitakin kiinnostuneita ostajia: näyttävä talo oli tuolloin vain 33 vuotta vanha. Tyttökoulun tilantarve oli kuitenkin huutava, kun oppilaita oli jo 760 eikä vuotta aikaisemmin valmistunut laajennusosa sisältänyt lainkaan uusia luokkahuoneita. Vaikka vuosikertomuksissa ei ole erillistä mainintaa talon käytöstä, olisi yllättävää, jos hyväkuntoista rakennusta ei olisi hyödynnetty opetustiloina vuoden 1960 alusta kesään 1964 asti.

Huhtikuussa 1961 koulun johtokunta jo tiesi, että kaupunki haluaisi vaihtaa edellisenä syksynä omistukseensa tulleen Janhusen talon tontin Millerin taloon, mikä tarjosi mahdollisuuden laajentaa koulurakennusta Harjukadun varressa Marianpuistoon asti. Tähän aikaan oltiin kuitenkin uusimassa kaupungin rakennusjärjestystä sekä keskustan asemakaavoitusta ja myös tontti 103 kuului rakennuskieltoalueeseen vuosina 1962-64. Valtuuston kokouspöytäkirjassa 30.7.1962 on asemakaava-arkkitehti Paul G. Rothin perustelut rakennuskiellon määräämiselle: ”Vanhassa rakennusjärjestyksessä keskustan rakennusoikeudet ovat ylimitoitettut sekä kulma- ja välitonttien erottelu haitallista piha-alueiden kannalta. Tontin sijainnilla korttelissa ei yleensä saisi olla vaikutusta tonttitehokkuuslukuun eikä myöskään rakennettavaksi sallitun tontinosan suuruuteen. ... Yleisesti tunnustettu tosiasia on, että tonttien rakennusoikeuden laajuuden määrittelemisen rakennusjärjestyksen kaavamaisilla määräyksillä ei ole tarkoituksenmukaista, vaan tulisi rakennus-

oikeus määrätä asemakaavassa. Tällöin voidaan tontin rakennusoikeus, viihtyisyys- ja valaistustekijät, liikennekysymykset ym. sopeuttaa parhaiten kokonaisuuteen. Tonttitehokkuuslukuun vaikuttaa eri tonteilla tontin käyttötarkoitus ja valmiiksi rakennettu ympäristö, itse tontin maasto ja koko rakennuksen ja tontin korkeussuhteet, pyrkimys harmooniseen kaupunkikuvaan ym. tekijät. ... tulisi ottaa huomioon, että rakentaminen sopeutuu jo valmiiksi rakennettuun ympäristöön, niin on selvää, että suuriakaan mahdollisuuksia luoda ratkaisevasti uutta ei ole, sekä se, että tonttien rakennusoikeutta ei voida ylenmäärin supistaa, mikäli sopuuhuuteen kaupunkikuvaan todella pyritään. ... Kapeitten keskikaupungin katujen leventämiseksi sekä rakennusjärjestyksen suoman liian suuren rakennusoikeuden supistamiseksi ovatkin useat rakennusjärjestyksen 45§:n sisältämät tontit olleet rakennuskiellossa, jolloin rakennustarpeen tullessa on laadittu kutakin tonttia varten asemakaava ja tällöin samalla supistettu rakennusoikeutta sekä otettu tontin valaistussuhteet ja muu järjestely edullisemmaksi ja huomioitu myös koko korttelin tarkoituksenmukainen rakentaminen nykyaikaisten asemakaavoitusperiaatteiden mukaisesti.”

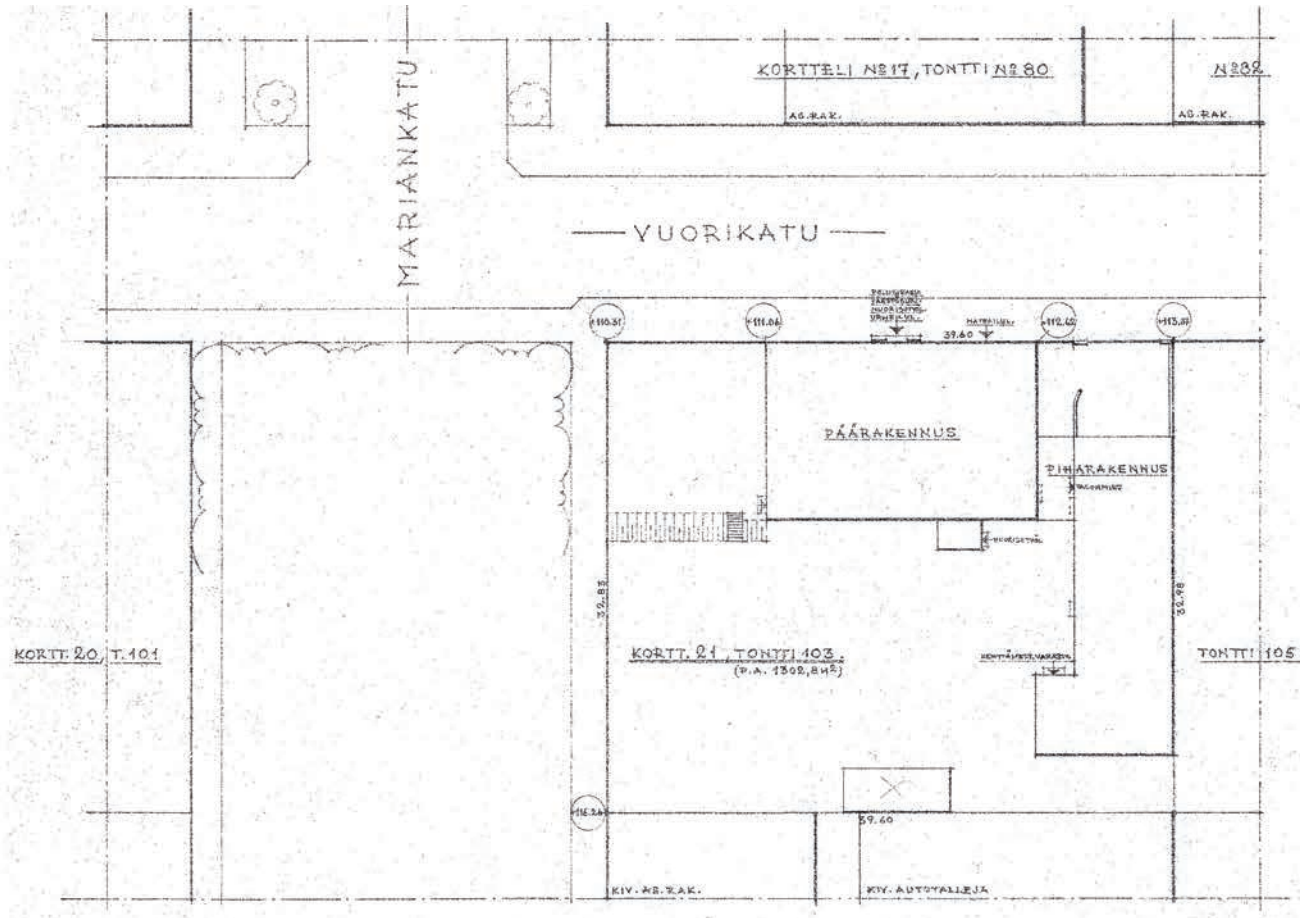
Tontin 103 asemakaavaa ei kuitenkaan muutettu, vaan sitä koskee edelleen 1.3.1924 vahvistettu asemakaava, joka sallii tontille rakennettavaksi: ”*Monikeroksia kivrakennuksia, joiden aseman tontilla määräävät tonttikarttaan merkittävät rakennusrajat, sekä korkeuden Lahden kaupungin rakennusjärjestys, ellei erikoisia rajoituksia ole säädetty ja tonttikirjaan merkitty.*” Sen sijaan Millerin taloa vastapäätä Vuorikadun toisella puolella oleva tontti 80 sai uuden asemakaavan 1962 ja siinä yhteydessä levennettiin Mille-

rin talon edessä olevaa Vuorikadun katualuetta 3 m pohjoiseen uusien pysäköintipaikkojen järjestämiseksi.

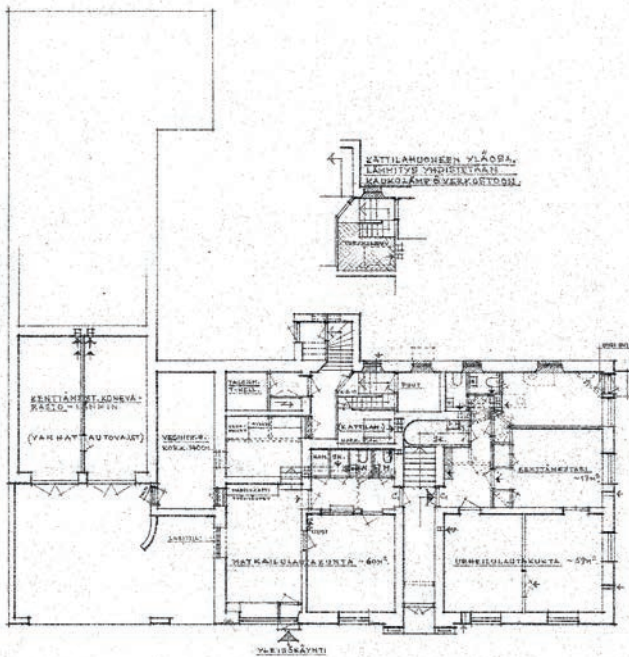
3.6 Millerin talo kaupungin omistuksessa vuodesta 1964

Kun Lahden kaupungin ja Tyttökoulun Talo-osakeyhtiön välinen maanvaihtosopimus vahvistettiin 27.12.1963, siirtyi myös Millerin talo kaupungin omistukseen. Lahden väkiluku oli kasvanut vuoden 1963 aikana 3 767 henkilöllä eli 5% eikä hidastumista ollut näköpiirissä. Tämä loi painetta kunnallisten palvelujen kehittämiseen, joten kaupungin talon tiivistäminen ei enää riittänyt, vaan henkilöstöä jouduttiin sijoittamaan talon ulkopuolelle. Janhusen ja Millerin talojen sijainti lähellä hallintokeskusta oli hyvä ja ne voitiin ottaa virastokäyttöön vain suhteellisen pienen muutoksin.

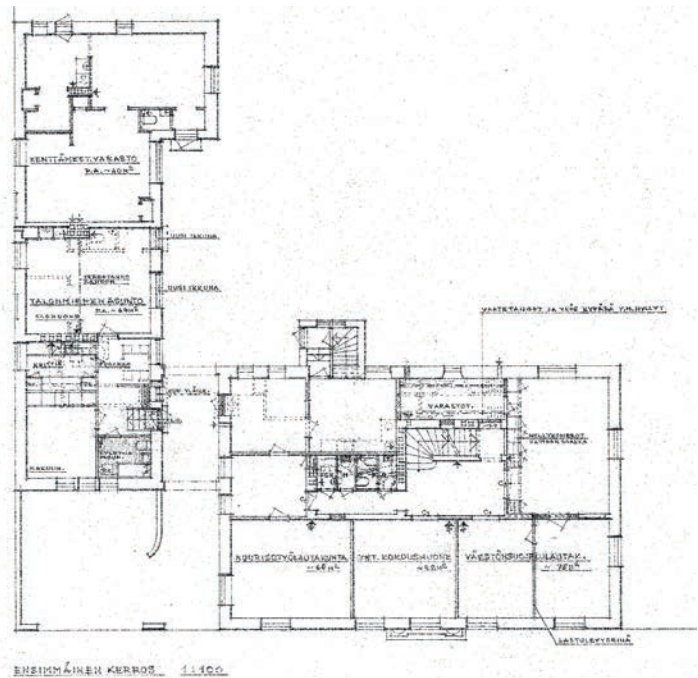
Kaupungin Talonsuunniteluosastolla tehtiin 3.4.1963 päivätyt mittauspiirustukset, joiden pohjalta laadittiin muutossuunnitelmat. Kaupunginarkkitehti Valter Karisalon allekirjoittamat pääpiirustukset on päivätty 26.4.1963. Niiden mukaan pohjakerrokseen sisustettiin alkuperäisen myymälän paikalle tilat matkailulautakunnalle sekä asunnon paikalle tilat urheilulautakunnalle ja kenttämestarille. Autotalleihin ajateltiin sijoitettavaksi kenttämestarin konevarasto. Ylempään kerrokseen suunniteltiin sijoitettavaksi nuorisotyölautakunnan ja väestönsuojelulautakunnan tilat sekä yhteinen kokoushuone. Ullakkokerroksen otti käyttöönsä Poliisiradio, jonka korkea antenni asennettiin keskuslämmityspiipun kylkeen. Piippu sinänsä jäi pois käytöstä, koska kiinteistö liitettiin kaupungin kaukolämpöverkkoon, jonka tilapäinen kattilalaitos oli

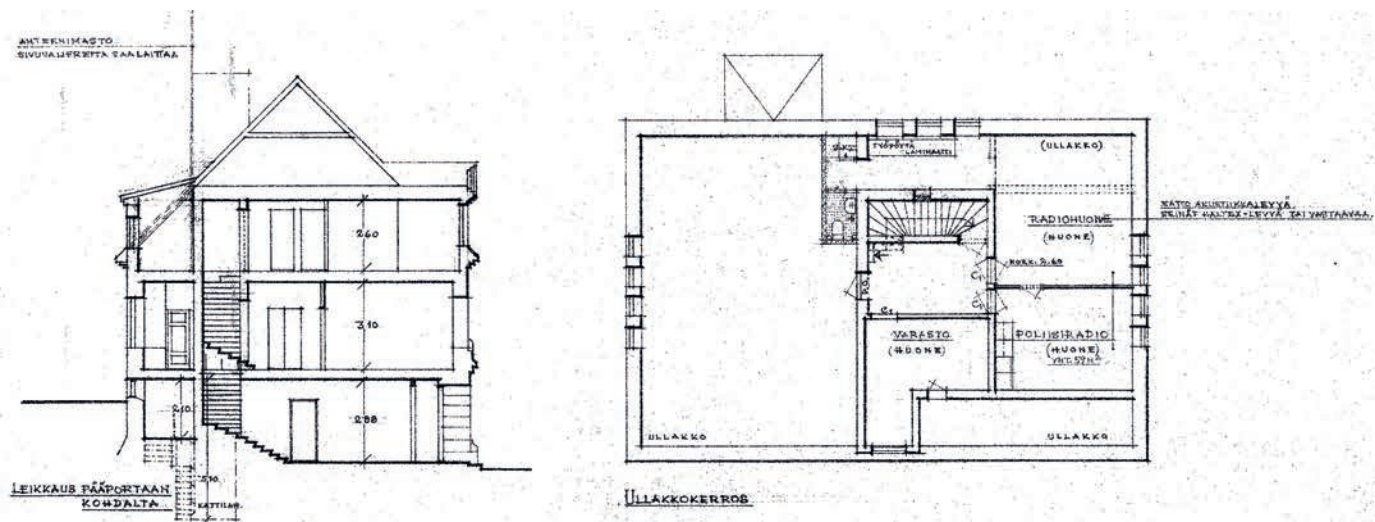
KUVA 104 ▲
 Pihapiirustus 1963.
 Lahden rakennusvalvonnan arkisto

KUVA 105 ▲
 Pohjakerroksen muutossuunnitelma 1963.
 Lahden rakennusvalvonnan arkisto

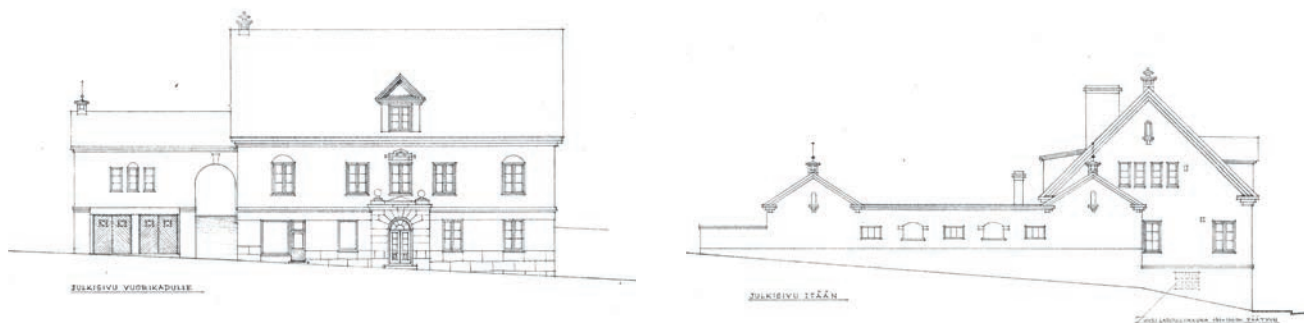
KUVA 106 ▲
 Ensimmäisen kerroksen muutokset 1963.
 Lahden rakennusvalvonnan arkisto

KUVA 107 ▲

Ullakkokerroksen muutokset ja leikkaus 1963.

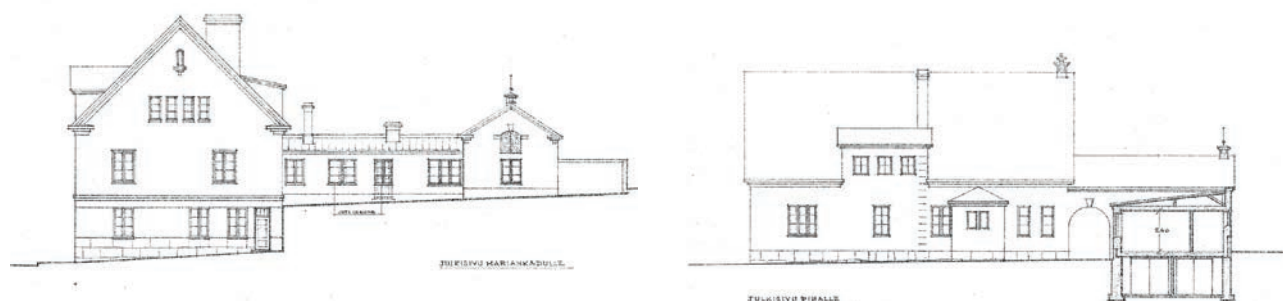
Lahden rakennusvalvonnan arkisto

KUVA 108 ▲

Julkisivut Vuorikadulle ja itään 1963.

Lahden rakennusvalvonnan arkisto

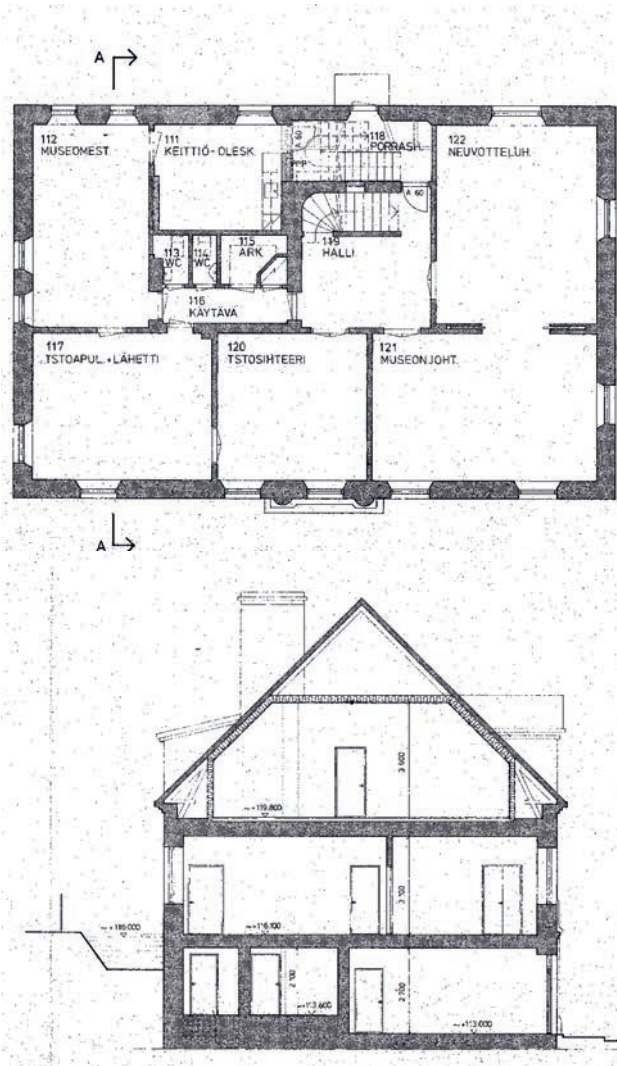
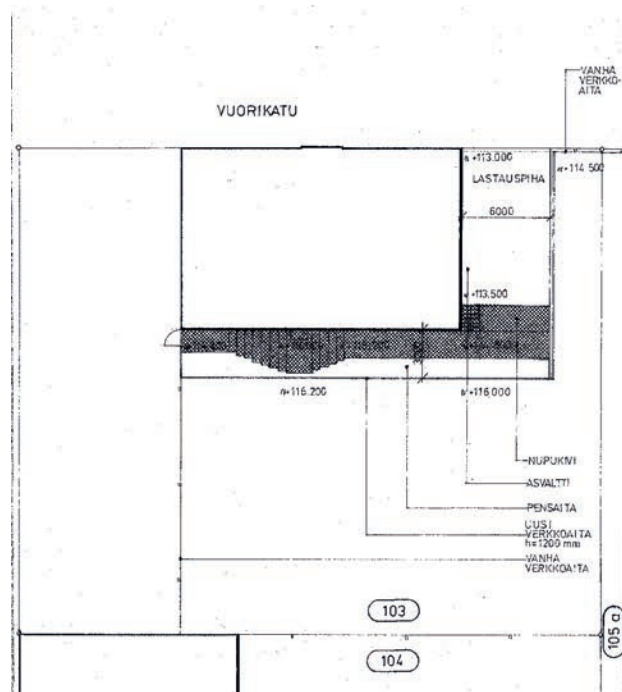

KUVA 109 ▲

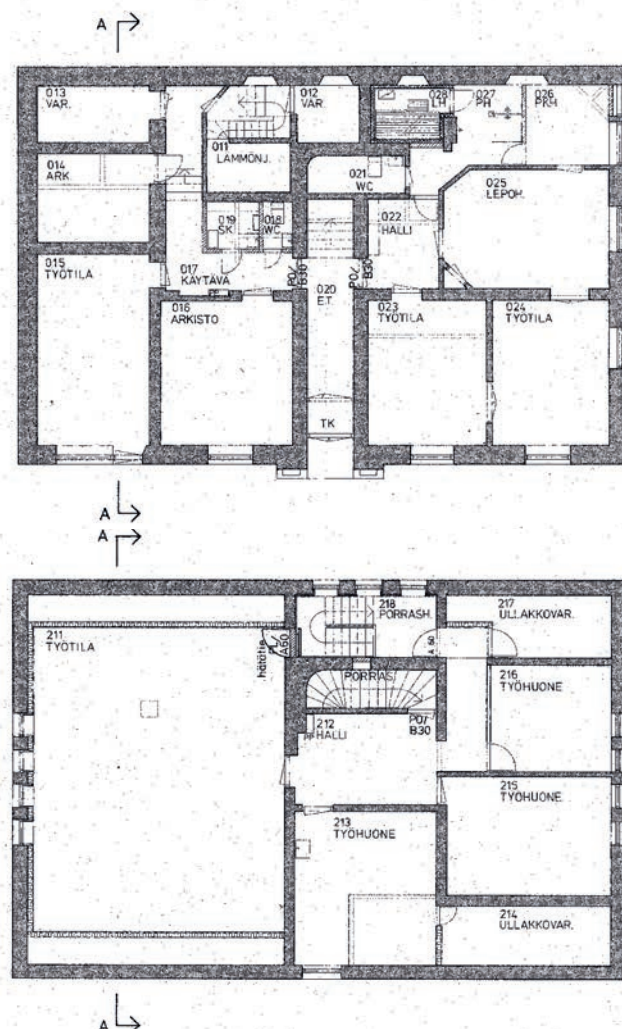
Julkisivut Marianpuistoon ja pihalle 1963.

Lahden rakennusvalvonnan arkisto

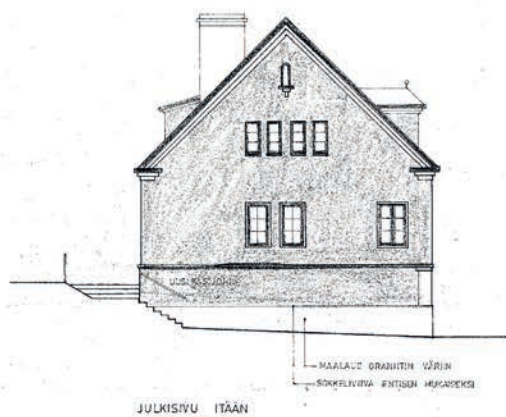
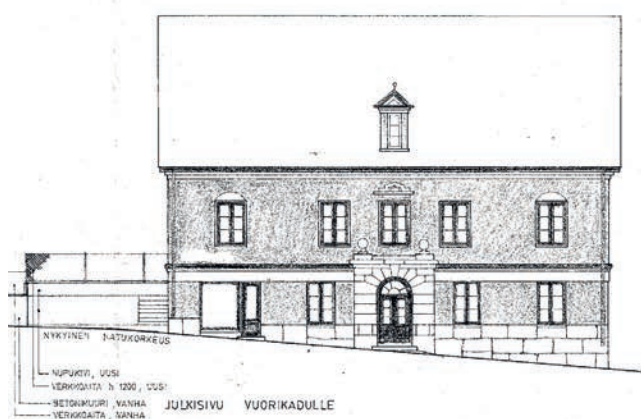
KUVA 110 ►
 Pihamuutos 1979.
 Lahden rakennusvalvonnan arkisto

KUVA 111 ▲
 Ensimmäinen kerros ja leikkaus 1979.
 Lahden rakennusvalvonnan arkisto

KUVA 112 ▲
 Pohjakerros ja 2. kerros 1979.
 Lahden rakennusvalvonnan arkisto

KUVA 113 ▲

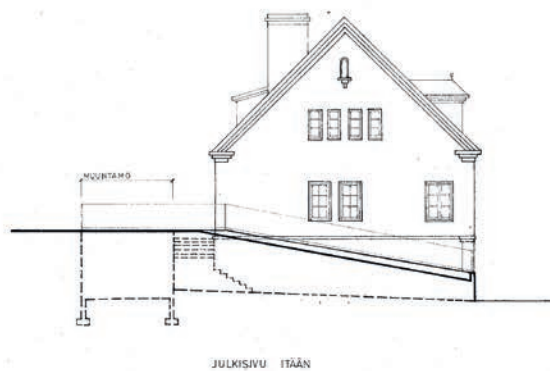
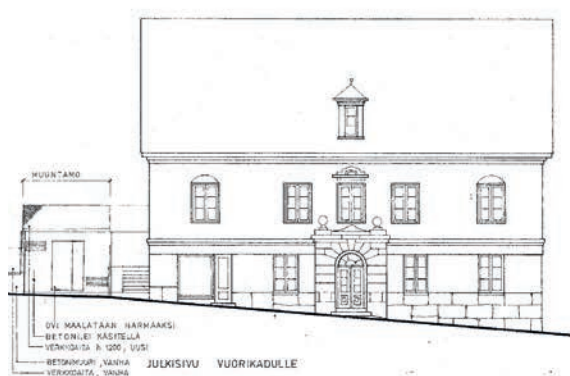
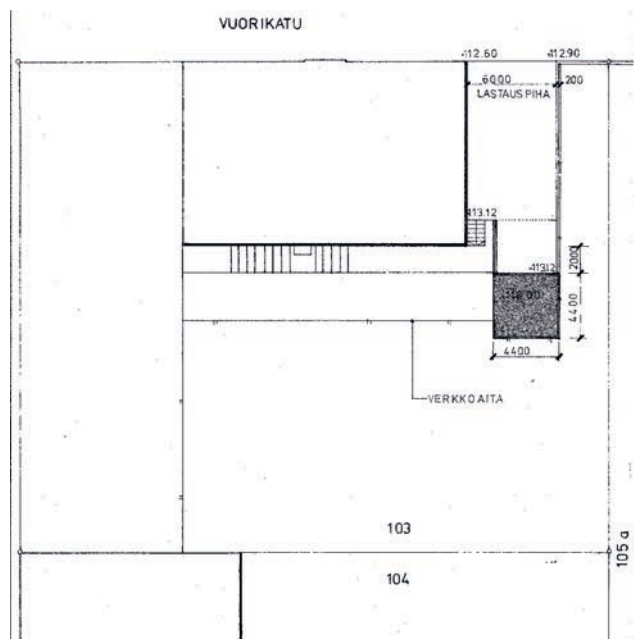
Julkisivut 1979.

Lahden rakennusvalvonnan arkisto

KUVA 114 ►

Uuden muuntajan sijoituspaikka 1984.

Lahden rakennusvalvonnan arkisto

KUVA 115 ▲

Julkisivumuutokset 1984.

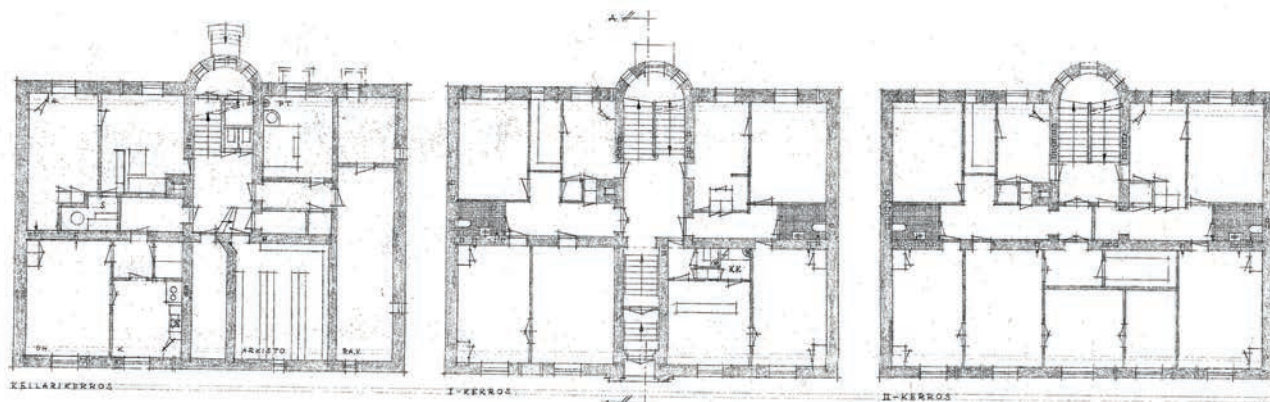
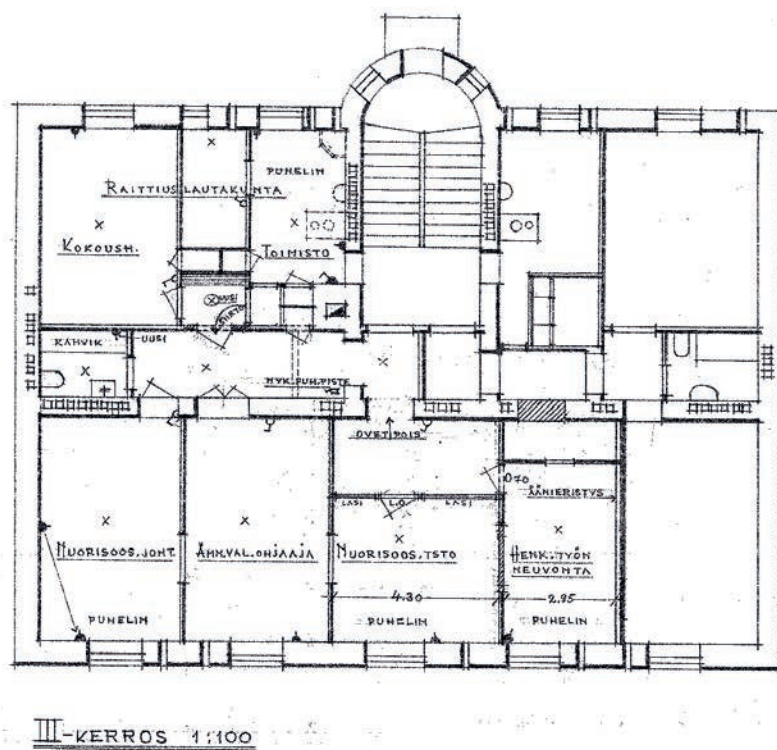
Lahden rakennusvalvonnan arkisto

VÄRISÄVYT:

SEINÄT:	
KIVITEX	3911
KORISTELISTAT:	
VALKOINEN ESM. WINTER	4035
IKKUNAPUITTEET JA PELLITYKSET	
MIRANOLU	687

KUVA 116 ►

Kolmannen kerroksen
tilamuutokset 1956.
Lahden Tilakeskuksen arkisto

KUVA 117 ▲

jantasapiirustukset kolmesta alimmasta kerroksesta 1964.
Lahden Tilakeskuksen arkisto

KUVA 118 ▲

Ajantasapiirustukset ylimmästä kerroksesta, julkisivusta ja leikkauksesta 1964.
Lahden Tilakeskuksen arkisto

aloittanut toimintansa Loviisan-
katu 4:ssä edellisenä vuonna.
Teivaanmäen lämpövoimalaitos
oli samaan aikaan rakenteilla ja
verkkoa laajennettiin Rautatien-
kadulta sitä kohti.

Valtuusto myönsi määrärahan
talon muutoksiin elokuussa 1963
ja työt ajoittuivat syksyyn ja liene-
vät valmistuneet vuoden loppuun
mennessä. Suunnitelmista poike-
ten rakennukseen kahteen alim-
paan kerrokseen sijoittui kuiten-
kin vuoden 1964 alussa sosiaali-
lautakunta, joka otti ilmeisesti
käyttöönensä paitsi Millerin talon
kaikki tilat, vielä osan Janhusen
talostakin. Piharakennus purettiin
ilmeisesti kesällä 1965, kun
Harjun kansakoulun pihaa piti
Kouluhallituksen vaatimuksesta
laajentaa.

Seuraavan kerran rakennusta
muutettiin ja korjattiin, kun kau-
punginmuseon toimisto muutti
sosiaalilautakunnan tilalle vuo-
den 1979 lopulla. Kaupunginark-
kitehti Erik Liljebladin alle-
kirjoittamat muutospääpiirus-
tukset on päivätty 25.8.1978 ja
rakennuslupa on myönnetty
19.9.1978. Muuttokatselmus on
pidetty 2.11.1979 ja loppukatsel-
mus 22.2.1980. Tuolloin 53 vuotta
vanha rakennus on peruskor-
jattu nykyiseen asuunsa. Pohja-
kerroksessa on 3 työtilaa, arkis-
tötiloja ja saunaosasto sekä lepo-
huone. Seuraavassa kerroksessa
on 4 työtilaa, neuvotteluhuone ja
keittiö sekä ullakkokerroksessa
3 työhuonetta ja kylmään ullak-
kotilaan rakennettu suuri työtila.
Talon eteläsivulle entisen tar-
joilutilan paikalle on puhkaistu
uusi uloskäyntiporras 2. kerrok-
sesta 1. kerroksen pihaovelle ja
sen takana olevasta pihatilasta
rajattu kapea kaista poistumis-
väyläksi. Huomattavaa on, että
rakennukseen ei ole rakennettu
koneellista ilmanvaihtoa.

Vuoden 1979 peruskorjauksessa

eli noin 40 vuotta sitten kunnos-
tettiin myös rakennuksen julkisi-
vut, pääpiirustukseen tehdyn kir-
jauksen mukaan orgaanisilla pin-
noitteilla Kivitex ja Winter sekä
ikkunoissa Miranol. Viimeisin
muutos tontilla tehtiin 1984, kun
talon itäpuolelle tontin rajalle
sijoitettiin noin 20 m² kokoinen
muuntamorakennus, joka ulot-
tuu osin koulun pihan kenttä-
alueen alle. Sille myönnettiin
rakennuslupa 21.9.1982 ja loppu-
tarkastus pidettiin 27.4.1984.

Millerin talo palveli kaupungin-
museota toimistotilana vuoteen
2013 eli yli 30 vuotta. Sen jälkeen
rakennus on ollut tyhjillään.

3.7 Janhusen talo vuoden 1927 jälkeen

Jalmari Janhunen omisti yhdessä
vaimonsa Elsan kanssa raken-
nuttamansa talon vuoden 1953
loppuun. Avioeron seurauk-
sena kiinteistö ositettiin kah-
tia 17.12.1953, kun Janhunen oli
jo 67-vuotias. Elsa Janhunen myi
oman osuutensa Lahden kaupun-
gille 2.5.1956 tehdyllä kauppakir-
jalla ja Jalmari Janhunen loppu-
osan 18.10.1960. Kaupunki teetti
talon ylimpään kerrokseen tila-
muutoksia 18.1.1956 päivätyn pää-
piirustuksen mukaan ja sinne
sijoitettiin sosiaalitoimiston työ-
huoneita mahdollisesti kaupun-
gintalon tilanahtautta helpotta-
maan.

Vaikka suuri osa keskustan ton-
teista määrättiin rakenuskiel-
toon 1960-luvun alkuvuosina,
on valtuuston kokouspöytäkir-
jaan 30.7.1962 kirjattu erikseen
maininta siitä, että ”rakennus-
kielto ei koske kaupungin omista-
maa K21/T104:ää”. Mitään perus-
teluja ei ole kirjattu. Janhusen
talon tontilla on edelleen voi-
massa 1.3.1924 vahvistettu asema-
kaava, joka sallii tontille raken-
nettavaksi: ”*Monikerroksisia kivi-*

*rakennuksia, joiden aseman tontilla
määräävät tonttikarttaan merkittä-
vät rakennusrajat, sekä korkeuden
Lahden kaupungin rakennusjärjes-
tys, ellei erikoisia rajoituksia ole sää-
detty ja tonttikirjaan merkitty.*”

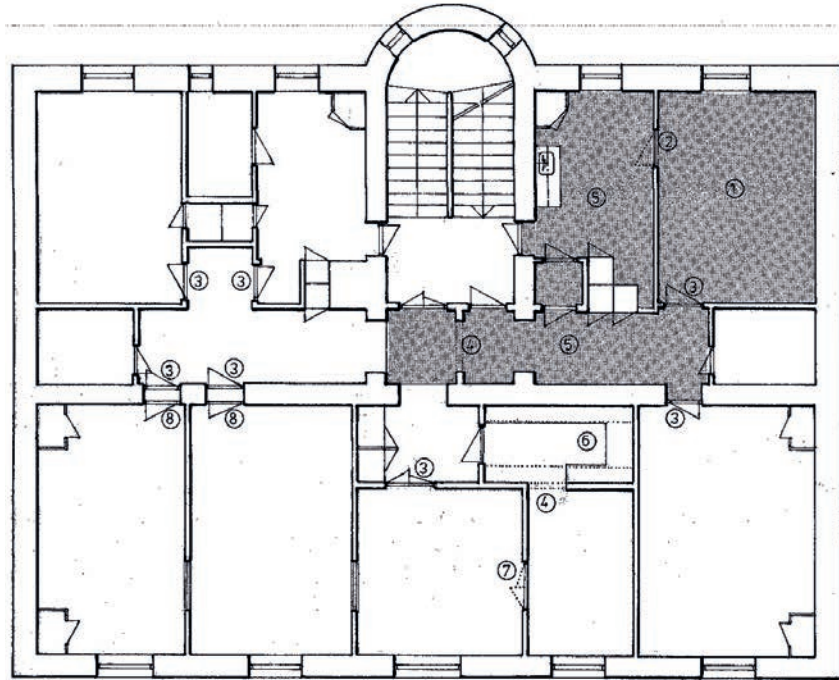
Kaupungin Talonsuunnitte-
luosastolla tehdyt mittapiirus-
tukset on päivätty 12.5.1964. Mil-
lerin talon käyttöönototiedoissa
on maininta siitä, että osa Janhu-
sen talon asunnoista on annettu
sosiaalilautakunnan käyttöön
vuoden 1964 alusta alkaen. Ei ole
dokumentteja siitä, että tuolloin
olisi tehty laajempaa peruskorja-
usta, vaan huoneistot lienee osoi-
tettu toimitiloiksi sellaisenaan.
Ehkä osa asunnoista on pidetty
edelleen ulkopuolisille vuokrat-
tuina, kuten tälläkin hetkellä.

Kaupungin Rakennusosas-
ton vuosikertomuksessa vuo-
delta 1965 on maininta Janhu-
sen taloon tehdyistä muutoksista:
tuolloin on ainakin purettu piha-
rakennus ja liitetty rakennus kau-
kolämpöverkkoon, koska näitä
töitä koskeva lisärahoitushake-
mus on hyväksytty kaupungin-
valtuustossa 12.10.1964. Lisäksi
vaikuttaa siltä, että tuolloin on
uusittu talon sähkönjakelujärjes-
telmä ja rakennettu uusi sähkö-
pääkeskus kellarikerrokseen.

Seuraavat tilamuutokset on doku-
mentoitu 10.2.1981 päivättyyn
2. kerroksen pohjapiirustuk-
seen. Kerroksen kaksi asuntoa on
siinä yhdistetty yhdeksi ja tilo-
jen jakoa muutettu avaamalla 2
uutta ja sulkemalla 2 vanhaa ovi-
aukkoa. Muuten esitetyt työt viit-
taavat pintakorjauksiin. Vertaa-
malla alkuperäistä pääpiirustusta
tähän, voi päätellä, että huoneis-
tojen sisällä lienee tehty joitakin
tilamuutoksia siihen mennessä
kuluneiden 54 vuoden aikana.
Pääosin tilajakauma on kuitenkin
alkuperäispiirustuksesta hyvin
tunnistettavissa.

KUVA 119 ►

Peruskorjaus 2. kerroksessa 1981–82.
Lahden Tilakeskuksen arkisto

**MARIANKATU 11 II KRS
KOULUPSYKOLOGIEN TILAT**

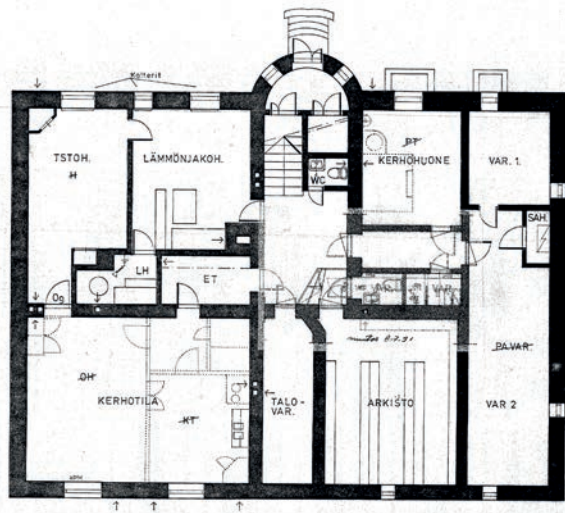
RAKENNUSTYÖT 1981 EIVÄT
TARVITSE RAKENNUSLUPAA

RAKENNUSTYÖT 1981

- ① KOKOLATTIAMATTO JW SUOMINEN
MANESTRA 869
- ② OVI SULJETAAN, AUKKO PEITETÄÄN 13 mm
KIPSILEVYLLÄ, HUONE TAPETOIDAAN
- ③ OVIIN TIIVISTENAUHA

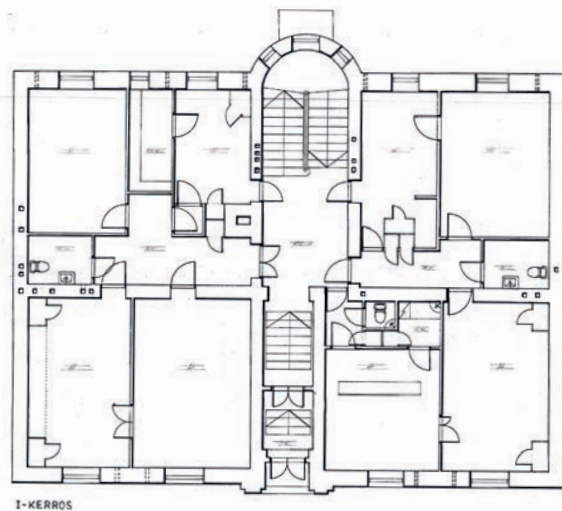
RAKENNUSTYÖT 1982

- ④ SEINÄÄN PURETAAN OVIAUKKO
- ⑤ KUTEN KOHTA 1
- ⑥ VANHAT KIIINTEÄT HYLLYT PURETAAN
UUDET HYLLYT SOVELLA
- ⑦ KUTEN KOHTA 2
- ⑧ OVIAUKKON TOINEN OVI

KUVA 120 ▲

Kellarikerroksen muutospirustus 1991.
Lahden Tilakeskuksen arkisto

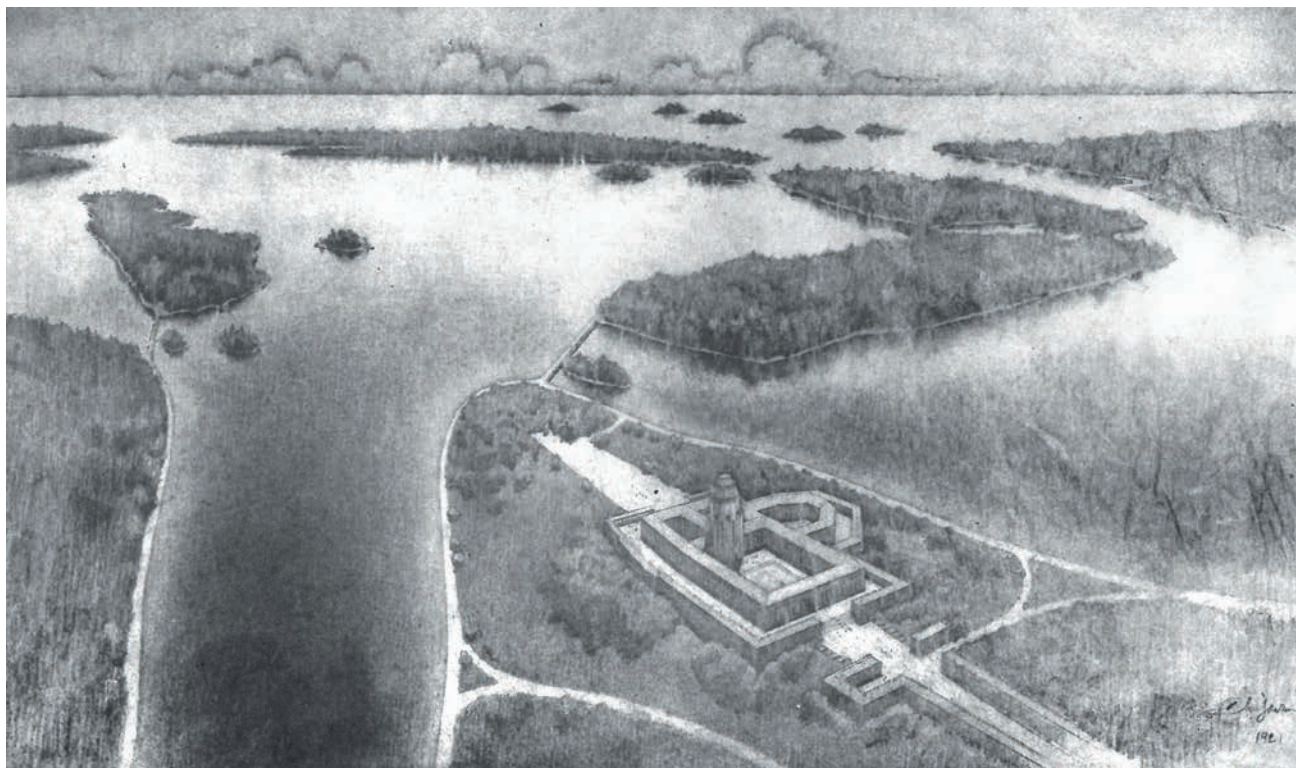
KUVA 121 ▲

Ensimmäisen kerroksen tilat 1991.
Lahden Tilakeskuksen arkisto

Seuraavat dokumentoidut muutokset on päivätty piirustuksiin 16.5.1990. Tuolloin on tehty perusteellisia muutoksia talon kellarikerroksessa, johon sijoitettu erityisnuorten kerhotilat. Kellarin asunnoista on purettu kaikki väliseinät, hellat ja kiintokomerot sekä purettu asuntojen välille uusi oviaukko. Pesutupa on myös pitänyt purkaa kerhotilaksi ja polttoainevarastot siistiä varastoksi, mutta ne on jätetty tekemättä. Piirustuksissa on myös esitetty entisten talouskellareiden paikalle raivattu arkistotila ja löylyhuone, joiden kohdalla ei ole purkumerkintöjä. Ne on saatettu toteuttaa jo aikaisemmin. Muutostöitä koskeva työpiirustus on luettelon mukaan tehty 11.9.1990, mutta piirustus ei ole ollut saatavilla. Samoin 20.2. ja 30.8.1991 päivätyt työpiirustukset 1. ja 3. kerrokseen tehdyistä muutoksista eivät ole olleet käytettävissä. Sen jälkeen on tiedossa olevia korjauksia tehty vain 2012, jolloin korjattiin ja huoltomaalettiin talon pihasivun rappauspinnat.

Paikan päällä tehtyjen havaintojen perusteella kiinteistöön 92 vuoden aikana tehdyt muutokset ovat kellarikerrosta lukuun ottamatta luonteeltaan pintaremontteja. Talossa on painovoimainen ilmanvaihto, jonka raitisilma- ja poistoventtiileitä on uusittu. Kaukolämpöjärjestelmä ja kellarikerroksessa olevat lämpöjohdot ovat vuodelta 1965, jolloin asennukset on tehty melko suurpiirteisesti. Lämmönjakelujärjestelmä kerroksissa on pääosin alkuperäinen: ikkunoiden alla seinäsyvennyksissä on ripapatterit, joiden lämpöjohdot on upotettu tiiliseinän sisään. Märkätiloja on pääasiassa purettu ja säilytetyt tai kokonaan uudet on rakennettu uudestaan, mutta ne on toteutettu eri aikoina ja taso vaihtelee suuresti. Kattavaa linjasaneerusta ei ole tehty.

Kolmessa ylimmässä kerroksessa on ilmeisesti yhteensä 5 entistä asuntoa, joista yksi on vuokrattu yhdistykselle ja 3 yksityisille yrityksille. Kaupungin käytössä on vain uudelleen kahtia jaetun II kerroksen eteläpään huoneisto. Kellarikerroksen kaikki tilat ovat tyhjillään.

KUVA 122 ▲
Kalevalatalon illustraatio 1921.
Kirjasta Eliel Saarinen

KUVA 123 ►
Osa Loja Saarisen tekemästä
Munkkiniemi-Haagan pienois-
mallista 1915.
Kirjasta Eliel Saarinen

Kortteli ja sen rakennukset osana rakennettua kulttuuriympäristöä

Lahden kortteli XXI / Tontit 103–106

4.1 Alkuperäisen koulu- rakennuksen kaupunki- kuvallisia piirteitä

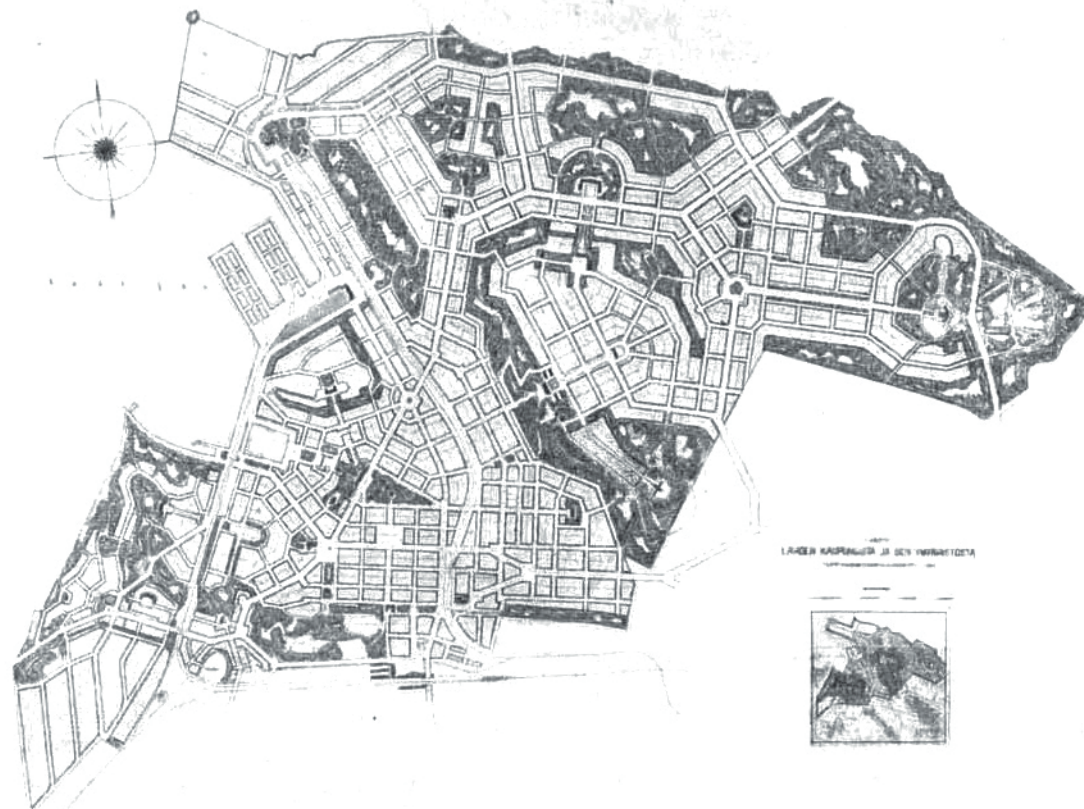
Vaikuttaa siltä, että Eliel Saarisella on ollut useita syitä suostua Tyttökoulun Talo-osakeyhtiön pyyntöön uuden koulutalon suunnittelusta. Ensinnäkin hänen toimistossaan oli keväällä 1922 vähän töitä: Kalevalaseuran käynnistämisen Kalevalatalohankkeen luonnossuunnitelmat olivat valmistuneet syksyllä 1921, Kankaan Paperitehtaan kaavahanke Jyväskylässä keskeytynyt ja Qasr el Aini-sairaalan ja lääketieteellisen koulun suunnittelukilpailu päätynyt lokakuun alussa 1921 ilman kutsua jatkovaiheeseen. Saarisella oli käynnissä vain asiantuntijatehtäviä: hän teki ehdotuspiirustuksia Teknillisen korkeakoulun siirtämisestä Meilahteen, toimi eduskuntatalon sijoitusta pohtivassa lautakunnassa sekä Lahden kaupungin asemakaavakomiteassa. Hvitträskissä Saaristen kanssa asuivat vain Frans Nyberg vaimoineen.

Toinen, ja uskoakseni painavampi syy lienee ollut mahdol-

lisuus edesauttaa Kaupungintalon ympäristön muotoutumista hänen ihanteidensa mukaiseksi kokonaistaideteokseksi. Tähän viittaa se, että Saarinen teki työnsä ”melkein ilmaiseksi”. Ulko- ja sisätilojen yhteys sekä hallittu ja taiteellisesti jäsentynyt ympäristö pysyivät Saarisen kirjoituksista päätelleen hänen ihanteinaan läpi elämän. Koulutalon rakennusajankohtana 1920-luvun alussa sama kaupunki-ihanne oli myös yleisenä tavoitteena: räystäslistan korkeus, kattokulma, julkisivun perusjako ja aukotus määriteltiin yhtenäisiksi esimerkiksi Helsingin Kulosaarella ja Töölössä. Periaatteet tulivat julkilausutuiksi Gustaf Strengellin 1922 julkaisemassa kirjassa *”Staden som konstverk: En inblick i historisk stadsbyggnadskonst”*, joka julkaistiin 1923 suomeksi nimellä *”Kaupunki taideluo- mana: silmäys historialliseen kaupunkirakennustaiteeseen”*. Kirja on omistettu Eliel Saariselle seuraavin sanoin: *”Munkkiniemi-Haaga sommitelman nerokas suunnittelija, Sinulle omistan tämän teoksen, miellyttävää yhteistyötä hartaalla ihailulla muistellen.”*

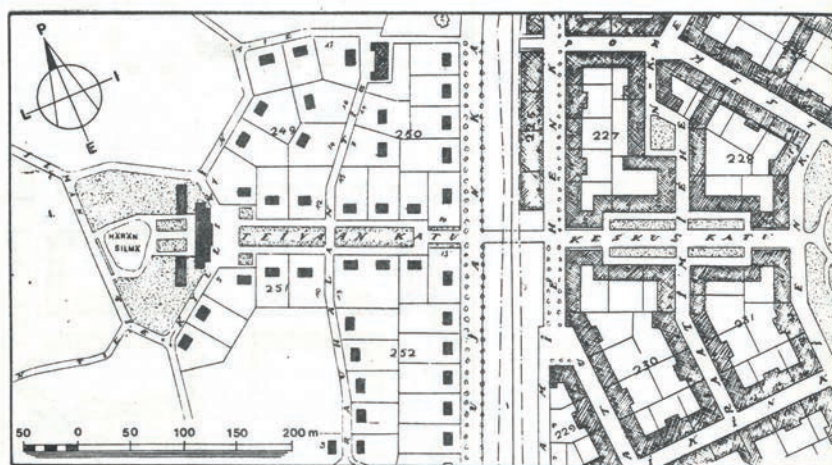
Eliel Saarinen työskenteli Lahden Kartanon alueen käyttöä suunnitelleessa Lahden asemakaavakomiteassa yli kolmen vuoden ajan vuosina 1919–1922. Asemakaavakilpailu järjestettiin 12.12.1920 – 30.4.1921, joten hänellä on ollut mahdollisuus vaikuttaa kokonaan uuden ja Lahden vanhaan keskustaan verrattuna suuren asemakaava-alueen kehittämiseen jo ennen suunnittelukilpailua. Tehtävä ja vaikutusmahdollisuus jatkui myös kilpailun jälkeen, kun oli todettu, että mikään ehdotus ei sellaisenaan ollut toteutuskelpoinen. Edellä kuvatut kaupunkirakennustaiteelliset tavoitteet näkyvät Carolus Lindbergin ehdotuksessa selvästi. Samat periaatteet ulotettiin vanhankin keskustan vastaista rakentamista ohjanneeseen rakennusjärjestykseen. Tyttökoulun talon suunnittelu on tarjonnut Saariselle mahdollisuuden tehdä periaatteiden soveltamisesta kolmiulotteinen malli Kaupungintalon ympäristössä.

Saarisen 1910-luvulla julkaisemien suurten kaupunkisuunni-

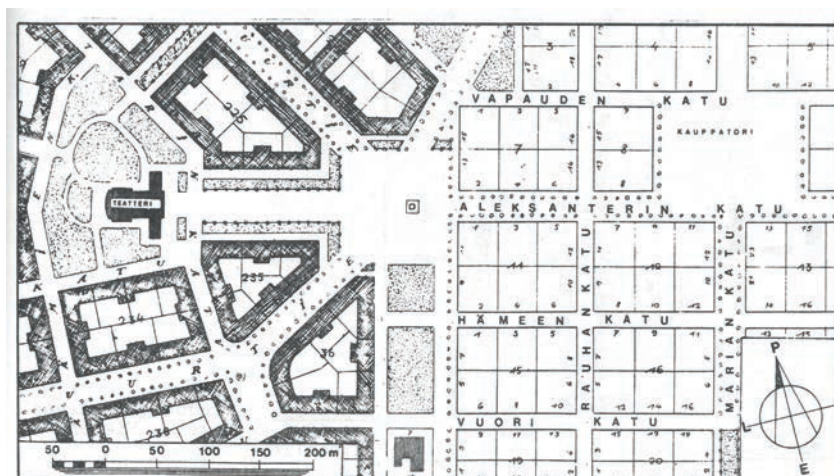

KUVA 124 ▲
 Carolus Lindbergin ehdotus Lahtinen
 Lahden asemakaavakilpailussa 1920.
Arkkitehti no 4, 1921

KUVA 125 ►
 Häränsilmän sommitelma Lahden
 laajennetusta asemakaavassa 1924.
*Kirjasta Kaupunkirakenteen kehitys
 Lahdessa vv. 1878–1938*

KUVA 126 ►
 Teatterisommitelma vuoden 1924
 asemakaavassa.
*Kirjasta Kaupunkirakenteen kehitys
 Lahdessa vv. 1878–1938*

telmien havainnekuvista nähdään, jäsentyy ihannekaupunki suurten, liikenteen solmukohtiin sijoittuvien monumentaalirakennusten ympärille suurina yhtenäisinä ja tarkasti artikuloituina kortteleina. Rakennusmassoilla ja kaduilla on maastoon suurpiirteisesti sovitettu hierarkia: keskuksia hallitsevat korkeille paikoille sijoitetut julkiset rakennukset, kuten kirjastot, museot ja teatterit, joiden ympärillä rakentaminen on tiivistä ja korkeaa harventuakseen ja pienentyäkseen reunoja kohti. Kun verrataan oheista Munkkinimi-Haaga-suunnitelman pienoismallikuvaa, Carolus Lindbergin kilpailuehdotusta ja vahvistetussa asemakaavassa esitettyä sommitelmaa Häränsilmän alueelle, voi nähdä, että Saarisen vaikutus kaavan kehitystyössä ei ole ollut vailla merkitystä. Niinpä kaavan Teatterisommitelmassa kaavallinen asetelma on hyvin samantapainen kuin kaupungintalon ympäristössä.

4.2 Koulurakennuksen ominaispiirteitä

Saarisen teksteissä yksittäiset rakennukset noudattavat samoja periaatteita kuin kokonaiset kaupungit kortteleiden: niissäkin on dominoivia, korostavia ja rytmittäviä elementtejä eli erkkereitä ja päätykolmioita, joiden välissä on tasaisesti aukotettua kaupunkimuuria. Ne ottavat ympäristönsä ja hierarkisen asemansa huomioon. Tyttökoulun Harjukadun puoleisen pääjulkisivun pelkistynyt jäsentely on ymmärrettävä tätä taustaa vasten. Koulutalo ei edusta julkista rakentamista monumentaalissa mielessä, vaan sen asema on yhteiskunnallinen ja luonne kasvatuksellinen. Saarisen katsannossa kulttuurin ja luonnon samanaikainen läsnäolo elämän kaikissa vaiheissa on ihmisen kehityksen kannalta keskeistä. Rakennuksen pääjulkisivun linnamainen karuus ei siten ole ollut lopullinen totuus, vaan sen on ollut tarkoitus peittyä kiipeilevän villiviinin alle.

KUVA 127 ▲

Kaupungintalo, Tyttökoulu ja puisto 1920-luvulla.

Lahten kaupunginmuseon kuva-arkisto

Myös pihajulkisivun riisuttua linnamaisuutta korostaa kaikkien koristeaiheiden puuttuminen. Sen yksinkertainen jäsentely ja U-muotoon silyiksi taipuva rakennusmassa muistuttaa enemmän englantilaista asuinlinnaa kuin pohjoismaista puolustuslinnaa ja edustaa turvallista kodikkuutta. Tälläkin puolella on melko viitteelliseen asemapiirustukseen merkitty pihaa ympäröivän puuston lisäksi istutuksia talon seinustalle, vaikka niiden menestymiselle ei pohjoispuolella ole edellytyksiä. Joka tapauksessa näkymät rakennuksesta ulos ovat olleet aina kohti avointa viherympäristöä: toisella puolella puisto, toisella koulun piha.

KUVA 128 ►

Tyttökoulun julkisivu lounaasta.

Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto

KUVA 129 ►

Vehreää kaupunkitilaa
Harjukadulla 1931.

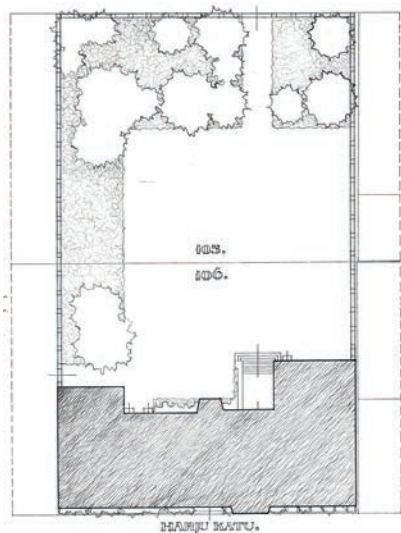
Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto

KUVA 130 ►

Linnamainen pihasivu ja aavistus
istutuksista.

*Kirjasta Tyttökoulusta Tipala, Tipalasta
Tiirismaa*

KUVA 131 ▲

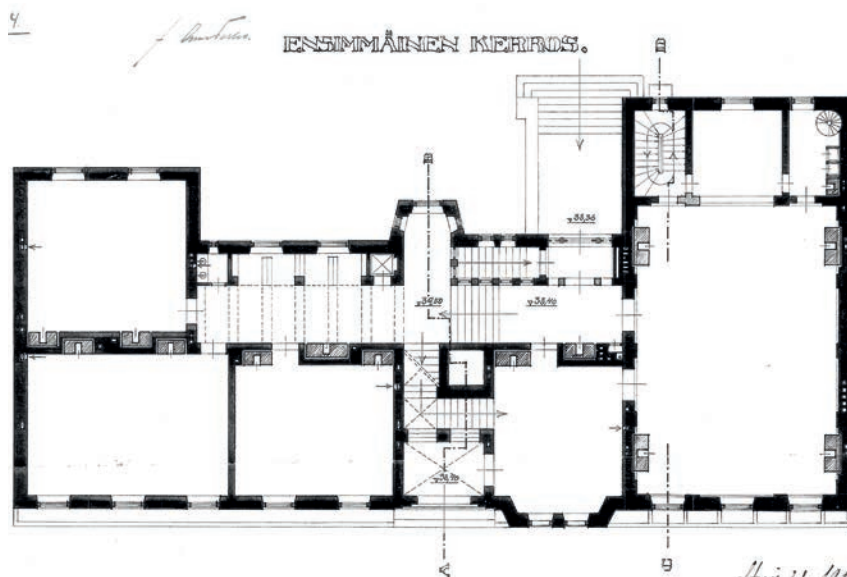
Tyttökoulun pihan jäsentely
alkuperäispiirustuksessa.

Lahden rakennusvalvonnan arkisto

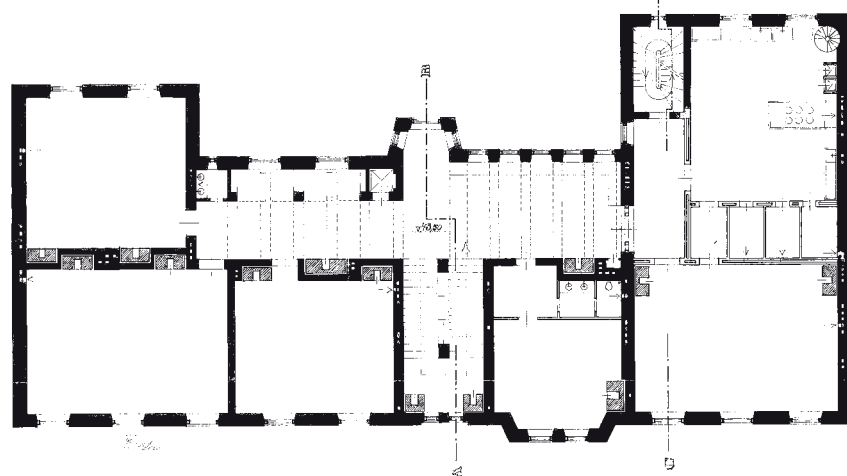
KUVA 132 ▼

Ensimmäinen kerros.

Lahden rakennusvalvonnan arkisto

TOINEN KERROS.

KUVA 133 ►

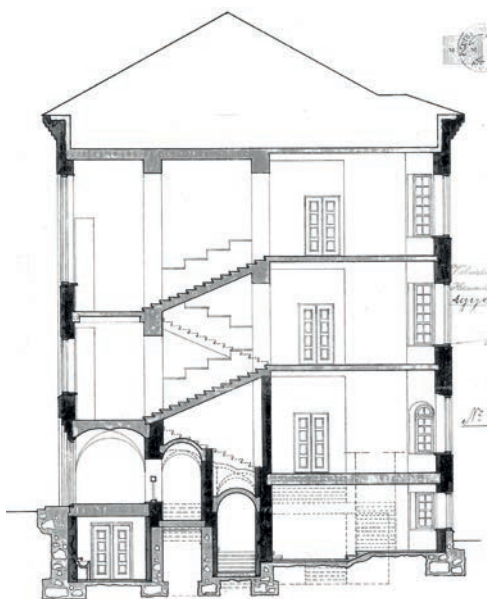
Toinen kerros.

Lahden rakennusvalvonnan arkisto

KUVA 134 ►

Leikkaus portaan ja pihaerkerin
kohdalta.

Lahden rakennusvalvonnan arkisto

LÄPILIKKAUS A-B.

KUVA 135 ▲
Porrashuoneen avautuminen
2. kerrokseen.

KUVA 136 ▼
Käytävätila jäsentävine
elementteineen.

KUVA 137 ►
Käytävän alkuperäinen oleskeluauula.
*Kirjasta Tyttökoulusta Tipala, Tipalasta
Tiirismaa*

KUVA 138 ►
Oleskeluauula 2. kerroksessa 2020.

KUVA 139 ▲

Porras ja käytävä sisäikkunan kautta yhteydessä.

KUVA 140 ▼

Luokkatila, vasemmalla ikkunat, oikealla uunisivennykset

KUVA 141 ►

Opettajien huone 1920-luvulla, oikealla erkkeriuloke.

Kirjasta Tyttökoulusta Tipala, Tipalasta Tiirismaa

KUVA 142 ▲

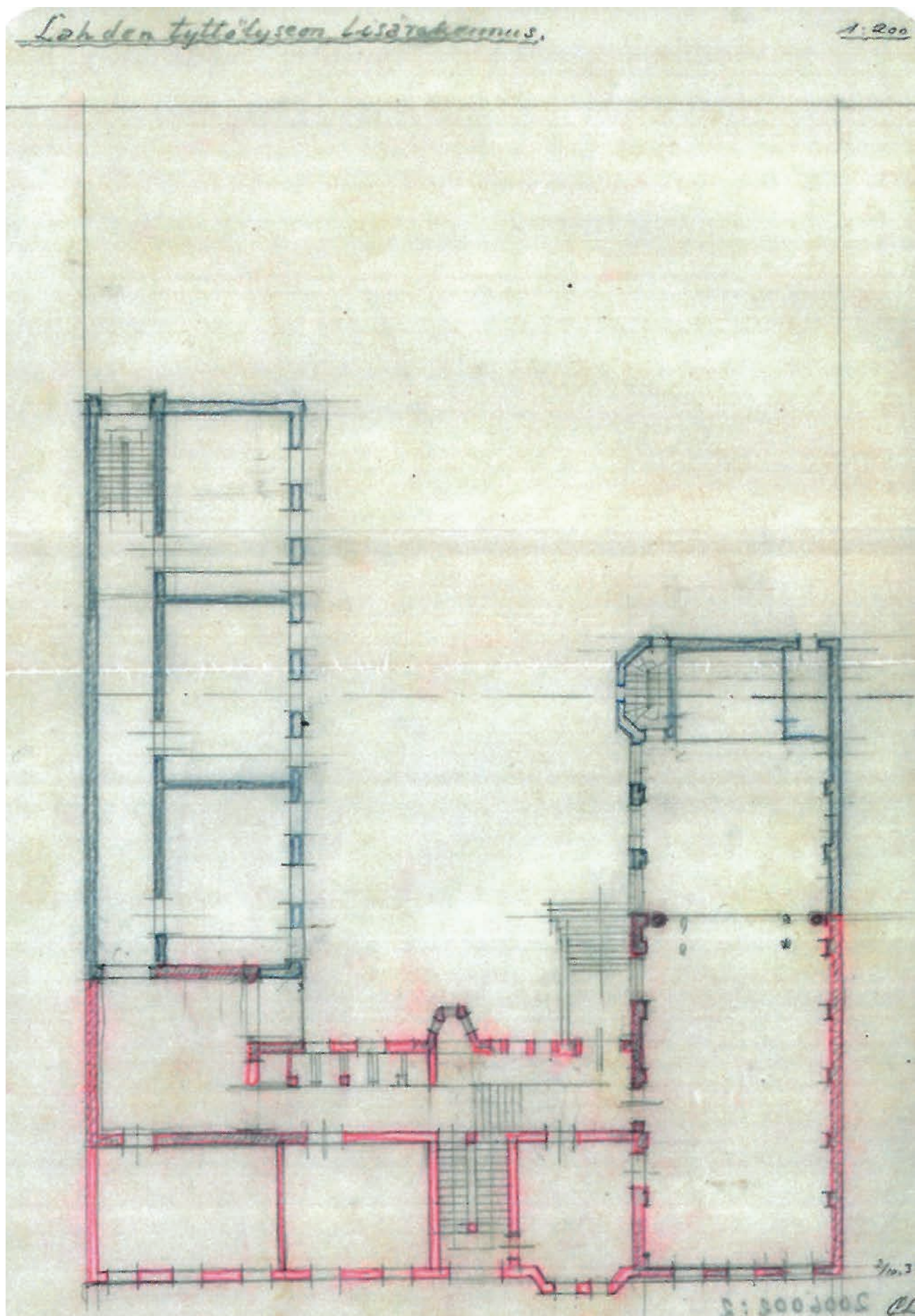
Juhlasali juhlakäytössä vuoden 1935 jälkeen, koska uunit on jo purettu.

Kirjasta Tyttökoulusta Tipala, Tipalasta Tiirismaa

KUVA 143 ▲

Juhlasali ruokalasalina.

KUVA 144 ◀

Carolus Lindbergin laajennus-
suunnitelma 1938.

*Kirjasto Tyttökoulusta Tipala,
Tipalasta Tiirismaa*

Sisäänkäyntikerroksessa Harjukadun puoleisen julkisivuerkeerin takana on eteishalli, josta on ollut käynti voimistelusaliiin ja oviaukon kautta käytävälle, josta on noustu ylemmälle tasolle muodostetulle valoakselille: vasemmalla porrasmousu ja oikealla pieni pihaerkkeri. Hallista on ollut myös käynti kellarikerrokseen, jossa on ollut Harjukadulle avautuvia käytötiloja, mm. kirjasto. Eteishallin päällä erkkerin takana ovat olleet koulun hallintotilat: tilojen hierarkia näkyy julkisivuissa, jotka on siten jäsennelty samaan tapaan kuin kaupunkirakenne, assosiativisen funktionaalisesti.

Saarisen koulurakennuksen tilallinen selkäranka ovat piirustuksista päätellen olleet sen valoist käytävät, jotka ovat avautuneet pohjoiseen pihan suuntaan sekä väljän porrashuoneen kautta myös etelään ja Kaupungintalon puistoon. Välipohjien palkit, pieniruutuiset ikkunat ja peiliovet jäsentävät pitkänomaisen tilan mittakaavan intiimiksi. Käytävälle on jokaiseen kerrokseen tehty vaatesyvennyksen rinnalle pieni valoerkkeri, jonka merkitys havainnollistuu leikkauspierustuksessa. Kahdessa ylimmässä kerroksessa käytävä laajenee väljäksi oleskeluaukaksi, johon on alun perin sijoitettu seinää kiertävä kiinteä penkki. Aulan takana poikkisiivessä jatkuva käytävä liittyy aulaan aukkona tai lasiovien kautta. Lisäksi sisäänkäyntikerroksessa porrastilat on visuaalisesti liitetty käytävätilaan sisäikkunoilla, joten yhteiset tilat ovat kaikkialla liitetty visuaalisesti toisiinsa.

Kaikki opetustilat ovat suorakulmaisia: täysin neliömäisiä tiloja lukuun ottamatta tilojen lyhyen ja pitkän sivun suhteet ovat joko noin 1:1,2 tai 1:1,4. Ainoastaan henkilökunnan huoneissa oleva erkkeri poikkeaa säännöstä. Länsiosan luokkahuoneiden leimaa-antavin piirre on alun perin ollut niiden sydänmuurin syvennyksiin sijoitetut tulisijat. Muissa tiloissa uunit ovat työntyneet tilaan. Tilojen kiinteät elementit on sijoitettu niin, että näkymä tilan pituusakselin molemmin puolin on symmetrinen. Tällainen tila on myös voimistelu- ja juhlasali, joka avautuu usaliaasti suoraan kadulle. Sen somittelussa painottuu juhlasali-käyttö alkaen sen alkuperäisestä saapumisreitistä pääovelta eteishallin kautta.

4.3 Koulurakennuksen korjaukset, muutokset ja laajennusosat 1948–2017

Ikävä kyllä koulurakennukseen myöhemmin tehty muutokset eivät ole tukeutuneet perusratkaisun vahvuuksiin, vaan ylisuuri oppilasmäärä ja taloudellinen niukkuus ovat ohjanneet ratkaisuja toiseen suuntaan. Carolus Lindbergin 1930-luvulla tekemä laajennussuunnitelma tontin länsirajalle koulun jatkeeksi naapuritonttien piharakennuksia vasten kilpistyi liian suuriin kustannuksiin sekä ennen sotia että niiden jälkeen. Sen sijaan rakennettiin lisätilaa ensin ullakotiloihin 1948–49: vaikka Unto Ojosella on ollut silmää ja tahtoa muutoilla ja detaljoita tilat kauniiksi kokonaisuudeksi, ei ylävalon varassa olevia huoneita voi kuitenkaan pitää optimaalisina opetustiloina.

Ensimmäinen rakennusmasan ulkopuolelle tehty laajennusosa, joka valmistui 1952 oli ennen kaikkea edullinen, koska

se oli tilatehokas: väljän käytävän avoin sivu eli se, josta avautuivat näkymät pihalle, rakennettiin umpeen, jotta saatiin 5 uutta, kipeästi kaivattua luokkahuonetta. Koulun entinen oppilas Irma Kolsi on tunnistanut pääkerroksen valoerkkerin meki-tyksen, koska sisäänkäyntikerroksessa luokkatila ei ensimmäisessä versiossaan ulottunut itäpäässä ulkoseinään asti. Kulkautta myöhemmin valokäytävä oli jo osoitettu varastokäyttöön. Laajennuksen toteuttamisen erityinen piirre oli se, että varainkeruu, suunnittelu ja valvonta tehtiin talkoilla ja toteutus kesti vain 4 kuukautta. Ehkä näistä teki-joistä johtui myös se onnellinen tilanne, että suunnittelussa ei yritetty mitenkään ilmentää ajan henkeä Ateenan julistuksen periaatteiden mukaisesti, vaan tyydyttiin nöyrästi kopioimaan vanhan rakennuksen jäsentelyä ja yksityiskohtia.

Seuraava laajennus sen sijaan oli jo kunnianhimoisempi ja siihen sisältyi itsenäisiä arkkitehtonisia intentioita. Rakennus on litistetty tontin itärajaan kiinni ja uuden siipirakennuksen ja vanhan koulun väliin tehty kaunis sisäänkäyntihalli, josta on ollut käynti alakerran ruokasaliin ja yläkerran juhla- ja liikuntahalliin. Aula avautuu pihalle ja vanhan koulun julkisivulle lasiovien kautta. Vuonna 1982 lisätty tuulikaappi heikentää aulan paviljonkimaista vaikutelmaa, vaikka on varmasti sinänsä tarpeellinen lisä. Edes radikaalisti tilaa kaventanut, porrassyöksyn päälle 1993 rakennettu IV-konehuonekaan ei ole kokonaan tuhonnut kevyttä vaikutelmaa. Vuoden 1958 laajennusosa on muiltakin osin suunniteltu samalla pieteetillä kuin vanha rakennus, mutta 1950-luvun tyyppiratkaisuilla. Kellarikerroksen käsityötiloiksi 1992 rakennettua ruokasalia lukuun ottamatta tiloissa on paljon alku-

KUVA 145 ►
Ullakon luokkatila.

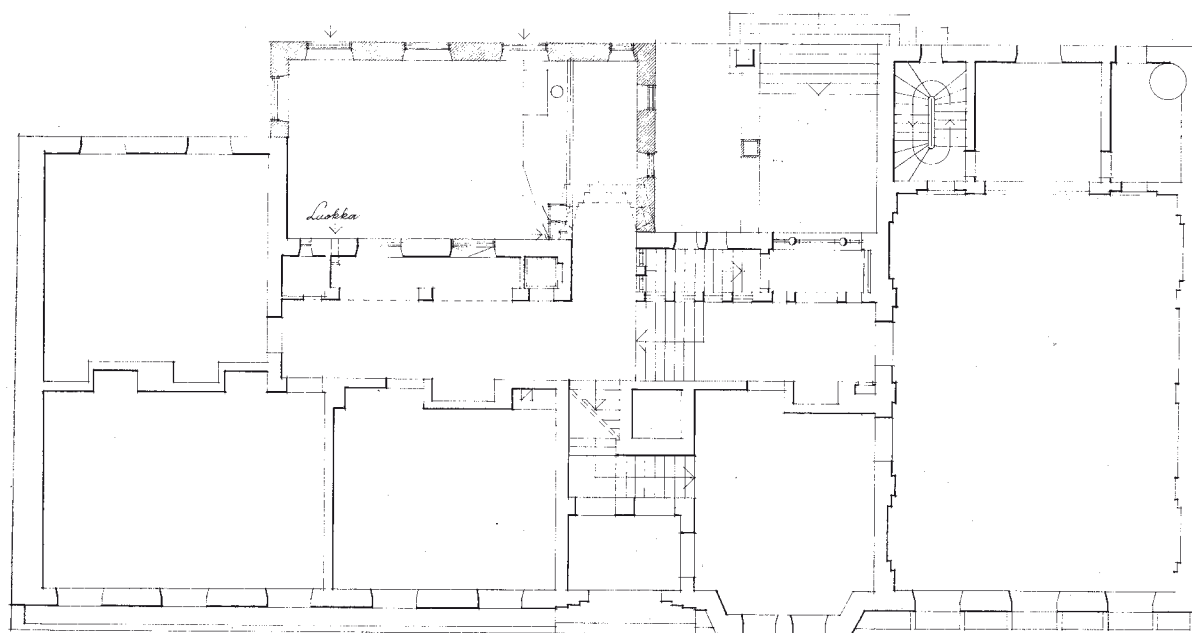

KUVA 146 ►
Kaunis sormipaneloitu pilari.

KUVA 147 ►
Painike 1940-luvulta.

I-kerros 1/100

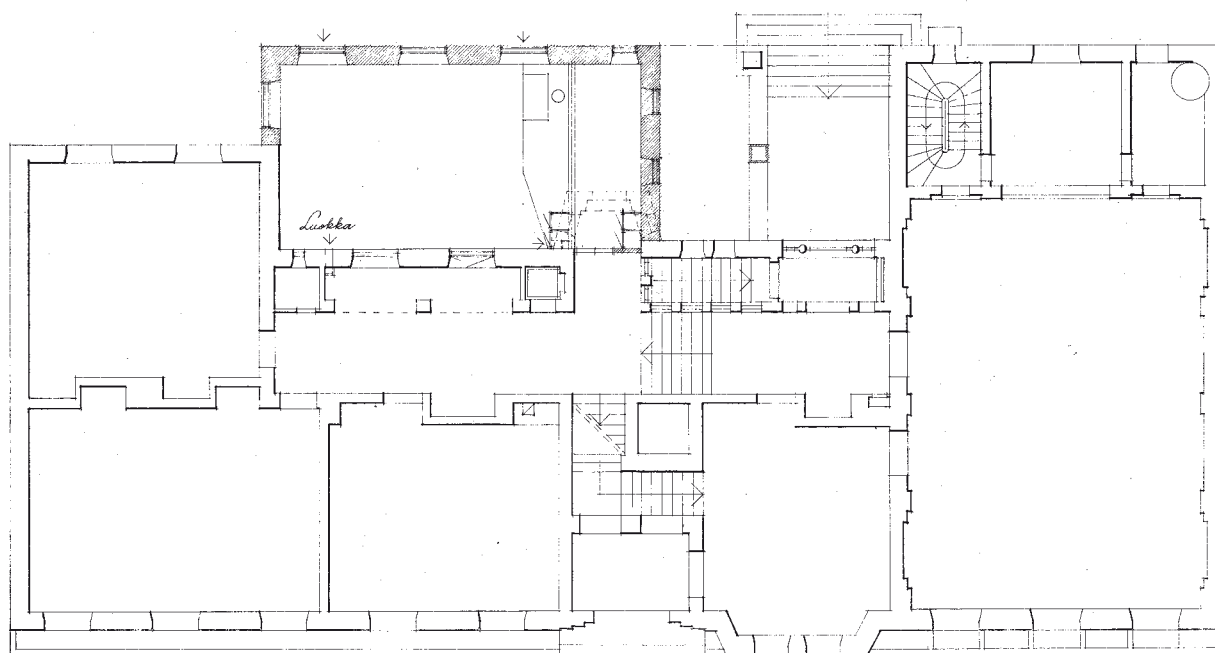
Lahti, marraskuulla 1951.
Taru Kola.

KUVA 148 ▲

Ensimmäisen kerroksen
pääpiirustus pohja 10.4.1952.
Lahden rakennusvalvonnan arkisto

KUVA 149 ▼

Ensimmäisen kerroksen
pääpiirustus pohja 9.5.1952.
Lahden rakennusvalvonnan arkisto

I-kerros 1/100

Lahti, marraskuulla 1951.
Taru Kola.

KUVA 150 ▲
Kolmen rakennusvaiheen liittymä.

KUVA 151 ▼
Sisäänkäyntihallin avoin näköala ulos.

KUVA 152 ►
Avara sisäänkäyntihalli.

KUVA 153 ▼
Liikunta- ja juhlasali.

KUVA 154 ▲
Asuntoportaikon alkuperäisiä 1950-luvun rakennusosia.

KUVA 155 ▲
Ruokasalin sisäänkäynti detaljeineen.

KUVA 156 ▼
Vanhan koulun luokkatilan uuni-
syvennykset 1990-luvulla korjattuna
ja 2017 koneella täydennettynä.

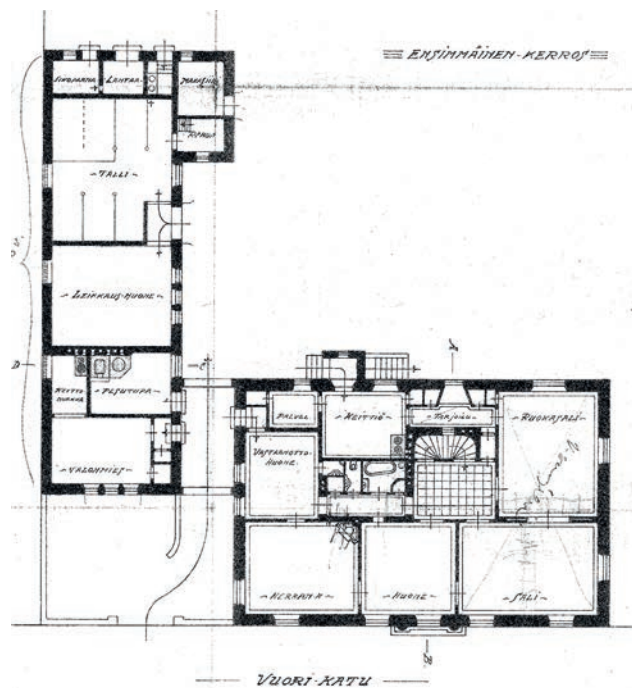

KUVA 157 ►
Luokkatila vuodelta 1953
ja vanhan julkisivun aukotus.

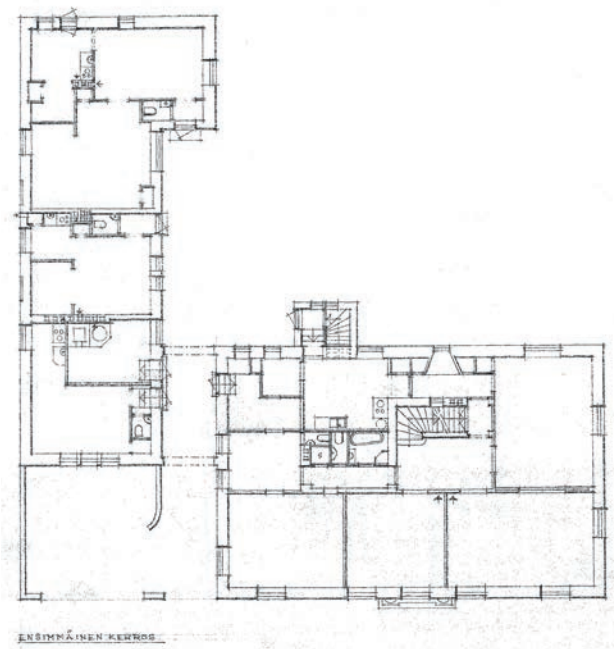
KUVA 158 ▼
Luokkatilan ristiriitaisia elementtejä
1990-luvulta.

KUVA 159 ▲
Talotekniikkaa vuodelta 2017.

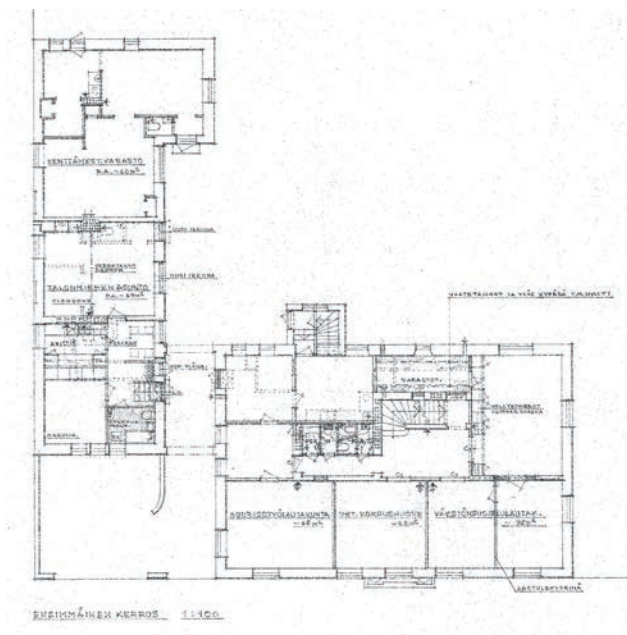

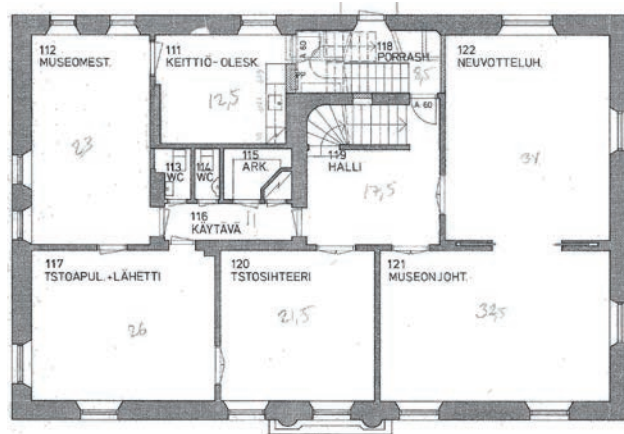
KUVA 160 ▲
 Ensimmäinen kerros, suunnitelma 1925.
 Lahden Tilakeskuksen arkisto

KUVA 161 ▲
 Ensimmäinen kerros, mittauspiirustus 1963.
 Lahden Tilakeskuksen arkisto

KUVA 162 ▲
 Ensimmäinen kerros, muutossuunnitelma 1963.
 Lahden Tilakeskuksen arkisto

KUVA 163 ▲
 Ensimmäinen kerros, muutossuunnitelma 1978.
 Lahden Tilakeskuksen arkisto

peräisiä rakenteita ja yksityiskohtia.

Vuonna 1964 tehdyt muutokset ovat olleet vähäisiä muualla kuin kellaritiloissa, mutta erityisesti vanhan koulun kohdalla merkittäviä. Pääsisäänkäynnin takana on eteishallin kautta kiertänyt porrasyhteys oikaistu nykyiselleen johtamaan suorana 1. kerrokseen, jotta eteishalli on voitu sisustaa opetutilaksi. Käytävät on pyhitetty kokonaan vaateiloiksi ja vanhan liikuntasalin näyttämö rakennettu puku- ja pesutiloiksi. Seuraavan kerran vanhan koulun tilallisuutta on menetetty 1972, kun kellarikerroksen kirjastotilat on pilkottu nykyiselleen luokkaja toimistotiloiksi. Seuraavana vuonna on kavennettu 1. kerroksen käytävää rakentamalla pohjoisseinälle komerotiloja.

Rakennuksen 70-vuotisjuhlien kunniaksi tehtiin koulutiloissa laaja perusparannus vuosina 1992-93. Pääosa koulun nykyisestä ilmeestä, erityisesti vanhan koulun puolella, on tältä ajalta: kaikki värit, pintamateriaalit, valaistus, luokkien kalusteet ja varusteet sekä pesualltaat, osa IV-tekniikasta, tekstiilityön luokka 2. kerroksessa, teknisen käsityön tilat laajennusosassa, voimistelusalin muutos ruokasaliksi sekä jakelukeittiö. Työhön on asennoiduttu kunnianhimoisesti. Ruokasali on sisustettu viihtyisäksi ja syrjäytävä ilmanvaihto asennettu huomaamattomasti. Keittiötila liittyy saliin luontevasti. Käytävätilat on palautettu täyskorkeiksi ja maalattu alkuperäiseen tyyliin. Vanhat peiliovet on kunnostettu ja osin täydennetty. Alkuperäiset poistosäleiköt koristavat kaikkia tiloja. Luokkatilat on peruskorjauksessa säilytetty täyskorkeina, joskin kiskoihin asennetut perusvalaisimet rikkovat tilojen ilmettä ja peittävät seiniin maalattua jakavaa väripintaa. Lattoissa on

väriä ja mahdollisesti ne on alunperinkin verhoiltu linoleum-mattoilla hygieniasyistä. Harmilista on sen sijaan se, että tila- ja LVI-kalusteissa tai kattojen vaimennusmateriaaleissa ei ole yritetty perusratkaisuja enempää.

Viimeisen vajaan 30 vuoden aikana on tehty osakorjauksia: ikkunoiden ja laajennusosan julkisivun kunnostus 2009, pihan uusiminen 2011, linjasaneeraus ja lämmönvaihtimen uusiminen 2013 ja IV-muutokset 2017. Tiloihin on viimeisimmässä muutoksessa asennettu huonekohtaisia IV-koneita ja jokaiseen luokkaan äänekäs ilmanpuhdistaja. Koneiden ilmanottoa varten on julkisivuihin tehty suurehkot säleiköin verhotut aukot ilman rakennuslupaa. Julkisivuissa ne eivät sinänsä ole erityisen silmiinpistäviä, mutta luokkatiloissa koneistus eristettyine putkivetoineen ja äänineen muodostaa monipuolisesti häiritsevän kokonaisuuden.

4.4 Millerin talon ominaispiirteitä

Millerin talo on ollut alkuperäisessä muodossaan paitsi edustava ja ajanmukainen, myös omintakeinen ainakin kolmella tavalla: villa -tyyppisen rakennuksen sijoittaminen vanhalle ruutukaava-alueelle on erikoista, eläinlääkärin edustusasunto-vastaanottila -yhdistelmä harvinaista ja tällaisen kokonaisuuden sijainti kaupungin keskustassa aivan ainutlaatuista. Rakennuksen muotoilu sen sijaan oli ajanmukaista: rakennustyyppinä viherpuutarhakaupunki-ideologian levitessä 1910-20 -luvulla erityisesti Pohjoismaissa. Sen eräs näkyvä ilmenemismuoto olivat pienet yhden perheen taloille tarkoitettut tontit, joita kaavoitettiin Lahdessakin esimerkiksi Mattilanmäelle. Ruotsissa näitä alueita

varten kehiteltiin tyyppitalorat-kaisuja ja aluerakentamista, esimerkiksi Tukholman Gamla Enskede. Ruotsalainen uustuotantoyritys Sekelskiftet kuvaa 1920-luvun rakennuksia tiivistäen seuraavasti: *"Tjugotalsklassis-mens fasader är symmetriskt utformade av slätputs eller slammade i mustiga kulörer som rostrött, ockragult, grönt eller grått. Ibland förses husen med ett högt gavelparti som skapar ett häftigt fondmotiv i stads-bilden. Det formges antingen som en trappgavel eller med barockinspire-rade eller klassicistiska former. På de enkla fasaderna placeras ofta dekor-er såsom pilastrar och medaljonger, festonger eller små burspråk i avvika-nde kulör. Ett tidstypiskt inslag är även lunettformen i fönster, balus-terdockor under fönster och friser med meanderbård eller tandsnitt-smönster. De tidstypiska fönstren har två bågar med tre rutor i varje och målas i grönt, brunt eller rödb-run kulör. Taken är täckta av tegel eller plåt. Portarna har en fernissad glasad dörr och markeras ofta av stenomfattning."*

Lahdessa villa -tyyppiset rakennukset toteutettiin pääosin vasta 1930-luvulla ja pienkerrostaloina, esimerkiksi Paavolan Kymin- ja Onnelantien rakennukset, tai 1940-luvulla esimerkiksi Karinie-meen.

Runar Eklund työskenteli vuosia Helsingissä kaupunginarkkitehti Karl Hård af Segerstadin alaisena. Tämän tyyllilliset ihanteet palautuvat Ruotsiin, muun muassa suurvalta-ajan arkkitehtuuriin. Pohjoismaiset esikuvat olivat 1920-luvulla yleisemminkin arkkitehtien kiinnostuksen kohteena, joten niiden esiintyminen Millerin talon julkisivussa ei ole yllättävää: jyrkkä harjakatto lyhtyinen sekä portaalin ruotsalaiset uusbarokkivaikutteet poikkeavat kotimaisen 20-luvun klassismin valtavirrasta. Pää-rakennuksen ja siihen liittyneen

KUVA 164 ►

Millerin talo 1939, aidan takana yksityinen oleskelupiha.

Pertti Hammarin arkisto

KUVA 165 ▼

Millerin talo 2020, viimeistelemätön kaupunkitila ja seinän päälle valunut pihatäyttö.

KUVA 166 ◀

Koulun piha työntyy melkein talon seinään kiinni.

KUVA 167 ▲

Piharakennuksen paikalla oleva muuntaja.

KUVA 168 ▲

Klassisistista detaljontia.

KUVA 169 ▲
Kaunis sisäänkäyntiporras.

KUVA 170 ▲
Tilatunnelmaa 1920-luvulta.

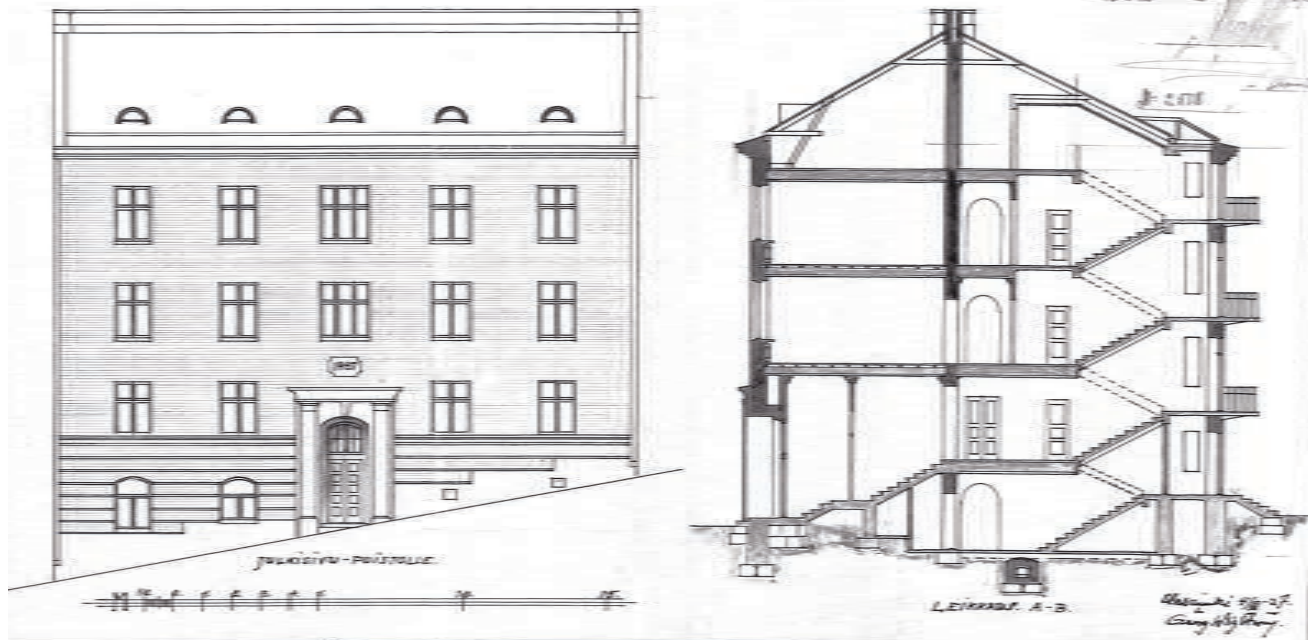
KUVA 171 ▲
Alkuperäisiä ja palautettuja rakennusosia
sekä talotekniikka 1970-luvun lopulta.

KUVA 172 ►
Pitkä näkymä talon sisällä ja 1970-luvun
korjaustapoja.

KUVA 173 ►
Kerrostunutta talotekniikkaa.

KUVA 174 ▲
 Julkisivu ja leikkaus.
 Lahden rakennusvalvonnan arkisto

KUVA 175 ▲
 Terastirapattu portiikki klassistine aiheineen.

KUVA 176 ▲
 Porrasyhteys Marianpuistoon.

piharakennuksen yhdistelmä on ratkaistu kauniisti niin, että päärakennus muodostaa dominantin, johon tilat on sijoitettu klassisen kartanon tapaan hierarkisesti siten, että edustustilat ovat 2. kerroksessa. Sivurakennuksessa ovat työskentelytilat, talonmiehen asunto ja tallit kuten maalaiskartanossa. Tunneli yhdistää piharakennuksen päätaloon niin, että sen ympärillä olevat ulkotilat jakaantuvat kolmeen osaan: portin kautta saavutettava pieni etupiha on varattu liikenteelle ja huollolle. Siltä on ajoyhteys yläpihalle, joka on varattu eläimille ja mahdollisesti pienelle keittiöpuutarhalle. Perheen yksityinen alapiha, mahdollisesti oleskelupiha, on sijoittunut talon aurinkoiselle länsipuolelle puiston viereen. Kun sen takana on Marianpuisto ja talon toisella puolella Tyttökoulun viheralue sekä Vuorikadun toisella puolella istutettu tontin kulma, on tunnelma varmasti ollut puutarhakaupunkimainen. Lisäksi rakennusaikana Janhusen talon tontti oli vielä rakentamatta.

Kauppakirjoista päätellen talo on ollut yhden perheen asuinikäytössä aina siihen asti, kun se myytiin Tyttökoululle. Vuonna 1963 tehdystä pääpiirustuksesta voi kuitenkin päätellä, että päärakennuksen tilalliset muutokset on tehty vasta, kun siihen on sijoitettu kaupungin hallinnon toimistotiloja. Vielä suuremmat muutokset tapahtuivat 1½ vuotta tämän jälkeen, kun Harjun kansakoulun pihaa piti suurentaa: piharakennus ja talon pihavun sisäänkäyntiuloke purettiin pois ja yläpiha tasattiin Millerin taloon päin kallistuvaksi koulupihaksi, joka ulottui Janhusen talon sisäkulman linjaan tehtyyn aitaan asti. Korkomerkinnöistä päätellen pihaa on tuolloin korotettu niin, että muutaman metrin päässä talon takaseinästä on ollut enimmillään metrin kor-

kuinen luiskaus, joka madaltuu itään päin mentäessä. Uusi takaovi on puhkaistu entisen tarjoiluhuoneen ikkunan paikalle.

Talon levyinen kaista koulupihaa Vuorikadun varrella on jätetty istutusalueeksi. Samoin tontin länsireuna on tuolloin jätetty viheralueeksi ja aitaamatta. Periaatteessa viheralueet ovat siten ulottuneet molemmiin puoliin talon seinään asti, mutta tosiasiassa sen ympäriltä on tuolloin riisuttu kaikki kodikkuuteen ja arvokkuuteen liittyvät elementit. Talosta oli tehty hyötytilaa ja kaupunkikuvallinen kummajainen.

Viimeisimmät muutokset on tehty 1978-79, kun rakennus kunnostettiin Kaupunginmuseon toimistotiloiksi. Talon ympärille on tuolloin raivattu omaa aluetta. Itäpäähän on kaivettu tasanne ilmeisesti pysäköintiä varten. Tasanteen ja koulupihan väliin on tehty betonirakenteinen tukimuuri ja teräsverkoaita sen päälle. Ilmeisesti myös aidattua koulupihaa on levitetty sekä talon takana ollut luiskaus oikaistu niin, että pihan ja talon väliin on jäänyt vain kapea syvennys toimistotalon poistumistietä varten: tarjoilutilaan tehdyn teräsrakenteisen poistumistieportaan uloskäynti johtaa tälle väylälle. Töiden yhteydessä on suljettu pohjakerroksesta länsipuolen pihalle johtanut ovi. Vuonna 1982 museon pysäköintisyvennyksen taakse on rakennettu muuntaja, joka on tehnyt talon itäpäädyistä teollisuustilaa muistuttavan huoltopihan. Ympäristön kurjistaminen on täydentynyt, kun koulupihaa on levitetty vielä lisää 1998. Kentän levittämisestä seurannut luiskaus ulottuu korkeana ja jyrkkänä talon länsipäädyn entiselle pihalueelle, jolloin tontin kulma on jäänyt epämääräiseksi ja huonosti hoidetuksi viheralueeksi. Lisäksi luiskaus on tehty osittain

sokkelipintojen yläpuolella, mikä on lisännyt kosteusrasitusta ulkoseinissä.

Sisätiloissa muutokset ovat vähäisempiä. Kellarikerrokseen on rakennettu sosiaalitulat ja kylmä ullakkotila muutettu lämmityksi työsaliksi. Alkuperäisiä rakennusosia eli ikkunoita, ovia, lämmityspattereita ja IV-säleikköjä sekä listoja ja pintamateriaaleja parkettilattiaa myöten on säilynyt peruskorjauksissa hyvin. Talon pitkä tyhjillään olo, puutteellinen huolto sekä julkisivujen osalta väärät pinnoitemateriaalivalinnat ovat kuitenkin josain määrin heikentäneet joidenkin osien käyttökelpoisuutta jatkossa.

4.5 Janhusen talon ominaispiirteitä

Janhusen talo on perusratkaisultaan tyyppillinen 1920-luvun syvärunkoinen kaupunkikerrostalo: asunnot ovat pääosin suuria ja ajankohdan yleiseen tasoon nähden hyvin varusteltuja. Rakennuksen massa on selkeä ja pääjulkisivu symmetrinen. Tasaisesti seinäpinnalle jaettu aukotus on lähellä julkisivupintaa ja sisäänkäyntiä korostaa klassistisesti muotoiltu portaali, joka on lahtelaisittain poikkeuksellisen komea: terastirapattuun pintaan on muotoiltu kaksi toscanalaista pilasteria niiden päälle vomakkaasti ulospäin kaareutuva acanthuslehtikuvioilla koristeltu palkki. Korkean ja suhteikkaan pääoven takaa avautuu korkea nousu, koska sisäänkäyntitaso on Marianpuiston puolella jopa pihatasa alempana, mutta porras nousee sieltä suorana 1. kerrokseen.

Sisältä puistoon johtavalla ovella on todennäköisesti ollut aina seremoniallinen luonne, koska pihaoven takana ovat olleet talon

KUVA 177 ▲

Umpikorttelin osaksi suunniteltu pihasivu on palvellut julkisivuna yli 90 vuotta.

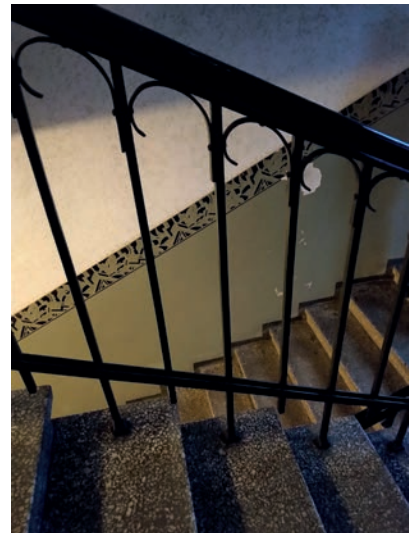
KUVA 178 ▲

Porrashuoneen pihayhteys.

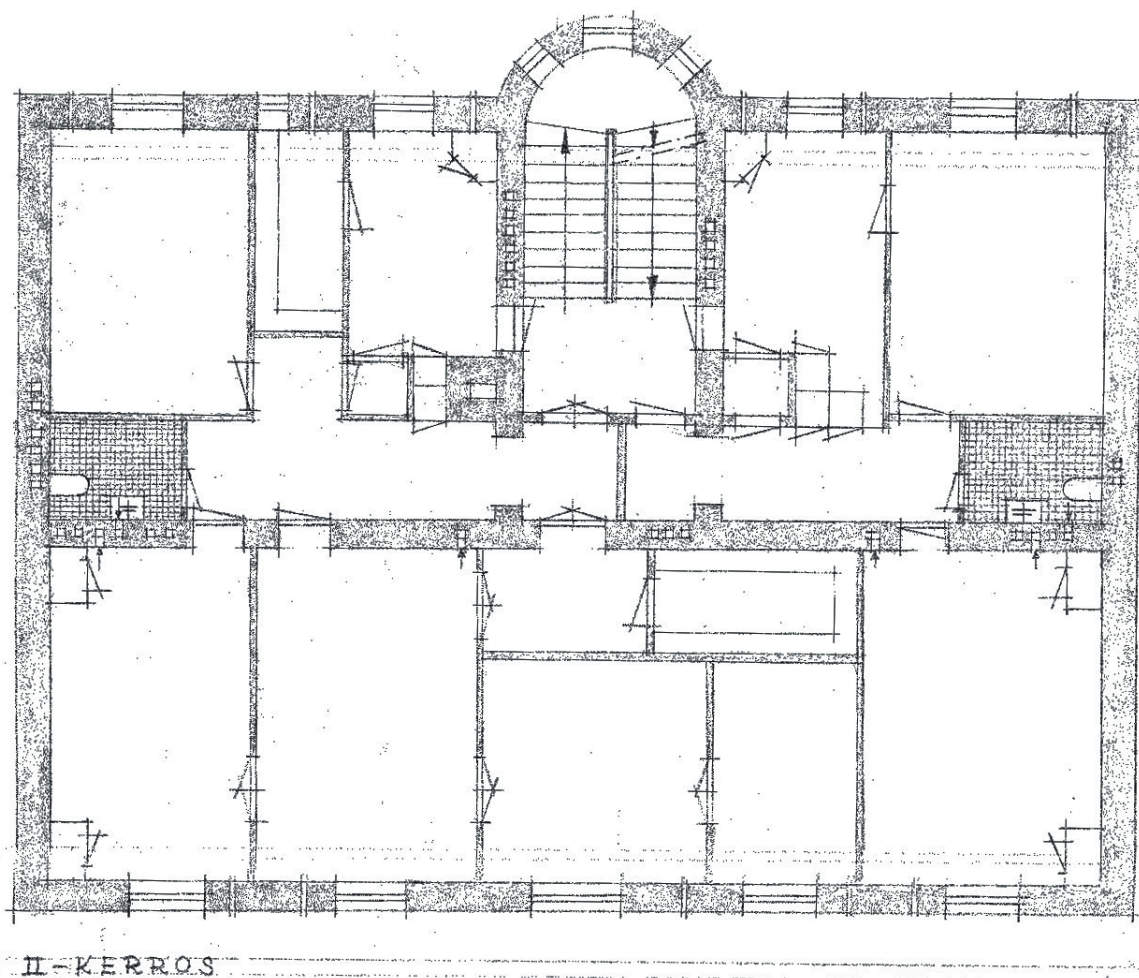
KUVA 179 ▲

Porrashuoneen alkuperäisiä ja lisättyjä elementtejä.

KUVA 180 ▲

Portaan kaide- ja koristeaiheita.

KUVA 181 ▲

Toisen kerroksen mittapiirustus 1964, seuraavien kuvien huoneisto oikealla.

KUVA 182 ▲

Valkoisella maalilla naamioituja 1920-luvun rakennusosia.

KUVA 183 ▲

Pintojen takana ovat säilyneet asunnon alkuperäiset tilaelementit.

KUVA 184 ▲
Kortteli XXI valmiine pihoinen 1946.
Lahden karttapalvelu

KUVA 185 ▼
Korttelin XXI rakenne vuoden 1965
jälkeen vuonna 1986.
Lahden karttapalvelu

KUVA 186 ►
Kortteli XXI vuoden 2011 pihamuutosten
jälkeen vuonna 2019.
Lahden karttapalvelu

autotallit ja varastot sekä viheralueet. Se tuntuu edelleen luontevammalta reitiltä taloon ja sieltä pois. Lisäksi pihasivu on elävämpi, vaikka se on koristelematon: porrashuoneen absidi jakaa julkisivun kahteen osaan epäsymmetrisesti niin, että puoliskoiden aukotus on erilainen. Lisäksi tuuletusparvekkeet ja talotikas luovat pintaan vaihtelevia varjoja. Huomattavaa on, että säilyneissä alkuperäisissä ikkunoissa on arkkitehdin suunnitelmaan merkityn 4- tai 6-jakoisen ristin lisäksi pieniä alajakoja, joita ei pääpiirustuksissa ole. Niitä ei ole myöskään esimerkiksi AM-aseman ikkunoissa, joten voi arvata, että ne ovat ehkä edustaneet rakennuttajan mieltymyksiä ja saattavat liittyä viereisen Tyttökoulun ikkunajäsentelyyn.

Talon yllättävin piirre suhteessa rakennusaikaan lienee sen pieni koko: vaikka se talonomistuksen kannalta on huomattava suoritus, rakennettiin suuremmissa kaupungeissa usein korttelin rakennusoikeus kerralla täyteen. Mitenkään tavatonta tämä ei kuitenkaan ole Lahdessakaan ollut: esimerkiksi Vapaudenkatu 8 vanhin osa rakennettiin 1908 samalla tavalla yksiportaiseksi ennen 1920-luvulla tehtyä laajennusosaa. Talon sijoitukselle on ollut sitten tarjolla kaksi paikkaa eli nykyisen lisäksi Tyttökoulun palomuurin vierus. Näistä toteutunut vaihtoehto on liikenteellisesti parempi, koska pihan liittyminen on saatu tontin rajalla matalimmalle kohdalle ilman, että sitä varten on tarvittu talon alittavaa tunnelia. Harjukadun varsi on jäänyt siten odottamaan täydennystään palvelemalla huoltoajon lisäksi asuintalon viherpihana kaikkine istutuksineen ja omenapuineen: koko piha on ollut aidattuna tontin rajaa myöten.

Myös Janhusen talon piharakennus purettiin ilmeisesti 1965,

kun Harjun kansakoulun pihaa piti laajentaa. Todennäköisesti Harjukadun varteen rakennetut pysäköintipaikat ovat samalta ajalta: ne esiintyvät pääpiirustuksissa ensimmäisen kerran 1972. Samalla piha on aidattu niin, että pysäköintipaikkojen lisäksi pihan ulkopuolelle on rajautunut talon päädyn levyinen viheralue. Tämäkin rakennus on Millerin talon jätetty kahden vaikeasti hoidettavan viherkaistan väliin niin, että Marianpuiston itäsivun raja on jäänyt epämääräiseksi ja syntyneen alueen rooli kaupunkitilana epämääräiseksi.

Rakennuksen sisätiloissa porrashuone on näyttävä. Ei ole tiedossa, onko nykyinen maalaustapa alkuperäinen tai lähellä sitä, mutta se on poikkeuksellisen värikäs ja koristeellinen, kun ottaa huomioon, että 1964 toteutetut sähköasennukset on asennettu tilaan kohtuullisen piittaamattomasti. Alkuperäiset valaisimet rohkaisevat rikkinäisinäkin uskomaan, että portaiden, porraskaiteisen ja huoneisto-ovien lisäksi myös seinäpinoilta olisi luettavissa 1920-luvun lopun ilmettä. Joka tapauksessa porrashuone on palautettavissa komeaan asuunsa pääosin alkuperäisin rakennusosin. Kuntotukimuksen perusteella rakenteissa olevat vauriot ovat korjattavissa. Harmillinen puute on, että taloon ei ole rakennusvaiheessa tehty hissiä, vaikka ne alkoivat yleistyä samaan aikaan. Toisaalta pihan puolelta saavuttaessa kolmikerroksiseen taloon sellaisia ei yleensä toteutettu. Muutosten yhteydessä hissille joudutaan etsimään paikkaa ja sellainen löytynee jonkin asuinhuoneiston puolelta.

Asuintilojen säilyneisyyteen on vaikea ottaa kantaa, koska niihin on vaikea päästä. Kaupungin käytössä olevien tilojen eli yhden huoneiston ja kellaritilo-

jen perusteella voi sanoa, että kevyet pintaremontit ilman tilamuutoksia ovat säästäneet tässäkin talossa paljon alkuperäisiä rakennusosia, kuten ovia, ikkunoita, pattereita ja listoja. Ainoastaan värit ovat peittyneet kalpean valkoisten maalipintojen alle. Märkätilat on purettu tai uusittu, mutta kattavaa linjasaneerausta ei ole tietävästi tehty.

4.6 Korttelin XXI erityisiä piirteitä

Alkuperäiset kolme rakennusta kaupungintalon kupeessa muodostavat kiinnostavan ja arvokkaan kokoelman sekä rakennustaiteellisesti että kaupunkirakenteen kannalta. Ne ovat lahtelaisittain poikkeuksellisen tyylinmukaisia 1920-luvun arkkitehtuurin edustajia, mutta kaikki toisistaan poikkeavalla tavalla: Eliel Saarisen Tyttökoulu sisältää muistumia aiempien vuosikymmenten romanttisesta ja abstraktista arkkitehtuurista, Runar Eklundin Millerin talo tukeutuu skandinaaviin esikuviin ja Georg Wigströmin Janhusen talo edustaa pelkistetympää ja ankarampaa klassismia.

Tyylipiirteidensä lisäksi rakennusten suhde ympäristöönsä on jokaisella talolla erilainen. Tyttökoulu tarvitsee laajan avoimen pihan, tässä tapauksessa 1½ tonttia sekä viheralueita ympärilleen. Pihojen ympäröimä oli myös Millerin talo, mutta yksityiskodin tontti rajattiin muurein ja aidoin irti julkisista alueista. Janhusen talo on luonteeltaan pieni pala tyyppillistä 1920-luvun umpikorttelirakennetta, jossa edustussivu ja yksityinen puoli ovat luonteeltaan kaksi eri maailmaa. Vaikka talon pihasivu onkin jäänyt kaupunkirakenteeseen näkyville, se ei ole sellaiseksi tarkoitettu. Näkyväksi tarkoitettujen eli pääpiirustuksissa esitettyjen julkisi-

KUVA 187 ▲
Kaupungintalon julkisivumuurausta.

KUVA 188 ▲
Tytökoulun julkisivumuurausta, johon on asennettu villiviinin nousuvaijereiden kiinnikkeet.

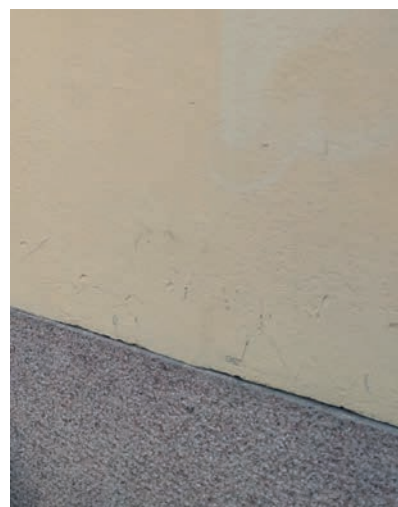
KUVA 189 ▲
Tytökoulun julkisivumuuraus jälkisaumauksineen kääntyy palomuuriksi huomaamatta, vaikka tiilikoko ja värit muuttuvat.

KUVA 190 ▲
Janhusen talon horisontaalinen muuraus poikkeaa muista rakennuksista.

KUVA 191 ▲
Janhusen talon julkisivun ja palomuurin kulma odottaa naapuria umpikorttelin täydennykseksi.

KUVA 192 ▲
Millerin talon sileää rappausta ja graniittisokkeliä.

KUVA 193 ►
Janhusen talon pihasivun roiskerappausta.

KUVA 194 ►►
Janhusen talon sokkelin terastirappausta.

vujen määrä on jokaisessa rakennuksessa erilainen: Tyttökoulussa niitä on 2 (pitkät sivut), Millerin talossa 4 (kaikista sivuista on piirustus) sekä Janhusen talossa 1 (puistosivu).

Julkisivut erottuvat tämän ajan rakennuksissa muista sivuista paitsi huolellisemman jäsentelynsä myös kalliimpien materiaaliensa kautta. Kaupungintalon tiilijulkisivu on vaikuttanut siihen, että Tyttökoulun ja Janhusen talojen pääfasadit on muurattu puhtaaksi tiilellä. Kaikkissa kolmessa rakennuksessa muuraukset kuitenkin poikkeavat toisistaan:

- Kaupungintalon julkisivuissa on käytetty Helsingborgista tuotettuja tummaksi poltettuja perustiiliä, joiden koko on noin 250 x 120 x 62 mm. Tiilet on muurattu ristilimityksellä eli kryssillä (kryssförband) ja 15 mm saumalla. Sauma on samassa tasossa kuin tiilen ulkopinta ja se on väritetty keltaiseksi.
- Tyttökoulun talon tiedoissa on maininta siitä, että haluttuja julkisivutiiliä ei saatu, mikä viittanee siihen, että olisi haluttu samanlaisia tiiliä kuin Kaupungintalossa. Julkisivut on sen sijaan muurattu kryssiin Paloheimon Santamäen tehtaiden punatiilellä, jonka koko on noin 256 x 120 x 66 mm. Kotimaisen tiilen väri ei ole niin tasainen kuin Kaupungintalossa, vaan tummia ja vaaleita tiiliä on sommiteltu eläväksi pinnaksi. Saumaleveys on 20 mm ja se ulottuu tiilen pintaan. Tällä kertaa sauma on väritetty punaiseksi.
- Tyttökoulun palomuuuri on julkisivuista poiketen muurattu kryssiin suomalaisella normaalitiilellä 270 x 130 x 75 mm. Tiilen yleisväri on vaaleampi kuin julkisivuissa eikä eri värisiksi poltettuja tiiliä ole välitetty sommitella tasaiseksi pinnaksi, vaan tummat ja vaaleat kivet

muodostavat vyöhykkeitä. Harmaan sauman leveys on noin 15 mm eikä sitä ole jälkisaumattu julkisivujen tapaan.

- Janhusen talo on rakennettu hullujen vuosien 1926-28 aikana, jolloin kotimainen tiilituotanto ei riittänyt kattamaan kysyntää. Käytettyä tyylityyppiä olisi tuskin Suomesta saanutkaan: 257 x 110 x 48 mm kokoinen tiili on poikkeuksellisen litteä ja muistuttanee tarkoituksella ns. roomalaisia tiiliä. Muurauksen horisontaalisuutta on korostettu poikkeuksellisen leveällä 30 mm saumalla, joka on jälkisaumattu punaiseksi värjättyllä laastilla hiukan tiilipintaa taaemmas. Julkisivun jakolistan alapuolelle tehty porrastus korostaa horisontaalisuutta vielä voimakkaammin. Lisäksi tiilien limitys on muista rakennuksista poikkeava: kun kryssissä side- ja juokukivet vuorottelevat ja pinnasta tulee tasainen kenttä, on Janhusen talon englantilaisessa limityksessä kaksi juoksukivikerrosta ennen sidekiviä, jolloin pinta raidoittuu horisontaaliseksi.
- Julkisivumuuraus on halvemmän muurauspinnan päällä erillisenä kerroksena, koska sitä ei ole poikkeuksellisen mataluutensa takia voinut limittää suoraan muun muurauksen kanssa. Palomuurit on muurattu normaalisti kryssiin 15 mm saumalla, mutta tiilikoko 250 x 120 x 65 viittaa siihen, että nämäkin tiilet on saatettu tuottaa esimerkiksi Saksasta.

Tarkasteltavissa rakennuksissa on myös erilaisia rappauksia ainakin kolmea eri tyyppiä:

- Millerin talon julkisivurappaukset on hierretty sileiksi ja kalkattu keltaiseksi tai valkoiseksi. Vauriokohdista näkee, että rappauskerros on hyvin ohut, joten muuraustyö on tehty huolellisesti. Vuonna 1978 huoltomaalauksessa käytetty

pinnoitetyyppi on todennäköisesti aiheuttanut sellaisia vaurioita rappaukselle, että se on uusittava kauttaaltaan tiilipinnasta lähtien.

- Janhusen talon pihasisivussa ja Harjun koulun laajennusosassa on roiskerappaus. Julkisivukorjauksista on kulunut vain noin 10 vuotta. Harjun koulun julkisivut on korjauksen yhteydessä pääosin kalkattu. Janhusen talon ja liikuntasalin eteläpäädyn pinnat on todennäköisesti maalattu silikoniemulsiomallilla.
- Janhusen talon julkisivun sokkelipinnat ja portaali on terastirapattu. Terastin toi Suomeen 1910-luvun alussa saksalainen insinööri R.P. Heinrich erityisen kestävästä rappaustyyppinä, keinokivenä. Janhusen talon portaali on erityisen arvokasta hakattua terastia, joka näyttää läheltäkin tarkasteltuna hakatulta graniitilta. Vertailun voi tässä tapauksessa tehdä Millerin talon sokkelikiviin.

Vesikattomateriaalina saumattu sileä pellitys on Harjun koulussa ja Janhusen talossa alkuperäinen materiaali, vaikka koulun kate onkin kokonaan uusittu pariinkin otteeseen. Millerin talon tiilikate lienee katetyyppinä alkupe-
räinen, mutta nykyisen katteen iästä ei ole tietoa. Täsmällinen ladonta viittaa siihen, että kate on uusittu, mutta tiilityyppi lienee alkuperäistä mukaileva.

Alkuperäisiä puuikkunoita ja -ovia on korttelin taloissa säilynyt hämmästyttävän paljon: Millerin ja Janhusen taloissa sekä Harjun koulun laajennusosassa ikkunat lienevät pääosin alkuperäisiä. Lisäksi Harjun koulun ulko-ovet ympäröivine lasiseini-
neen ovat 1920-luvulta. Vanhiman osan ikkunat on sen sijaan uusittu, osin 1960-luvulla ja osin 1990-luvulla.

KUVA 195 ▲
Tyttyökoulun pääovi lienee alkuperäinen.

KUVA 196 ▲
Koulun pihaovi lienee 1920-luvulta.

KUVA 197 ▲
Koulun pihaovi lienee 1920-luvulta.

KUVA 198 ►
Koulun alkuperäisiä puuikkunoita.

KUVA 199 ▲
Laajennusosan sisään 1952 jääneet alkuperäiset ikkunat ovat erinomaisessa kunnossa.

KUVA 200 ▲
Millerin talon alkuperäiset ikkunat ovat kohtuullisessa kunnossa.

KUVA 201 ▲
Janhusen talon alkuperäisikkunat ovat kunnostettavia

4.7 Näkökulmia korttelin XXI seuraavaan kehitysvaiheeseen

Kaupungintalon naapurikorttelin neljän tontin kokonaisuus on mielenkiintoinen jo siksi, että se poikkeaa alusta asti kaupungin muusta rakennushistoriasta. Se oli pitkään tyhjillään, ja kun se sitten rakennettiin, jäi rakenne poikkeuksellisen avoimeksi: koulupiha, huvilarakennus ympäröivine pihoineen ja kesken jäänyt umpikortteli jättivät kokonaisuuden hajanaiseksi. Muualla rakenne tiivistyi viimeistään 1960-luvulla, mutta täällä laajennettu koulupiha on pysäytännyt rakentamisen tähän mennessä 55 vuodeksi. Kaupungin omistamilla tonteilla taloudellinen spekulointi ei ole pakottanut muutokseen. Tilanteen positiivinen puoli on, että paikalla on säilynyt paljon alkuperäistä, lähes 100-vuotiasta rakennusperintöä tunistettavana ja osin koskemattomana. Negatiivinen puoli on, että rakennusten ikä alkaa näkyä laajenevina kunnostustarpeina, jotka pahimmillaan ryöstäytyvät hallitsemattomiksi pika-korjauksiksi, kuten Harjun koulun kiihtyvä tutkimus- ja korjaus- sykli osoittaa.

Seuraavan kehitysvaiheen keskeinen ongelma on Harjun koulu. Rakennus toimii ja sitä voi kehittää oppilaitoksena, jolloin sen alkuperäisiä tilallisia ominaisuuksia eli avaruutta, valoisuutta ja kodikkuutta voidaan palauttaa muuttamatta ja pilkkomatta luokkatiloja. Toisaalta korttelin sisässä levittäytyvä piha vaikeuttaa kahden muun sen ympärillä olevan tontin ja rakennuksen kipeästi kaipaamaa kehittämistä. Millerin talo tarvitsee ja ansaitsee ympärilleen tilaa. Pihat sen ympärillä ovat yhtä olennainen osa kokonaisuutta kuin rakennus itse. Janhusen talo odottaa ympärilleen naapureita: etelärajalla

tyhjään tilaan piirtyvät rakennuksen rajat luonnostaan, mutta matalamman siiven rakentamista pohjoisrajalle entisen talousrakennuksen paikalle tai Millerin tontin puolelle voisi myös harkita: Millerin huvila saisi taustan ja pihaa rajaavan pinnan ryteikköisen luiskan sijaan.

Olipa kehitysratkaisu mikä hyvänsä, kaikki rakennukset korttelissa ovat kunnostettavissa ja ansaitsevat arvostutusta. Kun koulun ja pihan ongelma saadaan ratkaistua, on paikalle mahdollista rakentaa uutta niin, että syntyy mielenkiintoista ja kerroksellista kaupunkitilaa. Uudisrakennusten suunnittelussa ja toteutuksessa tulee pyrkiä samanlaisiin korkeatasoiisiin ja monitasoisesti pohdittuihin ratkaisuihin, jollaisia 1920-luvulla toteutetut rakennukset ovat.

Lähteet

Kirjalliset alkuperäislähteet

Lahden Kaupunkiympäristön arkisto:

- Korttelin N:o 21 tonttien 105a ja 107 asemakaavanmuutos 29.7.1955
- Ajantasa-asetmakaava ja karttaote 31.8.2018
- Osallistumis- ja arviointisuunnitelma 27.3.2018 / päivitetty 26.9.2019: A-2736, Asemakaavan muutos: Harjukatu 34 ja 36, Vuorikatu 27 ja 29 (Harjun koulu), Keski-Lahti

Lahden Tilakeskuksen arkisto:

- Harjun koulun pääpiirustuksia 1922–2011, yhteensä 86 kpl
- Millerin talon piirustuksia 1925–1979, yhteensä 24 kpl
- Janhusen talon piirustuksia 1927–1991, yhteensä 16 kpl

Lahden seudun rakennusvalvonnan arkisto:

- Harjun koulun pääpiirustuksia 1922–2011, yhteensä 76 kpl
- Millerin talon pääpiirustuksia 1925–1982, yhteensä 20 kpl
- Janhusen talon pää- ja työpiirustuksia 1927 ja 1990, yhteensä 4 kpl

Lahden Suomalainen Tyttökoulu – vuosikertomukset 1908–1970

Elsa Meriluoto: Lahden Yksityinen Tyttölyseo 1908–1958 (Lahti 1958)

toim. Ilmo Hakala-Rahko: Lahden Yksityinen Tyttölyseo – Tiirismaan yläaste ja lukio 1908–1983 (Lahti 1983)

Lahden kaupungin kansakoululaitos 1957–1967 (kootut toimintakertomukset)

Lahden kaupungin kansakoululaitos 1967–1975 (kootut toimintakertomukset)

Lahden kaupungin koululaitoksen toimintakertomukset 1976–1994

Kertomus Lahden kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1919 – 14sta vuosikerta (Lahti 1922)

Kertomus Lahden kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1920 – 15sta vuosikerta (Lahti 1923)

Kertomus Lahden kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1921 – 16sta vuosikerta (Lahti 1923)

Kertomus Lahden kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1922 – 17sta vuosikerta (Lahti 1924)

Kertomus Lahden kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1923 – 18sta vuosikerta (Lahti 1925)

Kertomus Lahden kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1924 – 19sta vuosikerta (Lahti 1926)

Kertomus Lahden kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1925 – 20. vuosikerta (Lahti 1926)

Kertomus Lahden kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1926 – 21. vuosikerta (Lahti 1929)

Kertomus Lahden kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1927 – 22. vuosikerta (Lahti 1929)

Kertomus Lahden kaupungin kunnallishallinnosta

vuonna 1962 – 57. vuosikerta (Lahti 1964)
Kertomus Lahden kaupungin kunnallishallinnosta
vuonna 1963 – 58. vuosikerta (Lahti 1965)
Kertomus Lahden kaupungin kunnallishallinnosta
vuonna 1964 – 59. vuosikerta (Lahti 1966)
Kertomus Lahden kaupungin kunnallishallinnosta
vuonna 1965 – 60. vuosikerta (Lahti 1966)

Arkkitehti 1921 N:o 4

Rakennustaito 1924 N:o 19 ja N:o 23-24

Jalmari Janhunen: ”Entinen hämäläiskylä
nykyajan Lahden kaupunki” (Rakennustaito 1934
n:ot 20-21, sivut 278-284)

Hollolan Lahti 1962, N.o 1: ”Tuonen satoa”

Tontin 103 alkuperäiset tonttikartta ja kauppakirjat
(Pertti Hammar)

Rakennushistoriaselvitykset

Jussi Kantonen:
Lahden kaupungintalo, Lahti 2018

Jorma Latva:

- UPM-Kymmene Oyj Vaneriteollisuus Lahden jalostustehdas eli entinen Fennia Faneriosakeyhtiö, Lahti 2010
- Lahden lyseo, Lahti 2011
- Lahden kaupunginsairaala, Lahti 2012
- Lahden urheilukeskus – Teivaanmäen voimalaitos, Lahti 2013
- Radio- ja TV-museo, Lahti 2015
- Lahden kartanon päärakennus – Lahden historiallinen museo, Lahti 2017

Kuntotutkimukset ja asemakaavaselvitykset

FCG Suunnittelu ja tekniikka Oy:

- Harjun koulun kuntotutkimus perusparannuksen lähtötiedoiksi – Tutkimusselostus, Helsinki 26.2.2016
- Millerin talon kuntotutkimus peruskorjaussuunnittelua varten – Tutkimusselostus, Helsinki 26.2.2016
- Janhusen talon kuntotutkimus perusparannussuunnittelua varten – Tutkimusselostus, Helsinki 26.2.2016

Tomi Jänkälä:

Janhusen talon asemakaavallinen tarkastelu
Lahden kaupunki / Tekninen virasto / Maankäyttö,
Lahti 11.12.2001

Muut kirjalliset lähteet

Francis D.K. Ching:
Architecture: Form – Space & Order
Van Nostrand Reinhold Company, New York 1979

Albert Christ-Janer:
Eliel Saarinen
Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1951

Dennis P. Doornan:
Twentieth-Century Architecture
Laurence King Publishing, London 2001

Petri Enqvist – Hannu Bonsdorff:
Kaupunkirakenteen kehitys Lahdessa vv. 1878–1938
Päijät-Hämeen seutukaavaliitto 7/81, Lahti 1981

Saara Hakaste – Riitta Niskanen:
Tyttökoulusta Tipala, Tipalasta Tiirismaa
Tiirismaan peruskoulu, Tiirismaan lukio
ja Tyttökoulun Talo Oy, Lahti 2009

Aimo Halila: Lahden historia
Lahden kaupunki, Lahti 1958

Pertti Hammar: Lahti – kylästä kaupungiksi
Salpa-Holding Oy, Lahti 2014

Marika Hausen: Lahden kaupungintalo
Lahden kaupunki, Kukkila 1988

Marika Hausen, Kirmo Mikkola,
Anna-Liisa Amberg, Tytti Valto:
Eliel Saarinen – Suomen aika
Kustannusosakeyhtiö Otava, Keuruu 1990

Antero Heikkinen:
Kouluolot, yhdistystoiminta, Salpausselän hiihdot
Lahden historia, Lahden kaupunki, Hämeenlinna
1980

Jouko Heinonen:
Lahden kaupunginmuseon historia
Lahden kulttuurilaitosten historia 2, Lahden
historia 4.2, Lahden kaupunki, Jyväskylä 2006

Toim. Marja Härmänmaa ja Timo Vihavainen:
Kivettyneet ihanteet – Klassismin nousu
maailmansotien välisessä Euroopassa
Atena Kustannus Oy, Jyväskylä 2000

Reino Kallio:
Lahden kansa- ja oppikoulut 1870-1975
Lahden kulttuurilaitosten historia 1, Lahden historia
4.1, Lahden kaupunki, Jyväskylä 2005

Pekka Kupiainen – Jouni Töyrylä:
Joensuun kaupungintalo 70 vuotta
Näyttelyluettelo, Joensuu 1984

Inkeri Pihamaa: ”Tyttölyseolaisena 1930-luvulla”
Toim. Pekka Laaksonen:
Meillä Lahdessa – Muistoja omasta elämästä
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kansanelämän
kuvauksia 45, Hämeenlinna 1997

Petri Neuvonen - Erkki Mäkiö – Maarit Malinen:
Kerrostalot 1880-1940
Rakennustietosäätiö / Rakennuskirja Oy,
Hämeenlinna 2002

toim. Petri Neuvonen: Kerrostalot 1880-2000
– arkkitehtuuri, rakennustekniikka, korjaaminen
RTS, Rakennustekniikan keskussäätiö, Museovirasto
/ Rakennustieto Oy, Tampere 2006

Riitta Nikula:
Yhtenäinen kaupunkikuva 1900 – 1930 –
Suomalaisen kaupunkirakentamisen ihanteista ja
päämääristä, esimerkkinä Etu-Töölö ja uusi Vallila
Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 127,
Societas scientiarum Fennica, Helsinki 1981

Riitta Nikula: Modernismi – historismi
Näyttelyluettelo, Suomen rakennustaiteen museo /
Rakennuskirja 1989

Riitta Nikula: Rakennettu maisema
– Suomen arkkitehtuurin vuosisadat
Kustannusosakeyhtiö Otava, Keuruu 1993

Riitta Nikula: Suomen arkkitehtuurin ääriiviivat
Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 2005

toim. Riitta Niskanen: Selvitys Lahden
kulttuurihistoriallisesti arvokkaista kohteista
Lahden kaupunginmuseo, Lahti 2000

Riitta Niskanen: Ihanuuden tähden
– lahtelaisten puistoja ja puutarhoja
Lahden museot, Lahden historiallisen museon
julkaisuja 6, Saarijärvi 2015

Pentti Pietarila: Rakennusten värit ja koristetyylit
Tikkurila Paints Oy, Libris 2004

Erkki Pihkala: Lahden talouselämä
Lahden historia, Lahden kaupunki,
Hämeenlinna 1980

Eija Rauske: Finnish Architecture 1900 - 2000
Museum of Finnish Architecture, Helsinki 2008

Eliel Saarinen:
The Search for Form in Art and Architecture
Dover Publications, Inc., New York 1985; reprint of
original Search for Form: A Fundamental Approach
to Art, Reinhold Publishing Corp., NY 1948

J.S. Sirén: Muoto-oppi
Teknillisen korkeakoulu arkkitehtiosasto, Rakennus-
suunnittelun laitos, julkaisu A 35, Otaniemi 1977

Elina Standertskjöld:
Arkkitehtuurimme vuosikymmenet 1900–1920
Suomen rakennustaiteen museo, RTS,
Rakennustieto Oy, Hämeenlinna 2006

Gustaf Strengell: Kaupunki taideluomana
Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1923

Toim. Liisa Suvikumpu:
Porrashuoneet – Helsinkiläisten porrashuoneita
1800-luvulta 1940-luvulle
Helsingin kaupunginmuseo, Hämeenlinna 2012

Timo Tuomi: Lahden kaupunkikuvan
ja arkkitehtuurin erityispiirteitä
Lahden historia 2, Lahden kaupunki,
Savonlinna 1992

Timo Tuomi: Eliel ja Eero Saarinen
Ajatus Kirjat, Gummerus Kustannus Oy,
Jyväskylä 2007

Unto Tupala: Kun Lahti rakennettiin
Lahden kaupunki, Lahti 1994

Internet-sivustot

- fi.wikipedia.org/wiki/Runar_Eklund
- www.mfa.fi (Karl Hård af Segerstad)
- www.kirjastot.fi/kysy/mahtaisiko-mistaan-loytya-tietoa-1900
- www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1903
- runeberg.org/kuka/1954/0968.html
- www.hel.fi/hel2/kaumuseo/rakennusinventoinnit/munkka/jakelu/rakennukset/09142000010902001.htm
- www.lahdenmuseot.fi/kuka-mita-lahti/paikannimet/radiomaki/
- www.paijat-hamewiki.fi/wiki/Lahden_vanha_radioasema
- www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1901
- www.doria.fi/bitstream/handle/10024/159114/xrakh_194400_1945_dig.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- www.doria.fi/bitstream/handle/10024/159116/xrakh_194500_1947_dig.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- www.wikiwand.com/fi/Georg_Wigström
- lydia.hameenlinna.fi/items/browse?tags=Hämeenlinnan+lyseo
- issuu.com/lahden_museot/docs/maakunnan_mainiot_hires_010616
- docplayer.fi/65742310-Taulu-5-taulusta-3-isa-karl-miller.html
- www.saunalahti.fi/arnoldus/hirvela.html
- www.saunalahti.fi/arnoldus/sinileva.html
- ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/henkilo.php?id=23901
- ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/henkilo.php?id=26049
- www.lahdenmuseot.fi/kuka-mita-lahti/henkilot/lyytikaainen-otto/
- fi.wikipedia.org/wiki/Juho_Hillo
- kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/7881
- fi.wikipedia.org/wiki/Lahti
- fi.wikipedia.org/wiki/Frans_Nyberg
- www.mfa.fi/kokoelmat/arkkitehdit/frans-nyberg/
- www.sekelskifte.se/page/1920-20-talsklassicism
- SKS Biografiakeskus / Kansallisbiografia: URN:NBN:fi-fe20051410

Valokuvat

Kuvalähteet on mainittu kunkin kuvan yhteydessä.

Uudet kuvat ovat tekijän ottamia, ellei toisin mainita.

Tämä rakennushistoriaselvitys on tehty Lahden kaupungin omistamille tonteille 103, 104 ja 1105 laadittavan asemakaavamuutoksen taustatiedoiksi.

Tarkasteltavalla alueella on kolme rakennusta, jotka ovat valmistuneet tärkeimmiltä osiltaan vuosina 1923–1927. Lisäksi rakennukset ovat helsinkiläisten arkkitehtien suunnittelema, joten ne liittyvät lahtelaisittain poikkeuksellisen kiinteästi rakentamisajankohtansa arkkitehtuurin valtavirtaan.

Rakennustyyppinä kolmikko kuitenkin poikkeaa merkittävästi toisistaan, mikä on tarkastelun kannalta kiinnostavaa, mutta muutoskaavoituksen kannalta haastavaa. Jatkosuunnittelua ei helpota se, että tontit ovat jyrkässä pohjoisrinteessä.